

“2 Years of ENP: Progress, Challenges and the Future” international conference was held in Yerevan, Armenia on October 28 to 29, 2008. It was organized by the International Center of Human Development (ICHD), one of the leading think tanks in Armenia with the support of the EC Delegation, UK Department for International Development, Friedrich Ebert Foundation, the OSCE and the CoE offices in Yerevan.

The conference brought together representatives of various interested organizations from Armenia, Georgia, Ukraine, Turkey, Bulgaria and Romania as well as major European institutions such as the EU, NATO, OSCE, CoE. It focused on cooperation and integration issues, which are viewed as the best way to promote European values, European Neighbourhood Policy (ENP), IPAP, and commitments undertaken by Armenia upon becoming a member of the Council of Europe.

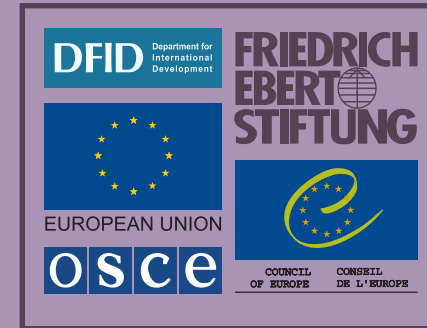
The conference was attended by more than 25 foreign and 130 local participants, representing government agencies and nongovernmental organizations, as well as a number of foreign missions in Armenia and leading international institutions. This publication includes the speeches made and papers presented at the conference.

«Եվրոպական հարևանության քաղաքականության ծրագիրը 2 տարեկան Է. առաջընթաց, մարտահրավերներ և ապագա» միջազգային համաժողովը կազմակերպվեց Երևանում 2008թ. Յուլիտեմբերի 28-ին և 29-ին: Համաժողովը կազմակերպվել էր ԵՄ պատվիրակության, Բրիտանական Միջազգային զարգացման գործակալության, Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի, ԵԱՀԿ և ԵԽ երևանյան գրասենյակների աջակցությամբ Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի կողմից, որը Հայաստանում առաջատար վերլուծական կենտրոններից է:

Համաժողովը մի դահլիճում էր հավաքել մասնակիցների Հայաստանից, Վրաստանից, Ուկրաինայից, Թուրքիայից, Բուլղարիայից և Ռումինիայից, ինչպես նաև ԵՄ, ՆԱՏՕ, ԵԱՀԿ, ԵԽ Եվրոպական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների: Համաժողովի հիմնական թիրախը համագործակցության և ինտեգրման հարցերն էին, որոնք դիտարկվում են որպես Եվրոպական արժեքների տարածման, Եվրոպական հարևանության ծրագրի, Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի (IPAP) և ԵԽ անդամությունից ի վեր Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունների մասին տեղեկատվության տարածման լավագույն ուղին:

Համաժողովին մասնակցեցին ավելի քան 25 արտասահմանյան և 130 տեղական փորձագետներ, որոնք ներկայացնում էին պետական գործակալություններ, հասարակական կազմակերպություններ, ինչպես նաև Հայաստանում գործող մի շարք արտասահմանյան առաքելություններ և միջազգային կազմակերպություններ:

Սույն հրատարակությունը ի մի է բերում համաժողովի ընթացքում հնչած ելույթները և բաժանված փաստաթղթերը:

2 YEARS OF ENP. PROGRESS, CHALLENGES AND THE FUTURE

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՀԱՐԵՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳԻՐԸ 2 ՏԱՐԵԿԱՆ Է. ԱՌԱՋՆԹԱՑ, ՄԱՐՏԱՅՐԱՎԵՐՆԵՐ ԵՎ ԱՊԱԳԱ

A Collection of Conference Speeches Համաժողովի զեկույցների ժողովածու

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE   CONSEIL DE L'EUROPE

**2 Years of ENP:
Progress, Challenges and the Future**

**International Conference
October 28-29, Yerevan,**

Armenia

**A Collection of
Conference Speeches**

International Center for Human Development

Contents

<i>PREFACE</i>	5
Welcoming remarks:	
<i>TEVAN POGHOSYAN</i>	6
<i>MATTHIAS JOBELIUS</i>	8
Speeches:	
<i>ARTASHES DARBINIAN</i>	11
<i>EKA SEPASHVILI</i>	13
<i>VEACESLAV PALADE</i>	22
<i>ARA TADEVOSYAN</i>	32
<i>CAREL HOFSTRA</i>	35
<i>OLENA CHEBANENKO</i>	40
<i>VIGEN SARGSYAN</i>	49

"2 Years of ENP: Progress, Challenges and the Future" international conference was held in Yerevan, Armenia on October 28 to 29, 2008. It was organized by the International Center of Human Development (ICHD), one of the leading think tanks in Armenia with the support of the EC Delegation, UK Department for International Development, Friedrich Ebert Foundation, the OSCE and the CoE offices in Yerevan.

The conference brought together representatives of various interested organizations from Armenia, Georgia, Ukraine, Turkey, Bulgaria and Romania as well as major European institutions such as the EU, NATO, OSCE, CoE. It focused on cooperation and integration issues, which are viewed as the best way to promote European values, European Neighbourhood Policy (ENP), IPAP, and commitments undertaken by Armenia upon becoming a member of the Council of Europe.

The conference was attended by more than 25 foreign and 130 local participants, representing government agencies and nongovernmental organizations, as well as a number of foreign missions in Armenia and leading international institutions.

This publication includes the speeches made and papers presented at the conference.

*Executive Director
International Center for Human Development*

Welcome Address

Ladies and gentlemen,
Your Excellences,

I would like to welcome all of you to the 4th International Conference on European Integration in Yerevan - EI 2008.

I am happy to see this event turning into a tradition: it is already the fourth year we are getting together to explore the process of European integration, to learn and share. The unique particularities of this year are that supporting organizations and institutions for the events is growing as well as the level of speakers. The 2008 was a very difficult year for Armenia after presidential elections, for the European Integration process and perception of Europe in general. With the continued enlargement of the European Union (EU), the EU launched the European Neighbourhood Program (ENP), which Armenia became a part of in 2004. The Armenian Government finally adopted the ENP Action Plan on November 14, 2006. A National Indicative Program (NIP) was also adopted by Armenia.

The Republic of Armenia has demonstrated that it has successfully implemented some ENPI initiatives and that further investigation of ENPI successes is certainly warranted in order to see how future EU cooperation can help unlock the rest of Armenia's socio-economic potential as well as contribute to development and strengthening democratic institutions through the perception of the EU as both Armenia's main economic partner as well as its institutional framework of internal development

and primary format for regional development. Any initiative from the EU to promote regional cooperation, be it within the ENP or even separate, such as the Black Sea Synergy initiative or joint efforts of the EU and NATO in the areas of promotion of regional security and stability (i.e. democracy promotion and regional cooperation), are only welcomed and encouraged.

The countries of ENP have their own specifics, and their own dynamics. There is not a single organization such as NATO, the OSCE or the EU that will have the solutions to all the problems here, or elsewhere. But the policy of cooperation will strengthen stability for all countries of the region. There is a unique chance to turn our region into a region of cooperation and stability, in which every country has its say, and none considers it threatened. Working together there will be a chance to fully understand the interests of all the sides involved, which will already be a big part of the overall success.

Welcome to the conference!

*Regional Director South Caucasus,
Friedrich-Ebert-Stiftung Foundation*

Ladies and Gentlemen, Excellencies, honourable participants, guest and friends

On behalf of FriedrichEbertStiftung I would like to welcome you to this ENP Conference in Yerevan.

FriedrichEbertStiftung is supporting the civil society monitoring of ENP Actions plans in all three countries of the South Caucasus. And due to the events that took place in Georgia in August this year, I would like to use my welcoming remarks to draw our attention to one specific aspect of the European Neighbourhood Policy in Armenia and that is conflict prevention.

As some of you might know, FriedrichEbertStiftung is a Foundation that is close to the Social Democratic Party of Germany and that tries to promote the values and principles of Social democracy worldwide. And one very famous social democrat, Willy Brandt, the former German Chancellor and Nobel Peace Prize Laureate once said a very simple but crucial sentence about the importance of conflictprevention. He said and I quote: "Peace is not everything but everything is nothing without peace."

Maintaining peace and preventing crisis is an integral part of all ENP Action Plans in the South Caucasus. In Georgia, however, this could not prevent a war. And this reminds us that in our debates about ENP implementation we should pay much attention to the instruments that help us maintain peace and prevent conflict.

I just would like to highlight two of these instruments.

The first is reconciliation and confidencebuilding. When we speak about ENP, we also speak about the success of the European Integration process. And I would like to remind us, that the success story of the EU did not begin by signing the first treaty on the European Coal and Steel Community in 1951. It began with the reconciliation of Germany and France after WWII. You have to keep in mind the following: a French Citizen who was born in 1865 and who died at the age of 80, saw German soldiers destroying his home and country three times in his life. This, of course, created anger and hatred. And still, the political leaders of Germany and France took the courageous decision to enter into a reconciliation process, which eventually paved the way for successful regional cooperation in the EU.

Also, with regard to Armenia's relations with its neighbouring states, we should not forget the importance of reconciliation and confidencebuilding if we want to achieve the ENP targets in Armenia.

The second instrument that I would like to highlight for conflict prevention is democratization.

If we study warfare in historical perspective we find something very interesting, something that the German philosopher Immanuel Kant started describing already in the 18th century. And that is: with very few exceptions in history, democracies don't fight each other. Democracies rarely fight other democracies. The more democratic two nations are, the less likely it is that they use violence against one another.

The reason for this phenomenon is simple: while the heads of states or certain political groups might have an interest to go to war, the majority of the people have the interest to live in peace. So, a political system that draws its power from the democratic participation of the majority of the people has more hesitations to go to war.

Thus, obviously there is a relationship between the constitutional order of a country and its ability to ensure peace for its citizens.

The conclusion of these two points with regard to ENP in Armenia is: to strengthen democratic institutions in the present and to have a clear political will to reconcile with our neighbouring states means investing in a peaceful and stable future and coming closer to Europe.

I hope that this conference can make a contribution to this and I am happy that FES can support this event. I wish us productive and fruitful debates.

Thanks a lot for your attention.

Excellencies, Ladies and gentlemen, Colleagues,

I want to share with you an anecdote concerning this conference.

We discussed with ICHD the possibility of funding this initiative some time in June. But then since it was early for fixing that arrangement in a document, we decided to leave that to a time closer to the conference. In between other project requests for funding were made to DFID, and being good ones they found positive responses. So when in late September it was time to sign the contract with ICHD for this conference, we had no funds left in our budget. However, I had pledged funding and Tevan was relying on us, so I had to do something. I wrote to our London desk explaining that the requested funds were to contribute to the organisation of a conference on ENP, a forum where Armenia's progress towards the commitments taken within that framework were going to be discussed. ENP proved to be the magical acronym that made things possible. I immediately received a green light to go forward with the funding of the conference. This shows the importance that DFID attributes to the European Neighbourhood Policy.

Many of you would know that the bilateral development assistance of the United Kingdom to Armenia is coming to its end in December. That decision was taken by the UK Government two years ago after Armenia was classified by the OECD as a middle income country. DFID has a commitment of spending 80% of its aid portfolio in low income countries and Armenia having done well in terms of growth for the last several years, it was considered that the bilateral assistance of DFID has fulfilled the objectives set some 15 years ago.

During all these years DFID has been working with the Armenian government at all levels to develop and implement policies and programmes which help to improve governance. DFID's involvement in the reform of the public sector over the last eight years has helped create more efficient and transparent service delivery. The support in the area of public finance, particularly programme budgeting, has led to more targeted budgeting and better use of scarce public resources.

DFID is particularly proud of its regional development work, which has introduced new ways of working between local authorities and civil society organisations. In the regions of Tavush and Gegharkunik they now work together closely on the design, implementation and evaluation of Regional Development Plans that specifically address issues affecting the poor. DFID hopes that this experience has encouraged other donors to support regional development in Armenia as well.

So as a result of Armenia's progress, DFID has decided to change the nature of its partnership. UK's bilateral aid programme will close in December 2008. However, the UK will continue to support Armenia's economic development efforts through its membership of the European Union, the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development and the United Nations. Hence the big importance attributed to the ENP and its success.

I wish all the participants of this conference interesting and fruitful discussions.

Thank you.

*Deputy Head of European Integration
Coordination Department,*

*Office of State Minister on European
and EuroAtlantic Integration,*

Georgia

**European Transformation and Regional
Integration: Latest Developments
in the Black Sea Region**

Ladies and Gentlemen,

Let me welcome this international Conference in Armenia bringing together representatives of various countries and organizations. I am confident that our shared views and opinions will insure fruitful discussions addressing the challenges and prospects of the EU and its Black Sea neighbourhood.

Georgia's partnership with the European Union is based on our shared European values and profound mutual interests. Our goal is to guarantee enhancement of the EUGeorgia cooperation on variety of issues, including security policy, conflict resolution, democracy, rule of law, deepening of the political relations, increased access to the EU's internal market, as well as further strengthening of regional cooperation.

Considering latest events in August in Georgia, now concerns related to conflicts and security in Georgia worry us most of all. This trouble is essential for the EU, as well as for the Caucasus and the wider Black Sea region.

Russia's largescale military aggression against Georgia, which was accompanied by occupation of parts of Georgia's territories, was not an isolated case aimed at only

“punishing” Georgia for its inspiring democratic reforms and firm desire to be integrated in NATO and EU. Rather, this was a preplanned act; a crucial part of a grand scheme to reincarnate the Soviet system and restore Russia’s lost glory by recovering its dominance in the exSoviet Union.

Until recently, Russia was mostly using economic, particularly energy tools for achieving the above stated goal, but now it is clear that Russia is confident enough to resort to the unilateral use of disproportionate force in violation of fundamental principles of international law. Russian Federation’s unilateral recognition of Abkhazia and South Ossetia displays further threat to the entire region.

If we consider Russia’s long term geopolitical interests, it is obvious that the origin of the conflicts and the Russian attitude towards Georgia is flamed by the desire to take control on energy transit routs and consequently, gain power over the world community, as the Russian policy appeared to act brutally without any international law or ethics.

Despite the very complex situation caused by the Russian aggression in Georgia, which continues even today and challenges the implementation of reforms in the country, we are ready to demonstrate a new level of ambition regarding Georgia’s EU integration goals. Today, our foreign policy more then ever is directed towards the EU, which is associated with the guarantor of peace, democracy and development, stability, territorial integrity and human rights protection.

In light of recent developments (Russia’s intervention and occupation of a significant part of the country), Georgia’s longstanding commitment to integration with the EU has acquired almost existential importance.

Georgia has progressively followed its economic and political reform agenda by putting a better social security system in place and improving its business environment. The country continues reforms aiming at liberalizing economy, which sustain the economic growth and let us achieve a greater degree of stability.

1. For insuring more level of transparency and democracy several important changes were made in the election law;

(Threshold for a political party to enter Parliament reduced from 7% to 5%; the number of signatures required to register a political party was lowered from 50,000 to 30,00; 30 % threshold was instituted for election in majoritarian Parliament seats; Central Election Commission (CEC) membership rules changed; the Law on State Supervision Over Activities of Local Authorities adopted; greater representation of opposition parties on the district electoral commissions; the law governing the procedures for filing electionrelated complaints substantially clarified and simplified; the electoral code revised to limit opportunities for the misuse of administrative resources in the context of a political campaign)

2. Certain steps were taken to struggle against corruption, illegal drugs, money laundering and trafficking;

(Regular updates to the Action Plan for implementation of Georgia's national anti-corruption strategy; the Amendments to the Law of Georgia on "Corruption and Conflict of Interests in Public Sector" (March 2008). Simplification of taxation procedures, institutional development to decrease likelihood of corruption in the system; Georgian AML Law was amended with respect to AML/CFT issues the provision prohibiting the opening of anonymous accounts and accounts in fictitious names was introduced for enhancing the customer due diligence requirements)

3. Important treaties were signed between Georgia and some other states to progress and develop transport and energy system and communication;

(The Feasibility study of the project "TransCaspianBlack sea gas corridor" (INO-GATE May 2008); Joint Statement Regarding the "EuroAsian Oil Transportation Corridor" project (EAOTC) (May 23, 2008); Launch of the State Program "Renewable Energy 2008" (April, 2008); The TOR prepared for the study on utilization of hydropotential of the rivers Mtkvari and Khrami (1st quarter 2008). Finalization of individual metering for 127 000 customers (July 1, 2008); Amendments to the Law of Georgia on Electric Power and Natural Gas concerning the necessity of "system reserved capacity").

4. Important steps were taken to create opportunities for closer cooperation in the agriculture sector.

In 2007 official negotiations launched between EU and Georgia on concluding an agreement on mutual recognition and protection of Appellation of Origin and Geographical Indications of agricultural products and other food stuff. Certain measures were taken for the adoption of Rapid Alert System for Food and Feed (RASEF).

5. Healthcare and social protection system were notably reorganized to meet commitments under the ENP AP;

(Reduction of healthcare facility licenses, from previous 40 to 4; the state healthcare and medical service program; implementation of the Social Rehabilitation Promoting State Programs for the People with Disabilities, Elderly People and Children without Parental Care; implementation of the General Hospital Sector Development Plan in progress to open one hundred new hospitals nationwide in 2007/2009).

6. Reforms of the higher education sector are continuing in line with the principles of the Bologna process.

Cooperation within the Black Sea region

The Black Sea regional cooperation should ensure safety and security in the region, bearing in mind that the EU has become a fully fledged player in the Black Sea region, a Black Sea littoral power. I am pleased with the opportunity to discuss with you the perspectives of the Black Sea Region development and its place in European strategy.

Georgia as a Black Sea Coastal State has been gaining growing importance for the EU, especially after the EU's greatest expansion in the history of the EU on May 1, 2004 when Georgia became immediate neighbor of the EU. Later on, Georgia, like two the other Caucasian countries, Azerbaijan and Armenia, was involved in ENP. Thus, the South Caucasian region keeps on the regional cooperation through ENP AP too.

The Caspian Sea – Black sea Region appears more interesting and attractive for the EU as Greece, Romania and Bulgaria are the members of the EU; Turkey is a member of European Customs Union; Ukraine and Moldova are involved in the ENP as well and are further deepening relations with the EU.

Therefore, it is natural that the EU is becoming more visible and is increasing its involvement in the region.

One of the key challenges of the EU is assuming responsibility in the Black Sea region in spreading peace and prosperity, combating terrorism and international crime, preventing conflict through the intensified cooperation with partner countries.

From our view the Black Sea countries create an important area where political and economic relations are intensively developing and where a global player the EU has its vital interests.

The EU cannot enjoy enduring stability and prosperity while other parts of Europe are in turmoil. Strategically it is important to create stable and secure environment in the BlackSea region to benefit the EU. Without addressing the conflict and security issues we could not think seriously about the use of potential of the regional cooperation.

There are several mechanisms that enable us to enhance regional cooperation within the Black Sea region:

- ENP, though Action Plans;
- The regional Organization of BSEC;
- The organization of Democracy and Economic development – GUAM strategic alliance among nations
- “Black Sea Synergy”;
- The Initiative “Eastern Partnership”;

The 5th priority area of Georgia’s ENP AP stresses the need for regional law enforcement cooperation initiatives by enhancing the participation in regional cooperation fields such as environment, education, border management, energy, transport and science and technological development.

Special attention is dedicated to such issues as continuing cooperation in the Energy, Transport and Science and Technological development fields in the context of the EU/Black Sea/Caspian littoral states and neighboring countries initiative; enhancing bilateral and multilateral cooperation in the Black Sea region and between the Black Sea, the Baltic Sea and the Caspian Sea regions

Georgia attaches particular importance to the enhancement of regional cooperation in the Organization for Democracy and Economic Development GUAM – framework and believes it to be an important precondition for lasting peace, stability and economic prosperity in the region.

A special significance gains the cooperation within the framework of regional organization of BSEC. In 1999 the participant countries adopted BSECEU Platform of Cooperation, which lay down the basis for the institutional principles of the regional organization of BSEC and EU relations and cooperation. This fact proves that the EU has always regarded the BSEC as a natural part of the new European architecture.

The EU attempts to strengthen its role in our region by launching Black Sea Synergy ensure the EU's active involvement in the region. This Regional Cooperation Initiative underlines priority sectors that have a really regional nature. The EU proposed to concentrate attention on five sectors: environment, transport, energy, internal security and democracy promotion.

For Black Sea Synergy to work well, we must leverage regional institutions with a proven track record of bringing the Black Sea states together. BSEC with its broad membership and its elaborate institutional structure, where Black Sea and Caspian Sea countries are represented together with GUAM, represents an especially important instrument to play significant role in this regard.

In terms of regional cooperation we attach particular importance to the "Eastern Partnership" initiative proposed by Sweden and Poland, which aims at negotiating visafree travel deals, free trade zones for services and agricultural products and stra-

tegic partnership agreements with Georgia and our Black Sea neighbors Ukraine, Moldova, Armenia and Azerbaijan.

Referring once more to the recent Presidency Conclusions of the Extraordinary European Council on Georgia now "it is more necessary than ever to support regional cooperation and step up its relations with its eastern neighbours, in particular through its neighbourhood policy, the development of the "Black Sea Synergy" initiative and an "Eastern Partnership" which the European Council wishes to adopt in March 2009".

Economic development in the region is regarded by the member countries as the main pillar of Regional Security. A very important step forward is creation of a framework for dialogue amongst the EU and ENP countries on the shared regional questions related to the issues that are vital to every player of the region security, proper boarder management, struggle against illegal trade and migration, organized crime, good governance, economic performance, etc.

However, interprofitable and mutually beneficial development maybe harmed by instability and insecurity in the wider Black Sea region resulted from the tensions among countries and conflicts within the countries. Seeking for security and stability in the region is the main goal of the regional countries. Through active economic collaboration the overall goal of stability should be achieved. Security in the region is defined in a comprehensive way. It refers not only to its military dimension, but also to political, economic and social factors.

The region is critical to the diversification of energy supply and insurance of sustainability of transportation from Caspian and Central Asian regions to the European markets. The geopolitical importance of Georgia to the EU is growing in terms of energy security and we believe that Georgia's role as an energy transit country is to support the development of diversified infrastructures connected to the Central Asian and Caspian energy resources and facilitate their transit to Europe.

Cooperation in Energy field proposes a dialogue on energy security involving the EC, energy producers, transit countries and consumers, promoting legal and regulatory harmonization.

The countries of CaspianBlack SeaCentral Asia region in cooperation with Georgia have the good opportunities on the way of creating the Common Energy Space with the EU countries and with other countries of the World Community. Commitment of our countries to promotion of new transit routes acquires new and challenging importance.

The global energy situation is marked by a deepening of contradictions that will remain throughout the next decade. We are the witnesses of growing political risks in hydrocarbonsrich regions. The fact that the majority of resourcerich countries are politically unstable sets the stage for future upheavals on the world energy market.

More than 90% of Russian energy exports today go to European countries. Some figures illustrate the interdependence of the EU and Russia in the energy sector. 50% of Russian oil exports go to the EU. This represented 37% of the EU's oil imports. Russia's gas export covers 24% of EU supplies and 60% of EU gas imports.

With such a picture it is simply not possible for the European Union to be united, or for the Caspian region to move closer to the European Market in a situation which Russia considers to be its "sphere of influence", unless the Kremlin's gas leverage over the Continent is broken. Russia is Europe's the single largest supplier of natural gas. As there is no global market for gas, the construction of costly pipelines effectively locks consumers into lengthy contracts with producers. This means that Moscow will always manipulate dependence into political and economic leverage.

And finally, I will conclude that the recent developments in the world have proved how challenging the future is going to be, especially, for the countries of the Caucasus region. So, we should strengthen our cooperation to benefit our regional interests. Georgia in its turn is ready to meet those challenges in full cooperation with all

of you. In modern reality where the political and economic interests are coexisting, the need for strengthening stability and security leads the region countries toward the integration and economic cooperation that creates the sound basis for future.

Thank you for attention.

*Program Officer,
Eurasia Foundation*

Developments in the Black Sea Region

Taken in their totality, security dynamics in and around the Black Sea littoral exhibit a stark dualism. To the south and west, we see a picture of progressive advance, despite substantial (if gradually eroding) impediments to both democracy and security. Romania and Bulgaria entered the EU in 2007 and NATO in 2004, thereby accepting those organizations' recommendations for democratic governance in politics, economics, and defense. Further east and south, Turkey has made significant political and economic progress since the AKP (Party of Justice and Development) government took over in 2002, again despite substantial obstacles to economic, civilmilitary, and legal reforms.

Nonetheless, Turkey's democratic odyssey remains incomplete. Its application for EU membership evidently has stalled, due mainly to a growing mutual disaffection of the parties. Turkey's differences with the EU over Cyprus, along with its refusal to confront the "Armenian genocide" of 1915, or to recognize current Armenia, also impede its full European integration. These policies hold Turkey back in European eyes and cast doubts upon the depth of Turkey's democratization because of its refusal to confront its own history. Similarly, Russia's refusal to confront its past adds greatly to the general suspicion in which Russian objectives are held, and not only in the Baltics.

Turkey's inability to deal with Armenia both reflects and contributes to the continuing instability of the South Caucasus on the Black Sea's eastern littoral. Indeed, throughout the South Caucasus we see internal struggles among and within states, notably the ongoing NagornoKarabakh conflict between Armenia and Azerbaijan and Georgia's internal conflicts with separatist, Russiansupported South Ossetia and Ab-

khazia that are integral to its tense relations with Moscow. RussoGeorgian relations are so bad that an actual armed clash is neither inconceivable nor a remote possibility, even though there has been a recent improvement in relations. In the last six months alone we have seen armed Georgian actions against the Russiansupported insurgents; Georgian arrests of Russian agents who were planning a coup; Russian economic sanctions against Georgia; Moscow's deportation of Georgians from Russia; Russianbacked talk of invoking a Kosovo precedent to detach Abkhazia and South Ossetia from Georgia; Russianbacked referenda in those two provinces that came out in favor of independence and finally and regretfully a fullfledged armed conflict between Russia and Georgia in August 2008.

Moving north and west, we see Ukraine's government torn apart by incessant political warfare between Prime Minister Yulia Tymoshenko, President Viktor Yushchenko, their supporters, and the third party maneuverings of Viktor Yanukovich. Despite progress in democratization, the conflict in Moldova with Russiansupported secessionists in Transnistria has made almost no progress toward resolution. Finally, RussoNATO tensions over energy, NATO exercises in the Black Sea, the "frozen" conflicts in Moldova and the Caucasus, Russia's use of energy as a weapon of political intimidation, rising American and NATO interest in the Black Sea, and Western military bases in Bulgaria and Romania all contribute to the overall deterioration of EastWest relations.

Geostrategic and Geopolitical Rivalry

Thus, we can see two or more security paradigms in the Black Sea. But, only one of them offers a positive prospect of enhanced security, democracy, and prosperity. Moreover, Bulgaria and Romania confirm that democratization with the incentive of membership in NATO and the EU and integration into Europe is, in fact, the best kind of security policy. These paradigms of Black Sea security duly comprise both hard security and issues of governance and ideology, the stuff of political and economic organization of states. Not surprisingly, "It is notable that the EU and Russia are trying to create multiple, common European policy spaces for almost everything except the most fundamental of all – democracy and human rights. It is not hard to guess

at the reason.” Russia’s paradigm of unilateralist opposition to any multilateral or Westernizing (and Moscow equates the two) democratization and security processes consigns the Black Sea’s northern and eastern littoral to unending suspended conflicts, backward and antidemocratic regimes, and numerous hard and soft security challenges. Apart from the so called “frozen conflicts,” Moscow’s refusal to cooperate with the investigation into the recent case where a Russian man was caught smuggling weaponsgrade uranium from Russia into Georgia exemplifies all the hard and soft security risks facing the littoral states: proliferation; smuggling of all kinds of contraband (including prostitutes), drugs and weapons; illegal immigration; and general criminality. It is well known that the port of Odesa and the Transnistrian rump state protected by Russia are havens of smuggling.

Moscow’s concurrent efforts to dominate the energy trade in the CIS and southeastern Europe and to use the gas weapon against states resisting Russian pressure (such as Georgia, Ukraine, Moldova, and Azerbaijan), while excluding rival producers (like Turkmenistan) from the Turkish market, as well as its previous opposition to the recently opened BakuTbilisiCeyhan pipeline, further highlight the centrality of energy security in this intercivilizational zone and international energy thoroughfare. Russia’s efforts at blackmail and intimidation by using the energy card, along with its energy firms’ government connections and known association with intelligence and criminal organizations raise the specter of an orchestrated campaign to corrupt and undermine the foundations of democratic government in Eastern Europe more generally, not just in the Caucasus and the Balkans. It is no coincidence that American analysts like Bruce Jackson repeatedly proclaim the existence of a so-called “soft war” by Russia against western influence in Eastern Europe, including in the Black Sea zone.

Increasingly, we also encounter not just a soft war, but a more classical geopolitical rivalry between Washington and the West on the one hand, and Moscow on the other. Moscow’s renewed attacks on American bases in the region and its opposition to Bulgaria’s and Romania’s overall prowestern foreign policy orientation are a major part of this rivalry. Russian military spokesmen describe these new bases and potential new missions, including missile defense and power projection into the Caucasus

or Central Asia, as threats directed against Russian interests, especially as NATO now has made clear that it takes issues like pipeline security in the Caucasus very seriously. Russian resistance likely will grow geometrically if stated US intentions of collaborating with Ukraine on missile defense materialize.

Similarly, despite talk of Russo-NATO cooperation, Moscow decided to block NATO participation in Operation Active Endeavor, the naval exercises in the Black Sea. Those exercises were directed against precisely the kinds of soft security threats that plague the Black Sea littoral, as enumerated above. Here Moscow supported Ankara's insistence that the Montreux Treaty forbade the use of naval ships in moving through the straits for such exercises even in peacetime, although the Russian military was surprisingly enthusiastic about participating in Operation Active Endeavor in the Mediterranean. Nonetheless, Russia displayed this enthusiasm only after attempting to impose special conditions on its participation in this exercise, which has been a highly successful centerpiece of NATO members' antiterrorist naval cooperation since 2001: "Russia had wanted to exempt its own commercial vessels from mutual inspection procedures – the lynchpin of the operation. Then it demanded that 'Active Endeavor' be governed by the NATO-Russia Council, even as it asked the alliance to pay for Russian participation. NATO rejected all these, but finally elaborated an awkward arrangement whereby the Russian Navy operates in conjunction with NATO, but not under its command." Russia also reserved the right to use weapons during the exercise, as it would be operating jointly with, but not as part of, the NATO AFSouth (Armed Forces South) forces.

But, when all of the other littoral states except Turkey proposed conducting this exercise in the Black Sea, Moscow flatly refused to support it. While these states' request made sense, given the centrality of security issues to the Black Sea region as a whole, Moscow's attitude is not surprising. When NATO conducted exercises with Ukraine along the Black Sea Coast in 2003, the Russian press reported Russia's opposition to those exercises on the grounds that Russian military men could not accept "alien" NATO naval vessels in what they considered to be their lake. Worse, since the scenarios of those operations postulated an antiseparatist operation, Russian officials

saw this as an intimation of future NATO assistance to Georgia or Ukraine against Moscowbacked separatists in Abkhazia or Crimea.

Subsequent operations planned for the coast of Ukraine, involving an amphibious landing against terrorists, (Operation Sea Breeze), were aborted after Russian-instigated popular demonstrations made it impossible for the Ukrainian government and NATO to conduct the operation. Once Operation Active Endeavor raised the issue of the Black Sea, the same concerns came to the fore: the potential for internationalization of the GeorgianAbkhazian conflict, in which Russianprotected maritime gun running, smuggling, and other crimes are rife, as well as tensions with Ukraine over the future disposition of the Black Sea Fleet and boundaries along the Sea of Azov.

Indeed, the struggle over the Montreux Treaty's provisions brings Russia and Turkey together against Washington, as both of them resist further American presence in the Black Sea. In Turkey's case, this opposition has grown due to the war in Iraq, but it has its roots in the deepseated Turkish "Sévres syndrome" (after the location where the treaties dismembering the Ottoman empire were signed after World War I). American diplomats confirm that Turkey regards the provisions of the subsequent Lausanne Treaty (reversing Sévres) and of Montreux as sacrosanct, and Turkey will not yield because it believes its sovereignty could be at stake if warships were allowed to enter the Black Sea in peacetime. For its part, Russia describes the potential presence of NATO and of the US military in the Black Sea not just as a military threat, but also as an opportunity for America and/or NATO to meddle further in CIS affairs. Indeed, the US claims that it, or at least NATO, has rights in the Black Sea based on the Montreux agreement.

Consequently, Moscow portrays US policy vis à vis the Black Sea region as a threat to Russia's vital foreign policy goal of establishing a neoimperial condominium over the CIS, and even further as purposely targeted at fostering regime change throughout the CIS, including in Russia itself. Indeed, any sign of a CIS state cooperating with NATO triggers an immediate response, which indicates that the Russian political elite still sees NATO and the EU as being, at the core, enemies of Russia. Yuri Borko writes,

“It is widely believed among Russia’s political, business, and intellectual circles that a policy toward integration with other members of the Commonwealth of Independent States (CIS) is incompatible with a policy toward a strategic partnership with the EU, toward integration into the Common European Economic Space and close coordination of foreign policy and security activities. These circles will hardly cause the Russian president to give up his European policy, yet their efforts may prove enough for sinking the idea of concluding a new PCA (Partnership and Cooperation Agreement).”

For this reason, it makes sense to interpret the many Russian calls for NATO cooperation with the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and its military alliance in Central Asia as a Russian attempt to forestall NATO’s direct cooperation with the Central Asian governments and to control that interaction, thereby curtailing the CIS states’ full sovereignty in matters of defense. For example, in April 2004 the Kuchma government of Ukraine signed a memorandum of understanding with NATO. This MoU mentioned the movement of alliance vessels through Ukrainian territorial waters, including the Sea of Azov and Kerch Straits. It also stated that Ukraine promised “to supply NATO with all required technical, informational, medical, and other assistance for the conduct of training exercises, as well as fullfledged military or peacekeeping operations under the Partnership for Peace program.”

The Russian response was predictable. Russia charged that the accord violated the 2003 RussoUkrainian agreement on those waters, which states that no third party vessels may navigate them without both parties’ specific agreement, a statement missing from the MoU. Furthermore, unnamed sources in the Russian Ministry of Foreign Affairs stated that, “Ukraine’s readiness to allow its territory to be used for unspecified NATO operations without Russian permission does not accord with the treaty that stipulates, specifically, that neither side may allow its territory to be used in any way that jeopardizes the security of the other.”

Subsequently, Russian writers cast this issue in the light of a potential RussoUkrainian armed conflict. “The document gives NATO forces so called “rapid access” to the territory of Ukraine not only during military exercises, but also when conducting

military operations. This means that Ukraine could become a beachhead for waging any NATO operations, including those not sanctioned by the UN Security Council. Under these circumstances rapid reaction forces of the North Atlantic alliance could be activated across the entire expanse of the European portion of Russia, and even blockade the RF Black Sea Fleet based in the Crimea until the basing term there expires in 2017.”

This analysis goes on to cite Russian concerns about future Ukrainian pressure on the Black Sea Fleet and the eventual transformation of the Black Sea into a NATO lake, greatly enhancing NATO’s aerial and naval reconnaissance capabilities, undermining the entire concept of a strategic rear for Russia, as well as any meaningful Russian capability in the Sea of Azov or Black Sea. As Ukraine now has made clear that it wants the Russian Black Sea Fleet out of its current bases in Sevastopol when the RussoUkrainian treaty expires in 2017, RussoUkrainian tensions, already strained over energy and other issues, almost certainly will grow over the future disposition of that fleet and its assets and infrastructure. Thus, this analysis of Russian fear of any NATO military presence in the Black Sea area of the CIS or of Ukraine’s membership in NATO is clearly predicated on the assumption of continuing RussoNATO military-strategic rivalry, especially concerning the CIS borderlands. Under the present circumstances, it remains to be seen how NATO exercises in Ukraine jeopardize Russian security, when Russia has proclaimed its partnership with NATO, nor is it clear how Ukraine could be viewed as a potential base for hostile activity against Russia; but this shows the ruling outlook in Russia’s Foreign and Defense Ministries and in the Russian government. Thus, any sign of Ukrainian adhesion to, or cooperation with, NATO or the EU is likely to meet with a storm in Moscow.

Ukraine is not an isolated case. Indeed, Moscow essentially contends that no state can be allies with Russia and with NATO simultaneously. Moreover, in its “sphere of influence,” Russia claims that it alone ultimately has full authority over the members’ defense policies. Thus, Russia openly updated the Brezhnev doctrine’s concept of diminished sovereignty to cover the Central Asian states, specifically in regard to NATO or American bases. “The countries of the region are members of the Collective

Security Treaty Organization (CSTO). And [if the countries of the region are] making a decision about hosting new bases on their territory, they should take into account the interests of Russia and coordinate this decision with our country." Echoing this view of the CIS members' inability to stand as fully sovereign independent states, Russian diplomats still will not fully accept former Soviet republics as genuine states, as illustrated when participants at an OSCE meeting referred to Georgia as "some province." This was no accident, but, rather, represents a deeply held attitude in the Russian Ministry of Foreign Affairs.

These contrasting trends on the two sides of the Black Sea suggest that the struggles for democracy and security across its littoral are parallel, if not linked, and are even inextricable from each other. The acute issue of choosing between alignment with Russia and the West is associated with the choice between two models of social development. Indeed, even some Russian analysts acknowledge the accuracy of this insight. The RussiaWest struggle in the CIS is a struggle between two irreconcilable systems. Managed democracies are actually a soft variant of the Soviet system.

Whereas in 2005 much more progress seemed possible, particularly with regard to Ukraine's and Turkey's ultimate entry into the EU and to resolution of the Nagorno-Karabakh issue, at present those processes have not moved forward. Nor have other hopes for progressive tendencies in and around the Black Sea worked out as anticipated. Nevertheless, those governments and political actors who wish to extend the zone of security along the Black Sea's western littoral should not despair. One of the major causes for the previous failure was the distraction and loss of will among America, NATO, and the EU that manifested itself in the absence of sustained action to effectuate a deeper integration of all the Black Sea littoral states as the only way towards resolving their security dilemmas.

What Is to Be Done?

There is no way around the challenge that democratization in Europe and Eurasia is the most desirable security policy, but at the same time is described by Moscow and

all those who hide behind its cloak of “managed democracy” as a mortal threat. This ideologicalpolitical struggle over the nature of governance in the region is intensified by the involvement of such military juggernauts as NATO or America, which are projecting their power ever further toward the CIS and Russia. Therefore, achieving progress in bringing about this greater security becomes a much more complicated affair.

However, this divisive conundrum is now an established fact of life in regional and world politics. If peace, progress, prosperity, genuine democracy, and security are to come to the troubled shores of the northern, southern, and eastern Black Sea littoral, regional governments will need to advance the European values that they already have indicated that they profess. And this advance can ultimately only come to fruition as a result of membership in both NATO and the EU, institutions that socialize their members to democratic norms and behaviors in politics, economics, and defense.

Remarks above show that Russia has nothing to offer its satrapies except the opportunity to gratify its own rentseeking and power hunger. But, Moscow has neither the means nor the vision to create a legitimate security order here or elsewhere and ultimately, due to the intrinsic pathologies of those managed democracies, violence will ensue. The absence of legitimate succession procedures, the lack of democratic control over armed forces and of rule of law are all open temptations or invitations to the kind of adventurism we see all too starkly in Chechnya, Transnistria, and the Caucasus. Those cases exemplify the visible pathologies in one of the Black Sea’s security paradigms. But the vision and momentum of the other paradigm have not stopped moving forward, in spite of all the difficulties its supporters have encountered. However, democracy is not necessary just to control the policymaking process. It is part and parcel of the substance of foreign policy. In the absence of a clearly defined European polity and of selfevident ‘European interests,’ which could be deciphered by an enlightened elite, the policymaking process which would create a European foreign policy becomes an essential component of a European foreign policy, and an integral part of its substance. Even though there are competing secu-

urity paradigms along the Black Sea's littoral, it is clear that only one offers any hope of resolving the unfinished business of European integration and security building.

*Director
NATO Information Center, Armenia*

If I were to respond to the question posed by the organizers of the conference – can the NATO’s Individual Partnership Action Plan (IPAP) with Armenia cover the gap of the security aspect in the European Neighborhood Policy, my answer would be positive. First and foremost, we are talking about a largescale project of defense reforms, which is planned according to IPAP and the main goal of which is to prepare Armenian armed forces for the challenges of modern security.

First public statements about defense reforms in Armenia were made in the spring of 2005, when the leadership of the Armenian armed forces stated that by 2015 it plans to develop “an army that is adequate to meet the demands of the 21st century, is well-equipped to address new challenges and totally ensure the military security of the republic.”

However, with time there was an impression that the ‘indepth analysis’ and ‘gradual nature’ of the reforms hinder the very process of the reformation. As of today, May, 2008, the military reforms are not very visible.

Still, the speech of the Defense Minister Seyran Ohanyan at one of the official meetings at the Ministry of Defense evidences that the defense reforms in Armenia have ceased to be a mere legend. In this speech the Minister specifically noted that a large number of officers who hold military positions in their departments and units will have to shift to special civil service. The Defense Minister reminded also that this shift to special civil service has already reached its final phase and that this system will be in place from November 1, 2008. “The issue should be dealt with extreme attention

and consideration, in order not to violate the rights of the military. It is essential to help them adapt to the absolutely new and not quite clear service structure”, notes the head of the defense agency. He called for “change in his own mentality and those of his subordinates, in order for all to understand and be certain that the defense reforms are a necessity”.

In fact, this speech has been the first among the ones made in the recent three years that included real descriptions of defense reform and restrained from general statements and good wishes. Another very important factor was the confession of the Minister regarding the reforms, which he noted would inevitably result in certain internal reactions within the system and would require serious psychological transformations. Presently, the army is perhaps the only state institution which in fact enjoys total support of the society regardless of political views. The fact that no accidents were recorded between the citizens and the armed forces during the state of emergency from March 1 to 20 proves the validity of this statement. However, one should not ignore the fact that for some Armenian military their uniform and military insignia have remained a symbol of belongingness to a special caste, and nowadays deprivation from a number of such attributes will result in a serious shock among them. Another important fact is that the start of the active phase of defense reforms was declared under the conditions of unresolved political conflict between the Armenian authorities and the opposition. Obviously, the more profound these reforms are, the less will be the temptation to use the army as a ‘joker’ both among the political actors and the military.

The fact that the process of Strategic Defense Review (SDR) has already started in Armenia proves that the defense reforms are already irrevocable. The necessity of SDR stems from the National Security Strategy and implies a development of a comprehensive package of reforms. In the result, such a document should be developed and consequently, such subsequent actions and activities should be in place, which will be in accordance with the modern global and regional security challenges.

Strategic Security Review results will become a foundation for the definition of military needs and longterm planning for optimal structures of the armed forces, considering economic, militarypolitical, demographic and a number of other factors.

Thus, defense reforms in Armenia step into an active phase and this has not only a local, but also a regional significance. In October, 2005 the present President of the Republic of Armenia, then the Minister of Defense Serge Sargsyan addressed the participants of the seminar "Security in the South Caucasus", he said that in cooperation with NATO the defense reforms in the countries of the South Caucasus should have a common nature within the context of democratization and development of these countries. Unfortunately, today we cannot talk about the existence of such a process. However, implementation of such largescale reforms 'unilaterally' may attest about Armenia's serious intentions and commitments to NATO and its international partners.

*Political-Military Officer
OSCE Office in Armenia*

Your excellencies, dear ladies and gentlemen,

I was asked to elaborate a bit about the role that the Organisation for Security and Cooperation in Europe plays in assisting Armenia and how the organization can contribute to the European integration of the country under the ENP. The OSCE as an organization originates from the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), a series of meetings on the back of the Helsinki Final Act which was signed in 1975. The Act is one of the principal guiding documents for Europe that offers a vision of how states should behave within and outside their borders. It can be considered as the regional equivalent of the UN Charter. The OSCE is a consensus based organization and its agreements are not legally but only morally binding. Nevertheless, most countries would find it embarrassing to renege on agreements that were agreed with their peers and it would be difficult for them to explain why documents that were signed let's say 10 years ago, would now not hold true anymore.

If we also take into account the other European organizations there is both a division of labour and an overlap in the democratization efforts of NATO, the Council of Europe, the OSCE and the European Union. NATO's relations with Armenia are defined by its Individual Partnership Action Plan. The work of the Council of Europe pertains mainly to human rights and is underpinned by a sound body of binding commitments, treaties and Parliamentary Assembly resolutions. The European Union works through its European Neighborhood Policy and related Action Plans. All these policies and documents carry commitments that partly overlap with those of the OSCE, which is a good thing. Although the OSCE doesn't have legally binding commitments, yearly

progress reviews or deadlines the OSCE has advantages that set it apart from others and these advantages can work for the government and NGO's in countries where the OSCE has a field presence.

The day to day practical work of the OSCE is coordinated by the Permanent Council of ambassadorial level in Vienna. Major political commitments as well as new directions are discussed at yearly ministerial meetings, taking place at the end of the year and the occasional summit, of which the last one took place in 1999. From the year 2000 onwards the OSCE has opened field missions in a host of countries on the Balkans, Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia. The field missions usually operate on a mandate that is extended by the year and which is quite broad. This and other settings unique to the OSCE give the organization a certain flexibility that I will address in more detail later.

The OSCE in Armenia is probably best known for its efforts to broker a peaceful solution of the conflict around NagornyKarabagh; this is efficiently dealt with by the Office of the Personal Representative of the Chairman in Office for this conflict and the three cochairst who have a mandate distinctly different from that of the OSCE Office in Yerevan.

The OSCE tackles security issues from three angles and this is also how the work of the Office in Yerevan is subdivided: the first dimension is the one that I represent, the PoliticoMilitary Dimension. As concerns confidence and security building measures, such as arms control and early warning, this is being coordinated centrally from the Secretariat in Vienna. At the Office in Yerevan and in cooperation with the Armenian government we mainly deal with enhancing democratic control of the armed forces, improving policing practices and training and the struggle against organized crime and terrorism.

The second area of OSCE activities is the so called Economic and Environmental Dimension which is dedicated to providing the conditions for a market economy and to raise awareness on and adherence to environmental standards. An important exam-

ple of the activity of the Office in Yerevan in the latter field is the successful establishment of a network of Aarhus Centers throughout Armenia that strive to raise awareness, promote public participation and access to justice in environmental matters.

The third dimension of the OSCE concerns itself with improving human rights standards. Here the Office in Yerevan is very active with more than 20 projects, ranging from studies into the fate of returned migrants to Armenia to the development of standards for human rights and civil education for high schools. Of course we cannot but mention in this dimension the ODIHR, known for its election monitoring missions but which also gives advice on legal drafts and works on human rights protection related to national minorities and antitrafficking to name but a few. Based in Warsaw, it also has great autonomy in setting priorities independently, at least for the time being.

Concerning the link between the OSCE and the ENP, let me start by saying that the OSCE and the EU share the same values. I can't think of any field related to issues of democratization where both organizations do not see eye to eye on what needs to be done. In fact, I think that most of the democratization projects that both organizations could run in Armenia are interchangeable. Therefore, anything that the OSCE achieves in Armenia will contribute to its European integration. This is also borne out by the fact that priority areas 1 and 2 in the ENP Action Plan for Armenia that deal with human rights and democratization include references to OSCE standards in these areas.

There are advantages to the OSCE that set it apart from others. In financial terms one can say that the organization and especially its field missions have more means at their disposal than the CoE to implement projects but of course less than the EU. On the other hand the OSCE's field missions are more flexible than the EU's in setting and changing priorities. Another advantage is that most of the OSCE's 18 field missions, including the Office in Yerevan, have broad mandates, which simply state that the Office is there to assist the host country in fulfilling their OSCE commitments in all three dimensions. Most field offices are therefore very flexible and on top of this have

great autonomy over planning of activities and budgets. Furthermore, most missions employ a large number of local staff, who of course know local conditions best and can help customize activities and make them as effective as possible.

As with any organization the OSCE is only as strong as its participating states want it to be and the independence and flexibility of its institutions and most field missions is lately being questioned by some states, who would like to see the role of the Secretariat and the Permanent Council strengthened. The mandates of the field missions are renewable every year, leaving the possibility open for changes in case of a disgruntled host state. Also, consensus on new initiatives is often lacking, hampering further development and deepening of OSCE commitments. The last time a Ministerial Council could agree on a joint declaration was in 2002.

Despite these problems that are sometimes inherently connected with a consensus based organization that has such a diverse membership there is still a strong 'raison d'être' for the OSCE and the Office in Yerevan has actually been expanding in the last few years, both in financially and in staff numbers. We need more of both to continue working with all actors in Armenia to achieve results and 2008 hasn't been the most successful year in those terms. I think everybody can attest to that.

In general, when one talks about achievements and results reference is always made to political will. Apart from the inertia of one's own organization or the expedience of one's projects there are always complaints about political will. There's either too little of it or none at all. Political will to reform, to do things in a new, better way can only be achieved through readiness for change. This mentality change can only be achieved by designing the best possible projects to show and introduce new ways of doing things, but it also requires open mindedness from the side of the recipient. Open mindedness on the part of the host government is required to recognize and seize some of the opportunities that are given to reform its institutions and make life better for everybody. To make the change from a reactive to a proactive state requires courage and vision.

In this connection I would like to paraphrase Mark Twain's phrase that we use in our Police education development project: If you always think what you've always thought and you always do what you've always done then you will only have what you've always had. It is clear that Armenia deserves better and I am hopeful that its leaders will continue to go down the road of reform towards European standards.

Thank you

*Expert for Political and Legal Issues of
the Agency for Legislative Initiatives*

**Democratic Consolidation in
Ukraine: Institutional Building in the
Context of European Standards**

Stimulation of the democratic development of the state, which is seen as the process of democratic consolidation, is a complex and multilevel process. Firstly, it needs strategic vision of the development of the state in accordance with the democratic standards which can be implemented within the legal framework. Secondly, its necessary precondition is the availability of the political will for the relevant reforms which should be efficient and legitimate. On the other hand, the stress on the procedural aspect for the purpose of defining the essence of democratic consolidation is not exhaustive, as this term can be used to define also a certain quality of governance, which ensures stability of the political system and compliance of its basics with the democratic standards.

In such a way, consolidated democracy as the condition of the political regime can be considered to result from the establishment of the democratic values in the functioning of the state. At the same time, democratic consolidation as the integration of such values into the political system requires efficient institutional building aiming both at the unification and support of the viability of the common democratic “rules of the game” within the limits of a certain legal and political field.

The position held by the international community (in particular, the OSCE and the Council of Europe) in relation to the development of democracy in the world can be summarised as promotion of the established democratic values in all life areas of the society and the state (political, economic, social, legal etc). This explains the targets

of activities that have been recognised as priorities, in particular protection of human rights, support to the establishment of the rule of law principle, encouragement of reforms in different areas, combat of challenges met by the European Union. Generally, the values advocated by the OSCE and the Council of Europe induce strengthening of the principles of democratic consolidation. However, successful observance of the commitments taken by various states depends on a whole range of political, economic, social, cultural, and historic factors, which means that there are no universal mechanisms to ensure democratic consolidation. Nevertheless, establishment of the principles of democratic governance is based on the development of the efficient institutional system, as this component can secure stability and continuity of the regime.

Ukraine as a postSoviet state has encountered many problems solution to which became important for its further political, economic, and social development. The Soviet legacy characterised by lack of transparent system of rotation of elites, undeveloped political party system, and lack of efficient division of powers between different centres of influence has considerably complicated the adaptation to the new life conditions of the state. The main priority in the combat of the existing difficulties became a largescale reform of political institutions aiming to ensure the efficiency of the regime in compliance with the democratic standards. From the perspective of the quality features, the current political development of Ukraine can be defined from the point of view of the democratic consolidation theory. At the same time, existence of many still unsolved problems evidences the topicality of the need to continue reforms to achieve the chosen aim.

The 2006 constitutional reform has essentially modified the Ukrainian political system. The shifted focus in the decisionmaking system and the method used to form representative authorities, as well as the division of oversight powers in the system of public authorities, have resulted in the necessity to look not only for the new forms of cooperation between the political actors, but also new ways of communication in order to achieve agreement on the rules and consequences of such cooperation.

Unfortunately, the 2006-2008 political crisis has demonstrated the low capacity of Ukrainian politicians to come to an agreement. On the one hand, this can be explained by the dismantled role of ideology and programmes of political parties, which eliminates the ground for compromises and common definition of the ways of policy-making. On the other hand, there is a factor of the disconsolate domination of the personal or corporate interest over the public one. This requires additional efforts for the consolidation of democracy in Ukraine in order to preserve the stability of the institutional order, as well as cherish the civil political culture both among the political elite, and the citizens.

Over the recent years, OSCE and the Council of Europe have supported quite a number of projects and events to make the Ukrainian politicians aware of the Western European values. In addition, these organisations also provide regular expertise on the adaptation of the Ukrainian legislation to the democratic standards and ways to use the foreign experience. The majority of the initiatives were aiming to activate the dialogue between the officials and the civil society. Still, however, the necessary reforms often stumble against the lack of the political will among the officials, which evidences that political elites are not ready to a constructive dialogue, and thus democratic consolidation lacks this important support.

One of the reasons of the above problem is that the idea to create the universal (and thus absolutely new) rules of the game appeared only at the end of 1990s. The attempts to establish a balanced system of institutions as the basis for the stability of democracy made it possible to understand and realise all the difficulty of substantial democratic transformations in the state. Therefore, the role of institutionalisation in the establishment of democracy in Ukraine can be seen as the key one. This means that methodological framework for the study of the democratic consolidation in Ukraine should be outlined on the basis of the study of its institutional component. Special attention should be paid to such issues as the choice of the form of government (1), the logics of elite rotation and the role of elections in this process (2), and the peculiar feature of the political party development (3).

1. The state development objective of the 2006 constitutional reform in Ukraine was the transfer from a mixed republic to a parliamentary one. This in its turn envisaged such a redistribution of powers between the top public authorities in Ukraine which would decrease the weight of the President in the decisionmaking process. The main steps were aiming at making the parliament (or rather the parliamentary majority) in charge of the majority of appointments in the state and combat of the dualism of the executive power through concentration of oversight powers over the lower bodies in the hands of the government. Another important sector of constitutional transformation was supposed to be the reform of the local selfgovernance which should have absorbed and fixed the principles of the European Charter of Local SelfGovernance. The declared targets fully coincided with the theoretically grounded transformation logic from the authoritarianism to democracy which envisages an evolution replacement of the centralised governance (the presidential republic) by a model with the dominant role of the representative authority, the legislature.

The first essential error of the constitutional reform in Ukraine was creation of beneficial conditions for the substitution of the parliament by the parliamentary majority. The constitution defines only the status of the parliamentary majority, while the status of the MPs outside the majority has remained constitutionally undefined. With no relevant constitutional basis and democratic practice of respect to the minority rights, this may create prerequisites to pushing the minority aside from any influence on the policymaking.

The second big layer of errors committed in the course of the constitutional reform concerns its inability to ensure balanced and efficient division of powers and responsibility in the system of government. The current Ukrainian legislation envisages, firstly, the dualism of local selfgovernance, and secondly, – the double subordination of the local executive authorities. The most obvious threat to the efficiency of the regional politics is the number of authorities which the local state administrations are accountable to. In terms of responsibility to the representative authorities for the delegated powers, here, despite of the fact that local councils lack their own executive divisions, this norm is rather logic (a separate issue is the weak practical mechanisms

used to implement this norm). However, the competition between the head of state and government for the influence on the local executive authorities is paradoxical. Even though the constitutional reform was intended to separate the areas of influence exercised by the President and the Cabinet of Ministers, the former was not excluded from the process of formation and oversight of the local executive authorities. The model whereby the ministers are accountable to the parliament and the heads of oblast and rayon administrations – to the President results in the disrupted vertical of the executive branch. Such a disruption is especially evidenced by the cases fixed over a year after the 2006 parliamentary elections when rayon councils would express their distrust to the heads of rayon administrations, and the President would not dismiss them due to his own political considerations. Therefore, preservation of executive dualism is recognised as one of the main drawbacks of the constitutional reform.

The above defects of the new model of the Ukrainian constitutional system have a direct influence on the processes of democratic consolidation as they are related to the formation of the institutional framework that define the formal rules of the game for the political system. On the one hand, they define the scope of the powerful resource (the powers given by law, the number and strength of the subordinated divisions, the manipulation possibilities etc) given to a certain official, and on the other hand they lay the grounds for the potential confrontation between different centres of power in the state that may result in the ignorance of the democratic rules of the game. Under such unstable and unproductive conditions, establishment of the democratic behaviour in relation to the values and beliefs of the political life participants seems to be rather problematic.

Thus, the example of Ukraine proves that the choice of a certain model of governance as such does not guarantee the consolidation of democracy. The idea of good governance promoted by the OSCE and the Council of Europe envisages not just a certain configuration of the governance bodies, but its supplementation with stable and democratic rules established for the functioning of such bodies, i.e. development

of the proper legal regulation that would meet the principles of the division and balance of powers.

2. Another important problem of democratic consolidation is the peculiar rotation of elites in Ukraine. Currently, the main motivation factor behind such rotation is the fear of the governmental leadership to become an opposition which is a natural instinct also for the democratic world. The main threat for the Ukrainian politicians is the loss of power as such, as this limits the access to other dividends such as business profit, status benefits etc. In this context, it is rather worthwhile to look into the quality of elections in Ukraine. From the legal point of view, at this point the Ukrainian election system does not seem too able to function as a fullvalue and fair mechanism able to reflect the interests of the population. If the OSCE and the Council of Europe standards are taken as the model for the fair and transparent elections, it becomes obvious that the Ukrainian legislation features a number of drawbacks. The key drawbacks concern the unification of the legal regulation of election campaigns and secure stability of the election law, balloting of independent candidates, freedom of choice, personification of the proportional election system, observance of the rules of the universal and equal suffrage, modification of the procedure for the formation of the central election administrative body (the Central Election Commission), improved regulation for the participation of the media in the election process and others. Thus, there is a need to reject the undemocratic practice of amending the election legislation just before any regular or early elections; there should be a legislative mechanism for the selfnomination of citizens or their temporary joining into a group as election candidates; it is expedient to avoid irrelevancies related to the use of absentee ballots and the right of people who come from abroad to participate in the elections; parties not represented in the parliament should get broader election rights; the CEC should not be formed on the basis of political principles. These defects of Ukrainian election legislation result in the closed nature of the elite circles in Ukraine, and promote their renovation exclusively through the internal potential.

3. It is disputable whether the democracy can survive without a stable political party system. As concerns Ukraine, it is dominated by the personalitydominated approach

to politics. This results in the fall of the role of ideology in the structuring of the political field and electoral preferences. The back side of the pluralised political system that resulted from the Orange Revolution and expressed itself in the appearance of a number of strong political players is the personification of politics and the consequent weakness of political parties. Before 2004 one of the reasons of disbalanced political system was so called "partylessness" of the presidential power which was based on a limited oligarchic circle of support. After the Orange Revolution, the number of the centre of influence has considerably increased, and the powerful political figures strive to rely on political parties. The latter, however, still remain dependent on the popularity and position of their leaders. As a result, elections have turned into the parade of promises and competition of resources having fully lost their function of expressing the interests of the population.

Today, the level of support of a certain political force depends on the popularity and electoral attractiveness of its leader. Negative sides of this trend are provoked primarily by the slowed processes of political structuring of the Ukrainian society and development of the political culture of participation. Grouping around a certain person often results in the appearance of many election projects aiming to popularise the leader, as well as conscious or unconscious distraction of electorate from big political parties.

The above processes have resulted in the fall of the authority and the role of political parties in the political system of the state. Today, political parties cannot be seen as a fullfledged accumulator of popular interests. In addition, often their election lists contain people whose affiliation with the political force has no ideological ground, and is rather motivated by the wish to lobby or protect their own business interests (this trend is particularly pressing for the local representation system). Thus, the personified approach to politics and weakness of political parties are the key methodological problems of the Ukrainian political system which have had an essential influence on the political processes in the regions.

In addition to the systemic problems, the OSCE and the Council of Europe stress the fact that the biggest Ukrainian political parties should improve their inside level of democracy. Nontransparent functioning of the majority of them is revealed in such aspects as obscure definition of candidates for the elections, selection of political allies, as well as definition of issues that should or should not be supported at the nationwide and local levels. Another problem of party development which has been a number of times stressed by both OSCE and Council of Europe experts in their assessments of the Ukrainian political party system is the issue of political party finance. In Europe, it is rather common to fund not only parliamentary parties, but also those political parties that, despite of not being able to overcome the election threshold, still received a certain voters' support. At the same time, direct state funding of political parties is not unlimited in many countries, and in order to stimulate attraction by political parties of other than public funds, the scope of financial support provided to each party is limited to a certain amount. Today, the system of political party finance in Ukraine does not promote development and stabilisation of the political party system. Many political forces are either unable to position themselves adequately at the political scene, or get under the influence of outside sponsors who agree to provide financial support in exchange of lobbying of their interests in the representatives authorities, the very possibility of which contradicts the spirit of consolidated democracy. Development of beneficial legislative regulation, however, may create a favourable ground to restrict the pressure on the government exercised by the economically strong circles.

The problems described brightly evidence the necessity to continue the reforms of the political institutions initiated in Ukraine. In this context, the discussions about the continuation of the constitutional reform, which over the last two years has involved politicians, experts, civil society, and the media are quite productive as they may become the basis for the broad consensus on the "common rules of the game". Such consensus will lead both to the establishment of the European democratic values, and to the strengthened efficiency of the regime in general. Taking into account the active assistance provided by the OSCE and the Council of Europe, Ukraine has a possibility

to use as efficiently as possible the foreign experience for the establishment of the European standards of proper governance and democratic consolidation.

*Assistant to the President of
the Republic of Armenia*

**Will Europe Survive Its
Neighborhood Policy?**

Excellencies,
Dear colleagues,
Ladies and Gentlemen:

Let me first of all thank the International Center for Human Development, and co-sponsors of this event for the wonderful organization. Indeed, such discussions are useful both in academic and practical terms. Academically they allow us to review at a regular basis our achievements and failures in building a new system of security in and around the European Union. They are also important in practical terms, since with high level of turnout by key diplomats and politicians these conferences appear to be much more than one would expect from a purely academic exercise.

This conference is not an exception. Today we are only a few days away from two important visits by President Sargsyan. One of those visits is to France, where President will be addressing a wide scope of bilateral issues, but obviously also talking to the President Sarkozy in his capacity of EU Presidency.

And the next visit is to Brussels. For President Sargsyan it is not a new city. He has had many chances to be there as Minister of Defense on NATO related missions, and as Prime Minister last year. But this visit now is different both because Serzh Sargsyan is now in a different capacity, but also because we have gone through the initial stage of the ENP planning and implementation, and there are voices in the Union supporting furthering the current scope of relations.

Dear Colleagues:

Last year I was asked to speak to a similar conference, and I spoke about the European Neighborhood Policy making on the go – we learn as we move. I offered that it will be with the European Union on one side and partner countries on the other to decide how far they wish, intend and can go in their bilateral and multilateral relations.

There have been key steps taken on both sides since. Neighbors have taken various yet committed positions on their European aspirations and Europe has been consistent in figuring out its expectations and plans over groups of its neighbors.

For countries of our region we have witnessed the emergence of a new initiative, known as Eastern partnership, to cover in a special treatment Ukraine, Moldova, Armenia, Georgia, Azerbaijan, and, under certain conditions – Belarus in the future. It is clear that this PolishSwedish initiative, supported by the incoming Czech presidency will still have to go through a substantive circle of discussions within EU before it materializes in a concrete consequence of policy steps. However, the way it is drafted in its current stage it is an ambitious and solid framework allowing for concrete and visible steps towards a safer European living space for citizens of both – the EU and ENP states.

And I would like to make the key argument today that this Eastern partnership can be a cure or a curse. The question is: will we jointly be able to use it to further motivate our public and empower the pioneers of European integration in neighborhood partner states, or will we contribute to the development of frustration and mistrust towards future Europe-related initiatives?

If the Eastern Partnership takes off with a strong push of planned, motivated and effective policies, it may bring about a true change in the life of citizens of ENP states and then it would change the whole perception of the EU concept in these six countries.

In my view, the only path towards success of the Eastern Partnership is the promotion of the regional identity in these six countries. In other words Eastern Partnership will bring nothing new with it, if it tries to substitute a drive for a joint effort by a purely arithmetical accumulation of bilateral ties between the Union and each of the six countries involved.

ENP is a tool that allows for an unlimited deepening of ties between members and partner states. So the salt and the true value of the Eastern Partnership is not in a promise of a special arrangement for visa facilitation or a General System of Preferences +, or anything else that could be achieved through ENP Action plans as well. The essence of the Partnership is the development of a safer regional living space, which is important both for Europe, and for the region.

In that regard, it is very important for the Eastern partnership to be inclusive and nonconfrontational. It shall help solve problems rather than create new ones. In other words this cooperation through EP shall not be designed or perceived as a zerosum game directed against anyone. And the six countries to be involved shall be seriously warned against any rhetoric or symbolism that can create tension or misunderstanding between players involved here. Moreover, no one shall feel the pressure Melians felt some 24 centuries ago in the famous Melian dialogue they have had with Athenians over not joining their league.

EU has to set agenda, rather than follow the existing one. It shall be more decisive, more outspoken, and more visible. Europe has a lot to offer particularly in this part of the world – and so it shall do. In return it shall set its own policy objectives and be demanding towards partners in meeting the expectations of that agenda.

It has to be strict towards partner states both in terms of their domestic policies, behaviors and records, but also in terms of their ability of developing horizontal ties and cooperation. In other words, the component of horizontal cooperation and regional projects shall be mandatory in this otherwise senseless effort. Just like post-worldwartwo Europe was made to learn the lessons of a common living space in face

of bigger challenges and threats now new neighbors shall be bound to learn those lessons. The key advancement in the Eastern partnership in comparison to the ENP action plan approach is the collective identity of the beneficiaries. And it shall be fully employed.

I have a feeling that in a dynamically changing international political arena there develops some rush for wellworded titles and labels, not always supported by firmness in implementation. How can we speak about European values, free movement of goods, services, finances and labor and at the same time tolerate blocked borders among EU neighbors? How long shall Europe continue considering the expediency of raising this issue with Turkey throughout ups and downs of accession talks with Ankara? With ENP in place and accession talks with Turkey underway that is not anymore a problem of a shut border between Armenia and Turkey. That dividing border is a threshold test on the system of European values.

Ladies and Gentlemen:

When I say the Eastern Partnership shall be truly inclusive, I mean it. I do not offer that it alone can address all the problems of this rather complicated region. I do not expect it to give answers to all questions. But I hope it can change the dynamic. It can pave the way for some, if not many, regional projects that really include all of the partnercountries.

If one looks at the geography of the Eastern Partnership, it is remarkable that putting aside Belarus, for which according to the current working version the perspectives are still remote and unclear, it represents by itself GUAM + Armenia. It therefore will take a lot of valuebased approach and efforts to build up the Eastern Partnership policy in a consistent, balanced and sustainable manner.

Actually, what in my view makes the Eastern Partners particularly difficult for the European Union – is that the motivations behind the European aspirations of partner

countries seem to vary significantly and development of a joint vector for them is not an easy task.

On the other hand, efficiency in accommodating that diversity has to be rooted in cooperation with other regional and global players. European policy towards these countries shall be mutually reinforced by combination of efforts and joint action by multiple donors, specialized expert communities, and diverse formats.

Of course, be it through Association Agreements, Action Plans, or any other form of institutional interrelation, the progress with each country shall be assessed and steps shall be taken on the basis of its own merits and achievements. But measuring those achievements shall necessarily include the country's contribution or obstruction of the prospects of regional cooperation.

Dear colleagues:

When preparing this key note I revisited my last year's notes. And I would like to give some comments on the developments since.

For Armenia this has been a busy year. Presidential elections and postelectoral aftermath are directly linked to Armenia's European aspirations. Last year I emphasized that ENP and its success will be measured upon the yardstick of the societal transformation, and of the achievement of certain level of Liberalism at Human relations level.

Events Armenia has lived through since have been sad. They were dramatic and have left a deep impression at the level of societal memory. But I would like to take courage to say that they have been also an important catalyst for a change.

I believe it is extremely important that in the aftermath of the events the authorities of the Republic of Armenia have clearly stated their will to mobilize international expertise to assess and consult on the status of Law enforcement agencies in the country. This has been the leitmotiv of the letters addressed by President Sargsyan

to both the President of the French Republic and the Head of the European Commission. And both of them replied by expressing readiness to help in full implementation of that process.

Last year I was speaking about the need to incorporate the Neighborhood action plans' points in wider policy agenda and action plans of the Government. I am happy that in Armenia we have succeeded in doing that.

Moreover, with major support of the Head of the European Commission delegation – Mr. Raul Luzenberger we have been able to work out a comprehensive paper on European Advisors for the Armenian government. I believe this is a major achievement that will allow for an effective and quick progress in Armenian – EU relations. And I would like to take a moment to thank Mr. Luzenberger, and Ambassador Smessow, representing the EU Presidency, for the committed attention to that initiative of the President.

Last, but by far not least last year I spoke of valuebased European identity. I think that to make the action plans work we shall further support and encourage the People to People Contacts. Here, I would like to address EU Embassies accredited in Yerevan. It is true that Armenia still has to go through a number of reforms to achieve the privileges of visa facilitation regime. However, I think that even today there are good grounds for, and there is obviously public expectation on, a higher level of flexibility in Consular departments dealing with visas for some groups of Armenian citizens. At least professionals, scientists, performers, students travelling on official invitations shall be treated in a more constructive way.

To succeed European integration has to be peopleoriented. It shall be the plea by the people to upgrade the level of relationship. And each time that public opinion shall be more dynamic in its demands than we – domestic and international public servants can deliver. Only that can bring about the true change at the societal level. We have to encourage that by more student to student contacts, more academic exchanges,

more interaction at the level of think tanks and research centers, and institutions of civil society.

Dear colleagues:

To sum up, I would like to reemphasize three key points I have raised in my key note:

1. Eastern Partnership is a welcomed initiative, which, however, has to prove its conceptual difference from the existing ENP tools. And in our view the key indicator of such difference shall be its regional dimension. To succeed Eastern Partnership shall be inclusive and shall take full advantage of efforts of other players applied in this region.
2. Evaluation of each partner country shall continue to be based on its own merits, achievements and failures. Progress with individual partners shall not be tied to an attempt to balance advancement of the region in general, since partners vary significantly on the grounds of their motivation for European integration.
3. People to people contacts shall be the cornerstone of all efforts undertaken, since the final aim of the neighborhood as well as the Eastern Partnership is a societal change in countries surrounding the European Union.

Thank you for your attention.

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE   CONSEIL DE L'EUROPE

**Եվրոպական հարևանության
քաղաքականության ծրագիրը 2 տարեկան է.
առաջընթաց, մարտահրավերներ և ապագա**

Միջազգային համաժողով

28-29 հոկտեմբերի, Երևան

Ձեկույցների հավաքածու

Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոն

ՆԱԽԱԲԱՆ 59

Ողջույնի խոսք

ԹԵՎԱՆ ՊՈՊՈՍՅԱՆ 60

ՄԱԹԻԱՍ ԶՈՐԲԵԼԻՈՒՄ 62

Ելույթներ

ԱՐՏԱՇԵՍ ԴԱՐՔԻՅԱՆ 65

ԷԿԱ ՍԵՊԱՇԿԻԼԻ 68

ՎԱՅՆԱԿ ՊԱՆԱԴ 78

ԱՐԱ ԹԱՂԵՎՈՍՅԱՆ 91

ԿԱՐԵԼ ԴՈՖՅԱՏՐԱ 95

ՕԼԵՆԱ ՉԵԲԱՆԵԿԻ 101

ՎԻԳԵԼ ՍԱՐԳՅԱՆ 112

«Եվրոպական հարևանության քաղաքականության ծրագիրը 2 տարեկան է. առաջընթաց, մարտահրավերներ և ապագա» միջազգային համաժողովը կազմակերպվեց Երևանում 2008թ. Հոկտեմբերի 28-ին և 29-ին: Համաժողովը կազմակերպվել էր ԵՄ պատվիրակության, Բրիտանական Միջազգային զարգացման գործակալության, Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի, ԵԱՀԿ և ԵՄ երևանյան գրասենյակների աջակցությամբ Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի կողմից, որը Հայաստանում առաջատար վերլուծական կենտրոններից է:

Համաժողովը մի դահլիճում էր հավաքել մասնակիցների Հայաստանից, Վրաստանից, Ուկրաինաայից, Թուրքիայից, Բուլղարիայից և Ռումինիայից, ինչպես նաև ԵՄ, ՆԱՏՕ, ԵԱՀԿ, ԵՄ Եվրոպական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների: Համաժողովի հիմնական թիրախը համագործակցության և ինտեգրման հարցերն էին, որոնք դիտարկվում են որպես Եվրոպական արժեքների տարածման, Եվրոպական հարևանության ծրագրի, Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի (IPAP) և ԵՄ անդամությունից ի վեր Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունների մասին տեղեկատվության տարածման լավագույն ուղին:

Համաժողովին մասնակցեցին ավելի քան 25 արտասահմանյան և 130 տեղական փորձագետներ, որոնք ներկայացնում էին պետական գործակալություններ, հասարակական կազմակերպություններ, ինչպես նաև Հայաստանում գործող մի շարք արտասահմանյան առաքելություններ և միջազգային կազմակերպություններ:

Սույն հրատարակությունը ի մի է բերում համաժողովի ընթացքում ինչպիսիք ելույթները և բաժանված փաստաթղթերը:

*Մարդկային զարգացման միջազգային
կենտրոնի գործադիր տնօրեն*

Ողջույնի խոսք

Տիկնայք և պարոնայք,
Մեծարգո հյուրեր

Ողջունում եմ Եվրոպական ինտեգրման 4-րդ միջազգային համաժողովի բոլոր
մասնակիցներին:

Ուրախ եմ, որ այս միջոցառումն արդեն ավանդական է դառնում. արդեն չոր-
րորդ տարին է մենք հավաքվում ենք ուսումնասիրելու Եվրոպական ինտեգր-
ման գործընթացը, սովորելու միմյանցից և կիսվելու մեկս մյուսի հետ: Այս տար-
վա միջոցառումը յուրահատուկ է նրանով, որ աճել է դրա կազմակերպմանն ու
իրականացմանն աջակցող կազմակերպությունների և ինստիտուտների թվա-
քանակը, ինչպես նաև ավելացել է իրենց դիտարկումներն ու փորձը մեզ հետ
կիսելու ցանկություն հայտնողների ցանկը:

2008 թվականը ծանր տարի էր Հայաստանի համար նախագահական ընտրու-
յուններից հետո, մասնավորապես՝ Եվրոպական ինտեգրման գործընթացի և
Եվրոպայի հետ համագործակցության ընկալման տեսանկյունից: Եվրոպական
միության ընդլայնմանը զուգահեռ ԵՄ սկսել է Եվրոպական հարևանության
ծրագիրը (ԵՀՃ), որին 2004 թվականին անդամակցեց նաև Հայաստանը: 2006
թվականի նոյեմբերի 14-ին Հայաստանի կառավարությունը հաստատեց ԵՀՃ-ի
Գործողության պլանը, ընդունվեց նաև ազգային ինդիկատիվ ծրագիրը:

Հայաստանի Հանրապետությունը արդեն իսկ հաջողությամբ իրականացրել է Եվ-
րոպական համագործակցության և հարևանության քաղաքականության գործի-

քի (ԵՀՀԶԳ) մի քանի նախաձեռնություններ և ի ցույց դրել, որ պատրաստակամ է ավելի խորը ինտեգրվելու ԵՀՀԶԳ-ին՝ բացահայտելու համար, թե ինչպես ԵՄ հետ համագործակցությունը կարող է օգնել Հայաստանին վերականգնելու սոցիալ-տնտեսական հնարավորությունները և, թե ինչ ներդրում կարող է ապահովել այն դեմոկրատական ինստիտուտների զարգացման գործում՝ ընկալելով ԵՄ-ն որպես Հայաստանի համար թե՛ հիմնական տնտեսական գործընկեր և թե՛ մի կողմից ինստիտուցիոնալ միջավայր ներքին զարգացման, մյուս կողմից, առաջնային ձևաչափ՝ տարածաշրջանային զարգացման համար: Տարածաշրջանային համագործակցությունը խթանելու ԵՄ յուրաքանչյուր նախաձեռնություն, անկախ նրանից կլինեն դրանք ԵՀՃ թե որևէ այլ շրջանակներում, օրինակ՝ Սևծովյան համատեղ ջանքերի նախաձեռնությունը կամ ԵՄ ու ՆԱՏՕ-ի միացյալ ջանքերը տարածաշրջանային անվտանգությունն ու կայունությունը զարգացնելու ուղղությամբ (աջակցություն ժողովրդավարությանն և տարածաշրջանային համագործակցություն), միայն ողջունվում և խրախուսվում են:

ԵՀՃ-ի երկրները ունեն իրենց առանձնահատկությունները և իրենց յուրահատուկ դիմամիկան: Չկա եզակի մի կազմակերպություն, օրինակ՝ ՆԱՏՕ-ն, ԵԱՀԿ կամ ԵՄ, որ ունի պատրաստի լուծումներ այս կամ այլ տարածաշրջանի բոլոր խնդիրների համար: Սակայն համագործակցության քաղաքականությունն է, որ կխթանի կայունությունը տարածաշրջանի բոլոր երկրների համար: Ստեղծվել է բացառիկ մի հնարավորություն՝ վերածելու մեր տարածաշրջանը համագործակցության և կայունության տարածաշրջանի, որտեղ յուրաքանչյուր երկիր ունի իր ասելիքը, և ոչ ոք վտանգված չէ: Համագործակցությունը հնարավորություն կստեղծի լիովին հասկանալու բոլոր ներառված կողմերի շահերը, որն էլ հենց համընդհանուր հաջողության մեծագույն ձեռքբերումը կդառնա:

Բարի գալուստ համաժողով:

*Ֆրիդրիխ Էբերդ Շտիֆտունգ
հիմնադրամի հարավային-կովկասի
տարածաշրջանային տնօրեն*

Տիկնայք և պարոնայք, հարգելի մասնակիցներ, հյուրեր և ընկերներ,

«Ֆրիդրիխ Էբերտ» հիմնադրամի անունից ցանկանում եմ ողջունել ձեզ Եվրոպական հարևանության քաղաքականության վերաբերյալ երևանյան այս համաժողովում:

«Ֆրիդրիխ Էբերտ» հիմնադրամն աջակցում է Հարավային Կովկասի բոլոր երեք երկրներում քաղաքացիական հասարակության կողմից ԵՋՔ Գործողությունների ծրագրերի իրականացման աշխատանքների վերահսկման գործընթացին: Այս տարվա օգոստոսին Վրաստանում տեղի ունեցած դեպքերը հաշվի առնելով՝ կցանկանայի օգտվել ինձ ընձեռնված հնարավորությունից և մեր ուշադրությունը հրավիրել Հայաստանում ԵՋՔի կոնկրետ մի կետի վրա, որն է հակամարտությունների կանխումը:

Թերևս ձեզանից ոմանք գիտեն, որ «Ֆրիդրիխ Էբերտ» հիմնադրամը բավականին մոտ է կանգնած Գերմանիայի սոցիալդեմոկրատական կուսակցությանը և փորձում է աջակցել սոցիալական ժողովրդավարության արժեքների և սկզբունքների տարածմանն աշխարհում: Շատ հայտնի մի սոցիալդեմոկրատ՝ Վիլլի Բրանդտը, Գերմանիայի նախկին նախագահ և խաղաղության Նոբելյան մրցանակի թեկնածու, մի անգամ շատ պարզ, սակայն կարևոր մի միտք արտահայտեց հակամարտությունների կանխման վերաբերյալ: Մեջբերում եմ. «Իհարկե, խաղաղությունն ամեն ինչ էլ, սակայն ամեն ինչ ոչինչ է առանց խաղաղության»:

Խաղաղության պահպանումն ու ճգնաժամերի կանխումը Յարավային Կովկասում ԵՅՔ Գործողությունների ծրագրերի Էսկան մասն են կազմում: Կրաստանում, սակայն, դա չկարողացավ կանխել պատերազմը: Եվ սա հիշեցում է, որ ԵՅՔ իրականացման վերաբերյալ մեր քննարկումներում մենք պետք է մեծ ուշադրություն դարձնենք այն գործիքներին, որոնք կարող են օգնել մեզ պահպանել խաղաղությունը և կանխել հակամարտությունները:

Կցանկանայի հատուկ նշել այս գործիքներից երկուսի մասին: Առաջինը հաշտեցումն է և վստահության ձևավորումը: Երբ խոսում ենք ԵՅՔ մասին, խոսում ենք նաև Եվրոպական ինտեգրման գործընթացի հաջողության մասին: Եվ կցանկանայի հիշեցնել, որ Եվրոպական միության հաջողության պատմությունը սկսվել է ոչ թե 1951թ. Եվրոպական ածխի և պողպատի համայնքի ստեղծման վերաբերյալ պայմանագրի ստորագրությամբ, այլ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Գերմանիայի և Ֆրանսիայի հաշտեցմամբ: Պետք է հիշել, որ Ֆրանսիայի քաղաքացին, ով ծնվել է 1865թ. և մահացել 80 տարեկան հասակում, իր կյանքի ընթացքում երեք անգամ տեսել է, թե ինչպես են գերմանացի զինվորները ավերում իր տունն ու երկիրը: Բնական է, որ սա զայրույթ և ատելություն է ծնում: Այդուհանդերձ, Գերմանիայի և Ֆրանսիայի քաղաքական գործիչները խիզախ որոշում կայացրեցին սկսելու հաշտեցման գործընթաց, որն էլ արդյունքում ճանապարհ հարթեց Եվրոպական միությունում հաջողված տարածաշրջանային համագործակցության համար:

Նմանապես, Յայաստանի հարաբերություններն իր հարևան երկրների հետ քննարկելիս չպետք է մոռանալ հաշտեցման և վստահության ձևավորման կարևորությունը, եթե ցանկանում ենք հասնել ԵՅՔ նպատակների իրականացմանը Յայաստանում:

Երկրորդ գործիքը, որի մասին կցանկանայի նշել հակամարտությունների կանխման համատեքստում, ժողովրդավարացումն է: Եթե ուսումնասիրում ենք պատերազմների պատմությունը, հետաքրքիր բան ենք նկատում, երևույթ, որը գերմանացի փիլիսոփա Էմմանուել Կանտը սկսեց նկարագրել դեռևս 18-րդ դարում: Այդ երևույթը հետևյալն է. պատմության մեջ, շատ քիչ բացա-

ռությամբ, ժողովրդավար պետությունները չեն պատերազմում միմյանց հետ: Ժողովրդավարությունները հազվադեպ են պատերազմում այլ ժողովրդավարություններ հետ: Որքան ավելի ժողովրդավար են երկու պետությունները, այնքան ավելի քիչ հավանական է, որ նրանք բռնություն կիրառեն միմյանց հանդեպ:

Այս երևույթը պարզ մի պատճառ ունի. եթե պետությունների կամ որոշակի քաղաքական խմբավորումների ղեկավարները շահ ունեն պատերազմելու մեջ, մարդկանց մեծամասնության շահը խաղաղ կյանք վարելն է: Այսպիսով, այն քաղաքական համակարգը, որի իշխանությունը հիմնված է մարդկանց մեծամասնության ժողովրդավար մասնակցության վրա, պատերազմելու շեմին խիստ կարկանդակ է:

Այսպիսով, կարելի է ասել, որ ակնհայտորեն որոշակի կապ կա երկրի սահմանադրական կարգի և իր քաղաքացիների համար խաղաղության ապահովման իր կարողության միջև: Ամփոփելով այս երկու կետերը Չայաստանում ԵՅԶ իրականացման համատեքստում՝ կարելի է պնդել, որ ներկայում ժողովրդավարական կառույցների ամրապնդումը և հարևան երկրների հետ հաշտեցման համար անհրաժեշտ քաղաքական կամքի առկայությունը կարող է նշանակել խաղաղ և կայուն ապագայի համար կարևորագույն ներդրում կատարել, ինչպես նաև առավել մոտենալ Եվրոպային: Չուսով եմ, այս համաժողովը կարող է նպաստել այս առաքելության իրականացմանը և ուրախ եմ, որ «Ֆրիդրիխ Էբերտ» հիմնադրամը կարող է աջակցել այս միջոցառմանը: Ցանկանում են արդյունավետ քննարկումներ:

Ճնորհակալություն ուշադրության համար:

*Մեծ Բրիտանիայի միջազգային
զարգացման գործակալության
հայաստանյան գրասենյակի տնօրեն*

Տիկնայք և պարոնայք, հարգելի գործընկերներ,

Կցանկանայի ձեզ փոքրիկ մի դրվագ պատմել այս համաժողովի վերաբերյալ: Յունիսին Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի հետ քննարկում էինք այս նախաձեռնության ֆինանսավորման հավանականությունը: Սակայն այդ ժամանակ, քանի որ դեռևս բավականին վաղ էր այդ պայմանավորվածությունը որևէ փաստաթղթով ամրագրելու համար, որոշվեց դա անել այն ժամանակ, երբ արդեն կմոտենա համաժողովի կազմակերպման բուն ժամանակահատվածը: Այս ընթացքում Միացյալ Թագավորության Արտասահմանյան և միջազգային զարգացման նախարարության գրասենյակը (ԱՄՁՆ) մի քանի այլ նախագծերի առաջարկներ ստացավ, և քանի որ դրանք բավականին լավ ծրագրեր էին, մեր արձագանքը դրական էր: Այսպիսով, սեպտեմբերի վերջերին, երբ այս համաժողովի կազմակերպման վերաբերյալ ՄՁՄԿ-ի հետ պայմանագիր կնքելու ճիշտ ժամանակն էր, մեր բյուջեում համապատասխան գումարներ այլևս չկային: Բայց ես խոսք էի տվել, որ ԱՄՁՆ-ն ֆինանսավորելու է համաժողովը, և Թևանը հույս էր դրել մեզ վրա: Ես պետք է ինչ-որ բան անեի: Այսպիսով, ես գրեցի մեր լոնդոնյան գրասենյակ՝ բացատրելով, որ այն գումարը, որը խնդրում ենք, պետք է նպաստի Եվրոպական հարևանության քաղաքականության (ԵՀՔ) վերաբերյալ համաժողովի կազմակերպման աշխատանքներին, համաժողով, որի ընթացքում քննարկվելու էին ԵՀՔ շրջանակներում Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունների իրականացման ուղղությամբ կատարված քայլերը: Պարզվեց, ԵՀՔ-ն կախարդական հապավում էր, որը թույլ տվեց իրականացնել իմ խոստումը: Իմ բոլոր գործողությունների համար անմիջապես կանաչ լույս ապահովվեց, և ես արդեն կարող էի սկսել համաժողովի ֆինանսավորման

գործընթացը: Այս դրվագը ցույց է տալիս, թե ԱՄՆ-ն որքան է կարևորում եվրոպական հարևանության քաղաքականությունը:

Ձեզանից շատերին թերևս արդեն հայտնի է, որ դեկտեմբերին վերջանում է Միացյալ Թագավորության կողմից Չայաստանին տրամադրվող զարգացման երկկողմ աջակցությունը: Բրիտանական կառավարությունն այս որոշումն ընդունեց երկու տարի առաջ, երբ Տնտեսական և համագործակցության զարգացման կազմակերպությունը Չայաստանը դասակարգեց միջին եկամուտ ունեցող երկրների շարքում: Ըստ ԱՄՆ-ի առաքելության՝ իր աջակցության փաթեթի 80%-ը պետք է տրամադրվի ցածր եկամուտ ունեցող երկրներին, իսկ քակի որ Չայաստանը վերջին մի քանի տարիների ընթացքում տնտեսական աճի ամուսնով բավականին լավ ցուցանիշներ էր ապահովել, ԱՄՆ-ն համարեց, որ իր երկկողմանի աջակցությունն արդեն իրագործել է այն խնդիրները, որոնք սահմանավել էին տասնհինգ տարի առաջ:

Այս տարիների ընթացքում ԱՄՆ-ն աշխատել է Չայաստանի կառավարության հետ գրեթե բոլոր մակարդակներում՝ մշակելով և իրականացնելով տարբեր քաղաքականություններ և ծրագրեր, որոնք օժանդակել են կառավարման համակարգի և գործընթացի բարելավմանը: Վերջին ութ տարվա ընթացքում ԱՄՆ-ի մասնակցությունը պետական հատվածի բարեփոխման աշխատանքներին թույլ է տվել ստեղծել ծառայությունների մատուցման առավել արդյունավետ և թափանցիկ մեխանիզմներ: Հանրային ֆինանսավորման, մասնավորապես ծրագրային բյուջետավորման ոլորտին աջակցության արդյունքում բյուջետավորումն այսօր առավել նպատակաուղղված է և թույլ է տալիս սուղ հանրային ռեսուրսներն ավելի արդյունավետորեն օգտագործել:

ԱՄՆ-ը մասնավորապես հպարտ է իր մարզային զարգացման ծրագրերով, որի արդյունքում հնարավոր եղավ ներկայացնել տեղական իշխանություններին և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների միջև համագործակցության նոր եղանակներ: Տավուշի և Գեղարքունիքի մարզերում այսօր նրանք սերտորեն համագործակցում են մարզային զարգացման ծրագրերի նախագծման, իրականացման և գնահատման շրջանակներում, որոնք մասնավորա-

պես անդրադառնում են աղքատության խնդիրներին: ԱՄՆ-ն հույս ունի, որ այս ծրագրերը կխրախուսեն այլ դոնոր կազմակերպություններին՝ նպաստելու Չայաստանում մարզային զարգացման ծրագրերին:

Այսպիսով, Չայաստանի առաջընթացը հաշվի առնելով, ԱՄՆ-ն որոշել է փոխել երկրի հետ իր համագործակցության բնույթը: Մեծ Բրիտանիայի երկկողմանի օգնության ծրագիրը, որը կամփոփվի 2008թ. դեկտեմբեր ամսով, այնուամենայնիվ կշարունակի աջակցել Չայաստանի տնտեսական զարգացման ջանքերին եվրոպական միության, Չամաշխարհային բանկի, Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկի և Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամակցության շրջանակներում: Թերևս հենց սա է բացատրում ԵՅԶ-ին վերագրվող կարևորությունը և Մեծ Բրիտանիայի շահագրգռվածությունը Չայաստանում այդ ծրագրի հաջող իրականացմամբ հարցում:

Այս համաժողովի բոլոր մասնակիցներին մաղթում եմ հետաքրքիր և արդյունավետ քննարկումներ:

Ճնորհակալություն:

*Վրաստանի Եվրոպայի և Եվրատլանտյան
ինտեգրման նախարարության Եվրոպական
ինտեգրացիայի համակարգման
վարչության պետի տեղակալ*

**Եվրոպական ձևափոխությունները
և տարածաշրջանային ինտեգրումը.
Վերջին զարգացումները
Սևծովյան տարածաշրջանում**

Տիկնայք և պարոնայք,

Թույլ տվեք ողջունել Հայաստանում կազմակերպված այս միջազգային համաժողովի մասնակիցներին, որը տարբեր երկրների և կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին հնարավորություն է ընձեռել միասին հավաքվել: Ես վստահ եմ, որ կարծիքներն ու տեսակետները, որ մենք կիսում ենք, թույլ կտան ապահովել Եվրոպական միության և նրա սևծովյան հարևանության հեռանկարների և մարտահրավերների վերաբերյալ քննարկումների արդյունավետությունը:

Վրաստանի գործակցությունը Եվրոպական միության հետ հիմնված է Եվրոպական արժեքների և փոխադարձ, հիմնարար շահերի վրա: Մեր նպատակն է երաշխավորել ԵՄ-Վրաստան համագործակցության խորացումը մի շարք խնդիրների շուրջ, ներառյալ անվտանգության քաղաքականությունը, հակամարտությունների կարգավորումը, ժողովրդավարությունը, օրենքի գերակայությունը, քաղաքական հարաբերությունների խորացումը, ԵՄ ներքին շուկայի մատչելիության ավելի մեծ ծավալի ապահովումը, ինչպես նաև տարածաշրջանային համագործակցության խորացումը: Հաշվի առնելով Վրաստանում օգոստոսին տեղի ունեցած իրադարձությունները, այսօր հակամարտությունների և անվտանգության վերաբերյալ խնդիրները գերակա մտահոգություն են Վրաստանի համար: Այս

վտանգն էական է նաև Եվրոպական միության, ինչպես նաև ողջ Կովկասի և սև-ծովյան տարածաշրջանի համար:

Ռուսաստանի լայնածավալ ռազմական ագրեսիան Վրաստանի հանդեպ, որն ուղեկցվեց վրացական տարածքների բռնազավթմամբ, ինքնանպատակ չէր և չէր հետապնդում զուտ Վրաստանին իր ոգեշունչ ժողովրդավարական բարեփոխումների և ՆԱՏՕ-ի և ԵՄ-ի հետ ինտեգրման հաստատուն կամքի համար «պատժելու» նպատակ: Թերևս դա նախապես պլանավորված գործողություն էր խորհրդային համակարգը վերածնելու հսկայական նախագծի և նախկին խորհրդային Միության տարածքում ռուսական գերիշխանության միջոցով իր կորսված փառքը վերականգնելու ջանքերի կարևորագույն մի բաղադրիչ:

Մինչև վերջերս Ռուսաստանը կիրառում էր հիմնականում տնտեսական, մասնավորապես՝ Էներգետիկ սեկտորին առնչվող գործիքներ վերոհիշյալ նպատակին հասնելու համար, սակայն այժմ պարզ է, որ Ռուսաստանը բավականին ինքնավստահ է, որպեսզի իրեն թույլ տա միակողմանիորեն անհավասար ուժ կիրառել և խախտել միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքները: Ռուսաստանի Դաշնության կողմից Աբխազիայի և Չարավային Օսեթիայի միակողմանի ճանաչումը մշտական սպառնալիք է ողջ տարածաշրջանի համար:

Եթե հաշվի առնենք Ռուսաստանի երկարաժամկետ աշխարհաքաղաքական շահերը, ապա ակնհայտ է, որ հակամարտությունների աղբյուրը, ինչպես նաև Վրաստանի հանդեպ Ռուսաստանի վերաբերմունքը պայմանավորված է Էներգետիկ ռեսուրսների շրջանառության նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու, հետևաբար, համաշխարհային հանրության վրա իր իշխանությունը հաստատելու ցանկությամբ, քանի որ ռուսական քաղաքականությունը, ինչպես պարզվեց, գործում է բավականին դաժան մեթոդներով՝ առանց հաշվի առնելու միջազգային օրենքները կամ էթիկան:

Չնայած Ռուսաստանի ագրեսիայի հետևանքով Վրաստանում տիրող բարդ իրավիճակին, որը շարունակվում է մինչ օրս և մարտահրավեր է նետում երկրում բարեփոխումների իրականացման գործընթացին՝ մենք պատրաստ ենք Եվրո-

պական միությանը միանալու մեր հավակնությունների առավել մեծ աստիճան դրսևորել: Այսօր մեր արտաքին քաղաքականությունն ավելի քան երբևէ միտված է դեպի ԵՄ, որը պատկերանում է որպես խաղաղության, ժողովրդավարության և զարգացման, կայունության, տարածքային ամբողջականության և մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխավոր: Վերջին զարգացումների լույսի ներքո (Ռուսաստանի ներխուժումը և երկրի նշանակալի մասի զավթումը) Վրաստանի շարունակական մղումը՝ միանալու Եվրոպական միությանը, ձեռք է բերել գրեթե գոյատևման կարևորություն: Վրաստանը հաջողությամբ հետևել է իր տնտեսական և քաղաքական բարեփոխումների օրակարգի իրականացմանը՝ կայացնելով առավել արդյունավետ սոցիալական ապահովության համակարգ և բարելավելով բիզնես միջավայրը: Երկրում շարունակվում են տնտեսության ազատականացմանն ուղղված բարեփոխումները, որոնք կայունացնում են տնտեսական աճը և թույլ տալիս ապահովել կայունության առավել մեծ մակարդակ:

1. Թափանցիկության և ժողովրդավարության մակարդակը բարձրացնելու նպատակով մի շարք կարևոր փոփոխություններ են կատարվել ընտրական օրենսդրությունում.

(Քաղաքական կուսակցության խորհրդարան մտնելու համար նախաշեմը 7%-ից իջեցվել է մինչև 5%: Քաղաքական կուսակցությունը գրանցելու համար անհրաժեշտ ստորագրությունների թիվը 50000-ից նվազեցվել է մինչև 30000: Մեծամասնական խորհրդարանական մանդատների նվազագույն սահմանը սահմանված է 30%: Փոխվել են Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին անդամակցելու կանոնները: Ընդունվել է Տեղական իշխանությունների գործունեության պետական վերահսկողության մասին օրենքը: Տեղական ընտրական հանձնաժողովներում ապահովվել է ընդդիմադիր կուսակցությունների առավել մեծ ներկայացուցչություն: Ընտրական գործընթացների բողոքարկման ընթացակարգերը կանոնակարգող օրենքը էականորեն հստակեցվել և պարզեցվել է: Խմբագրվել է ընտրության մասին օրենքը, որպեսզի սահմանափակվեն քաղաքական քարոզարշավի համատեքստում վարչարարական ռեսուրսների շահագործման հնարավորությունները:)

2. Կոնկրետ քայլեր են ձեռնարկվել կոռուպցիայի, թմրանյութերի անօրինական շրջանառության, փողերի լվացման և թրաֆիկինգի դեմ պայքարի ուղղություններով:

(ԵՅՔ գործողությունների ծրագրին պարբերաբար տրամադրվող տեղեկություններ Վրաստանի հակակոռուպցիոն ազգային ռազմավարության վերաբերյալ, Կոռուպցիայի և պետական հատվածում շահերի բախման մասին օրենքի լրացումներ (մարտ, 2008թ.), հարկային ընթացակարգերի պարզեցում, համակարգում կոռուպցիայի հավանականությունը նվազեցնելու նպատակով ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներ: Լրամշակվել է Վրաստանի փողերի լվացման դեմ պայքարի օրենսդրությունը՝ հաշվի առնելով փողերի լվացման և ֆինանսական ահաբեկչության ֆինանսավորման ինդիկատորները: Ավելացվել է կետ, որն արգելում է անանուն, ինչպես նաև գոյություն չունեցող անուններով հաշիվների բացումը, որի նպատակն է ապահովել հաճախորդների տվյալների ստուգման պահանջի իրականացումը):

3. Վրաստանի և մի շարք այլ երկրների միջև կնքվել են պայմանագրեր տրանսպորտի, Էներգիայի և հաղորդակցության համակարգերի զարգացման վերաբերյալ:

«Միջկասպիական և սևծովյան գազային միջանցք» ծրագրի իրագործման հավանականության ուսումնասիրություն, (INOGATE մայիս 2008թ.), «Եվրասիական նավթի տեղափոխման միջանցք» ծրագրի վերաբերյալ համատեղ հայտարարություն (մայիսի 23, 2008թ.), «Վերականգնվող էներգետիկա 2008» պետական ծրագրի սկիզբ (ապրիլ, 2008թ.), Մթնվարի և Խրամի գետերի հիդրո-ներուժը շահագործելու վերաբերյալ ուսումնասիրության հանձնարարականի մշակում (2008թ. առաջին եռամսյակ), 127 հազար հաճախորդների մոտ անհատական չափիչների տեղադրման գործընթացի ավարտ (հուլիսի 1, 2008), Վրաստանի էլեկտրաէներգիայի և բնական գազի մասին օրենքի լրամշակում՝ ուղղված «համակարգի պահուստային կարողությունների» զարգացմանը:

4. Կարևոր քայլեր են նախաձեռնվել գյուղատնտեսական հատվածում ավելի սերտ համագործակցության հնարավորություններ ստեղծելու ուղղությամբ:

2007թ. պաշտոնական բանացություններ սկսվեցին Վրաստանի և Եվրոպական միության միջև գյուղատնտեսական ապրանքների և այլ սննդամթերքի ծագման անվանման և աշխարհագրական տվյալների փոխադարձ ճանաչման և պաշտպանության վերաբերյալ համաձայնությունն ամփոփելու վերաբերյալ: Որոշակի քայլեր են ձեռնարկվել Սևնդի և սևուցման արագ արձագանքման համակարգի (RASEF) ընդունման ուղղությամբ:

5. Առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության համակարգերն զգալիորեն վերակազմավորվել են ԵՅՔ Գործողությունների ծրագրով նախատեսվող պարտականություններն իրականացնելու նպատակով:

Առողջապահական հաստատությունների լիազորագրերի կրճատում նախկին 40-ից 4-ի, պետական առողջապահության և բժշկական ծառայության ծրագիր, սոցիալական վերականգնման իրականացում հաշմանդամների, տարեցների և ծնողական խնամքից զուրկ երեխաներին միտված պետական ծրագրերի միջոցով, Ոչ մասնագիտացված հիվանդանոցների հատվածի զարգացման ծրագրի իրականացում, որի արդյունքում 2007-2009 թթ. հարյուր նման հիվանդանոցներ կբացվեն երկրի ողջ տարածքում:

6. Բարձրագույն կրթության ոլորտում շարունակվում են բարեփոխումները Բոլոնյան գործընթացի սկզբունքներին համաձայն:

Համագործակցությունը սևծովյան տարածաշրջանում

Սևծովյան տարածաշրջանային համագործակցությունը պետք է ապահովի այս տարածաշրջանի ապահովությունն ու անվտանգությունը, ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ԵՄ-ն դարձել է Սևծովյան տարածաշրջանի լիարժեք գործող ուժերից մեկը՝ սևծովյան ցամաքային ուժ: Ես ուրախ եմ, որ այսօր ինձ հնարավորություն է ընձեռվել ձեզ հետ քննարկել սևծովյան տարածաշրջանի զարգացման հեռանկարները և նրա դերը եվրոպական ռազմավարությունում:

Վրաստանը, որպես Սև ծովին հարակից պետություն, գնալով առավել մեծ կարևորություն է ստանում ԵՄ-ի համար, հատկապես 2004թ. մայիսի մեկին պատմության մեջ ԵՄ-ի ամենամեծ ընդլայնումից հետո, երբ Վրաստանը դարձավ ԵՄ-ի անմիջական հարևանը: Ավելի ուշ Վրաստանը, ինչպես նաև մյուս երկու կովկասյան երկրները՝ Ադրբեջանն ու Հայաստանը, միացան ԵՅԶ-ին: Այսպիսով, Հարավային Կովկասը համագործակցությունը շարունակում է նաև ԵՅԶ Գործողությունների ծրագրերի միջոցով:

Կասպից և Սև ծովերի տարածաշրջանն առավել գրավիչ և հետաքրքիր է դառնում ԵՄ-ի համար, քանի որ Յունաստանը, Ռումինիան և Բուլղարիան ԵՄ անդամներ են, Թուրքիան Եվրոպական մաքսակետերի միության անդամ է, Ուկրաինան և Մոլդովան ներգրավված են ԵՅԶ-ի մեջ և շարունակում են խորացնել իրենց հարաբերությունները ԵՄ-ի հետ: Ոստի, բնական է, որ ԵՄ ներկայությունն

ամալել տեսանելի է դառնում այս տարածաշրջանում, և աճում է նրա ներգրավվածությունն այստեղ:

ԵՄ լրջագույն մարտահրավերներից մեկը սևծովյան տարածաշրջանում իր կողմից խաղաղության և բարգավաճման ապահովման պատասխանատվության ստանձնումն է, ահաբեկչության և միջազգային հանցագործության դեմ պայքարը, ինչպես նաև գործընկեր երկրների հետ ամալել սերտ համագործակցության միջոցով հակամարտությունների կանխումը: Մեր կարծիքով, սևծովյան երկրները կարևոր մի տարածաշրջան են ձևավորում, որտեղ արագորեն զարգանում են քաղաքական և տնտեսական հարաբերությունները և որտեղ համաշխարհային ուժերից մեկը՝ ԵՄ-ն, ունի իր կենսական շահերը: ԵՄ չի կարող շարունակական կայունություն և բարգավաճում ապահովել, երբ Եվրոպայի այս մասում կայունության ճգնաժամ է: Ռազմավարության տեսակետից կարևոր է կայուն և անվտանգ միջավայր ստեղծել սևծովյան տարածաշրջանում, որպեսզի ԵՄ-ն կարողանա շահել: Առանց հակամարտությունների և անվտանգության խնդիրների անդրադառնալու չենք կարող լրջորեն մտածել տարածաշրջանային համագործակցության ներուժից օգտվելու մասին:

Մի քանի մեխանիզմներ կան, որոնք թույլ են տալիս ամրապնդել տարածաշրջանային համագործակցությունը սևծովյան տարածաշրջանում, դրանք են.

- ԵՅԶ Գործողությունների ծրագրերը,
- Սևծովյան տնտեսական համագործակցության տարածաշրջանային կազմակերպությունը,
- Ժողովրդավարության և տնտեսական զարգացման կազմակերպությունը՝ ԳՈՒԱՄ, որը ազգերի միջև ռազմավարական դաշինք է,
- Սևծովյան համագործակցությունը (Black Sea Synergy),
- Արևելյան գործակցության Նախաձեռնությունը:

Վրաստանի ԵՅԶ ԳԾ հինգերորդ գերակա ոլորտը շեշտադրում է կատարում օրենսդրության կիրակման ոլորտում տարածաշրջանային համագործակցության Նախաձեռնությունների անհրաժեշտության վրա՝ տարածաշրջանային համագործակցության այնպիսի ոլորտներում մասնակցության ապահովմամբ, ինչպիսիք են բնապահպանությունը, կրթությունը, սահմանների կառավարումը,

Էներգետիկան, տրանսպորտը և գիտատեխնոլոգիական զարգացումը: Հատուկ ուշադրություն է դարձված այնպիսի խնդիրներին, ինչպիսիք են համագործակցությունը Էներգետիկայի, տրանսպորտի և գիտատեխնոլոգիական զարգացման ոլորտներում, ԵՄ/Սև ծով/Կասպից ծով ցամաքային պետությունների և հարևան երկրների համատեքստում, երկկողմ և բազմակողմ համագործակցության հզորացումը սևծովյան տարածաշրջանում, ինչպես նաև՝ Սև, Բալթիկ և Կասպից ծովերի տարածաշրջաններում:

Վրաստանն հատկապես կարևորում է ժողովրդավարության և տնտեսական զարգացման կազմակերպության՝ ԳՈՒԱՄ-ի շրջանակներում տարածաշրջանային համագործակցությունը և վստահ է, որ այն կարևոր նախապայման է տարածաշրջանում տևական խաղաղության, կայունության և տնտեսական առաջընթացի համար:

Հատուկ նշանակություն է ձեռք բերում համագործակցությունը Սևծովյան տնտեսական համագործակցության տարածաշրջանային կազմակերպության շրջանակներում: 1999թ. մասնակից երկրները ընդունեցին ՄՃՏՀ-ԵՄ համագործակցության պլատֆորմը, որը հիմք հանդիսացավ ՄՃՏՀ կազմակերպության և ԵՄ հարաբերությունների և համագործակցության ինստիտուցիոնալ սկզբունքների համար: Այս փաստն ապացուցում է, որ ԵՄ-ն միշտ դիտարկել է ՄՃՏՀ որպես եվրոպական նոր կառուցվածքի բնական մի մաս:

Մեր տարածաշրջանում ԵՄ դերն ամրապնդելու քայլերից է «Սևծովյան համագործակցություն» ծրագիրը, որով ապահովվում է ԵՄ ակտիվ ներգրավումը այս տարածաշրջանում: Սույն նախաձեռնությունը ներառում է մի քանի գերակա ոլորտներ, որոնք իսկապես տարածաշրջանային բնույթ ունեն: ԵՄ առաջարկում է ուշադրությունը կենտրոնացնել հետևյալ հինգ ոլորտների վրա՝ բնապահպանություն, տրանսպորտ, Էներգետիկա, ներքին անվտանգություն և ժողովրդավարության ամրապնդում:

Որպեսզի Սևծովյան համագործակցությունը արդյունավետ լինի, մենք պետք է տարածաշրջանային կառույցներին պատշաճ կերպով ներկայացնենք սևծով-

յան պետություններին համախմբելու հաջողված փորձերը. ՄՃՏՀ-ն անդամների մեծ թվով և ինստիտուցիոնալ ամբողջական կառուցվածքով, որտեղ ներկայացված են Սև և Կասպից ծովերի երկրները, ինչպես նաև ԳՈՒԱՄ-ը, առանձնակի կարևորության գործիք են և այս առումով կարող են նշանակալի դեր ունենալ: Տարածաշրջանային համագործակցության առումով մենք հատուկ նշանակություն ենք տալիս Շվեդիայի և Լեհաստանի կողմից առաջարկված «Արևելյան գործակցություն» նախաձեռնությանը, որի նպատակն է բանակցություններ վարել առանց մուտքի արտոնագրի ճանապարհորդության, ծառայությունների և գյուղատնտեսական ապրանքների ազատ առևտրի տարածքների, ինչպես նաև Վրաստանի և մեր սևծովյան հարևանների՝ Ուկրաինայի, Մոլդովայի, Հայաստանի և Ադրբեջանի, հետ ռազմավարական գործակցության համաձայնությունների ձեռք բերելու շուրջ:

Մեկ անգամ ևս մեջբերենք Եվրոպական միության խորհրդի Վրաստանի վերաբերյալ արտահերթ նիստի արդյունքներով ԵՄ նախագահության եզրակացությունները. «Այսօր, ավելի քան երբեք, անհրաժեշտ է սատարել տարածաշրջանային համագործակցությանը և բարելավել ԵՄ հարաբերությունները իր արևելյան հարևանների հետ, մասնավորապես Եվրոպական հարևանության քաղաքականության, «Սևծովյան համագործակցություն» նախաձեռնության և Արևելյան գործակցության միջոցով, որը Եվրոպական խորհուրդը ցանկանում է ընդունել 2009թ. մարտին»:

Տարածաշրջանում տնտեսական զարգացումը անդամ երկրների կողմից դիտարկվում է որպես տարածաշրջանային անվտանգության հիմնական հենասյուն: ԵՄ և ԵՀՔ երկրների միջև երկխոսության շրջանակի ձևավորումը կարևոր քայլ է դեպի առաջ: Այդ շրջանակներում կքննարկվեն յուրաքանչյուր կողմի կենսական խնդիրներին վերաբերող ընդհանուր տարածաշրջանային հարցեր, ինչպիսիք են անվտանգությունը, սահմանների պատշաճ կառավարումը, թմրանյութերի անօրինական շրջանառության և անօրինական միգրացիայի ու կազմակերպված հանցագործության դեմ պայքարը, արդյունավետ կառավարումը, տնտեսական գործունեությունը և այլն: Սակայն փոխահավետ զարգացումը կարող է վտանգվել սևծովյան առավել ընդարձակ տարածաշրջանում՝ երկրների

միջև լարվածության և հակամարտությունների հետևանք հանդիսացող անկայունության և անվտանգության բացակայության պատճառով: Տարածաշրջանում անվտանգության և կայունության ապահովումը մեր երկրների հիմնական նպատակն է: Կայունության ընդհանուր նպատակին պետք է հասնել ակտիվ տնտեսական համագործակցության միջոցով: Այս տարածաշրջանում անվտանգությունը բավականին բազմաբովանդակ սահմանում ունի: Այն վերաբերվում է ոչ միայն ռազմական հարթույթին, այլև քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական գործոններին: Տարածաշրջանը վճռական նշանակություն ունի Էներգակիրների մատակարարման ուղիների բազմազանության ապահովման և Կասպից ծովի ու Կենտրոնական Ասիայի երկրներից դեպի Եվրոպական շուկա տեղափոխման շարունակականությունն ապահովելու տեսանկյունից: ԵՄ-ի համար Վրաստանի աշխարհաքաղաքական կարևորությունն աստիճանաբար աճում է մասնավորապես Էներգետիկ անվտանգության առումով, և մենք կարծում ենք, որ Վրաստանի դերը, որպես Էներգակիրների տեղափոխման տարանցիկ երկիր, պետք է լինի Կենտրոնական Ասիայի և կասպիական Էներգետիկ ռեսուրսների բազմազան ենթակառուցվածքների զարգացմանն օժանդակելը, ինչպես նաև այդ ռեսուրսները դեպի Եվրոպա տեղափոխելու գործընթացի հեշտացումը: Էներգետիկ ոլորտում համագործակցությունը ենթադրում է Էներգետիկ անվտանգության վերաբերյալ երկխոսություն, որտեղ ներգրավված են լինելու ԵՄ-ն, արտադրողները, տարանցիկ երկրները և սպառողները: Միաժամանակ խրախուսվելու է իրավական և կանոնակարգային համապատասխանեցումը:

Կասպից և Սև ծովերի, ինչպես նաև Կենտրոնական Ասիայի երկրները համագործակցելով Վրաստանի հետ՝ լայն հնարավորություններ են ստանում ստեղծելու ընդհանուր Էներգետիկ տարածք ԵՄ, ինչպես նաև այլ երկրների հետ: Նոր տարանցիկ ճանապարհների ստեղծման շուրջ մեր երկրների պատրաստակամությունը նոր և մարտահրավերներով լեցուն նշանակություն է ձեռք բերում:

Համաշխարհային Էներգետիկ իրավիճակը բնութագրվում է խորացող հակասություններով, որոնք կշարունակվեն հաջորդ տասնամյակում: Մենք վկա ենք լինելու նավթի և բնական գազի պաշարներով հարուստ տարածաշրջաններում քաղաքական ռիսկերի աճի: Այն փաստը, որ ռեսուրսներով հարուստ երկրների

մեծամասնությունը քաղաքականապես անկայուն է, տեղ է հարթում համաշխարհային Էներգետիկ շուկայում հնարավոր ցնցումների համար: Այսօր ռուսական Էներգետիկ ռեսուրսների 90%-ն արտահանվում է եվրոպական երկրներ: Որոշ տվյալներ փաստում են ԵՄ և Ռուսաստանի Էներգետիկ ոլորտի փոխկապվածության մասին: Ռուսական նավթի 50%-ն արտահանվում է ԵՄ, որը կազմում է ԵՄ ներկրվող նավթի 37%-ը: Ռուսական բնական գազի արտահանումը կազմում է ԵՄ պահանջարկի 24% -ը և ԵՄ ներկրվող գազի 60%-ը: Նման իրավիճակում Եվրոպական միությունն չի կարող միավորված լինել, իսկ Կասպիական տարածաշրջանը չի կարող մոտենալ եվրոպական շուկային, այն դեպքում, երբ Ռուսաստանը տարածաշրջանը համարում է իր «ազդեցության ոլորտը», եթե իհարկե Կրեմլի գազի լծակը չվերցվի նրա ձեռքից: Ռուսաստանը Եվրոպայի միակ ամենախոշոր գազի մատակարարն է: Քանի որ գազի համաշխարհային շուկա գոյություն չունի, թանկարժեք գազամուղների կառուցումը սպառողներին ստիպում է երկարատև պայմանագրեր կնքել արտադրողների հետ: Սա նշանակում է, որ Մոսկվան միշտ շահարկելու է այս կախվածությունը՝ որպես քաղաքական և տնտեսական լծակ:

Վերջում կցանկանայի ամփոփել ելույթս՝ նշելով, որ համաշխարհային վերջին զարգացումները ապացուցեցին, թե որքան բարդ է լինելու ապագան, հատկապես կովկասյան երկրների համար: Այդ իսկ պատճառով մենք պետք է ամրապնդենք մեր համագործակցությունը, որպեսզի բավարարվեն մեր տարածաշրջանային շահերը: Վրաստանը պատրաստ է դիմակայել այս մարտահրավերներին՝ լիարժեքորեն համագործակցելով բոլորիդ հետ: Ժամանակակից իրականության մեջ, որտեղ քաղաքական և տնտեսական շահերը համակցված են, կայունության և անվտանգության ամրապնդման անհրաժեշտությունը մղում է այս տարածաշրջանի երկրներին դեպի ինտեգրում և տնտեսական համագործակցություն, որը կայուն հիմք կստեղծի ապագայի համար:

Շնորհակալություն ուշադրության համար:

*Եվրասիա հիմնադրամ,
Ճրագրերի պատասխանատու*

Ձարգացումները սևծովյան տարածաշրջանում

Սևծովյան ավազանի երկրներում և դրանց շուրջ անվտանգության դինամիկան իր ամբողջության մեջ աչքի է ընկնում լիակատար երկվության: Դեպի հարավ և արևմուտք ականատեսն ենք արագընթաց առաջընթացի՝ չնայած ժողովրդավարության և անվտանգության առջև ծառայած էական (սակայն թերևս աստիճանաբար նվազող) խոչընդոտների: Ռումինիան և Բուլղարիան 2007թ. մտան Եվրոպական միության մեջ, իսկ դեռևս 2004թ. անդամակցել էին ՆԱՏՕ-ին՝ այսպիսով ընդունելով այս կազմակերպությունների առաջարկները քաղաքականության, տնտեսության և պաշտպանության ոլորտներում ժողովրդավարական կառավարման վերաբերյալ: Դեպի արևելք և ավելի հարավ՝ Թուրքիան նշանակալի քաղաքական և տնտեսական առաջընթաց ապրեց, երբ 2002թ. «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունն անցավ կառավարության գլուխ, և այս ամենը նորից տնտեսական, քաղաքացիական-ռազմական և իրավական բարեփոխումները խոչընդոտող էական արգելքների պայմաններում:

Այսուհանդերձ, Թուրքիայի ժողովրդավարական ոգիսականը շարունակում է անավարտ մնալ: Եվրոպական միության անդամակցության նրա հայտն ակնհայտորեն լճացել է հիմնականում կողմերի աճող փոխադարձ անբավարարվածության պատճառով: Կիպրոսի շուրջ Թուրքիայի և ԵՄ դիրքորոշումների տարբերությունը, Թուրքիայի հրաժարումն անդրադառնալ 1915թ. «Չայկական ցեղասպանության» խնդրին կամ ճանաչել ներկա Չայաստանը նույնպես խոչընդոտում են նրա լիարժեք ինտեգրումը Եվրոպային: Այս քաղաքականությունները հետ են պահում Թուրքիային Եվրոպայից և կասկածի տակ են առնում նրա ժողովրդավարացման գործընթացը, քանի որ Թուրքիան հրաժարվում է վերա-

նայել իր իսկ պատմությունը: Նմանապես, Ռուսաստանի հրաժարումը Նույնն անել իր պատմության հետ զգալիորեն կասկածի տեղիք է տալիս հատկապես նրա նպատակների առումով, և սա չի վերաբերվում միայն Բալթյան պետություններին:

Թուրքիայի անկարողությունը անդրադառնալ Հայաստանի խնդրին միաժամանակ արտացոլում և նպաստում է Սև ծովի արևելյան ափին Հարավային Կովկասում շարունակվող անկայունությանը: Իսկապես, ողջ Հարավային Կովկասում տեսնում ենք ներքին բախումներ պետությունների միջև և ներսում, մասնավորապես՝ Լեռնային Ղարաբաղի շարունակվող հակամարտությունը Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև և Վրաստանի ներքին հակամարտությունները անջատողական, Ռուսաստանի կողմից աջակցվող Հարավային Օսեթիայի և Աբխազիայի հետ, որոնք Վրաստանի՝ Մոսկվայի հետ լարված հարաբերությունների մասն են կազմում: Ռուս-վրացական հարաբերություններն այնքան վատ են, որ իրական զինված բախումը ոչ անմտություն է թվում, ոչ էլ հեռավոր հավանականություն, թեև վերջերս որոշակի բարելավում այդ հարաբերություններում այնուամենայնիվ նկատվում է: Վերջին վեց ամսվա ընթացքում ակնատեսը եղանք վրացական զինված ուժերի գործողություններին Ռուսաստանի կողմից հովանավորվող խռովարարների դեմ, Վրաստանում հեղաշրջում պլանավորող ռուսական գործակալների ձերբակալությանը, Մոսկվայի կողմից Ռուսաստանից վրացիների վտարմանը, Ռուսաստանի կողմից պաշտպանվող հայտարարություններին այն մասին, թե Կոսովոն կարող է նախադեպ հանդիսանալ Վրաստանից Աբխազիայի և Հարավային Օսեթիայի անջատման համար, այս երկու մարզերում կայացած հանրաքվեներին, որոնց Նորից աջակցեց Ռուսաստանը և որոնց արդյունքում բնակչությունը քվեարկեց անկախության օգտին և վերջապես, ցավոք սրտի, 2008թ. օգոստոսին Ռուսաստանի և Վրաստանի միջև ռազմական բախմանը:

Դեպի հյուսիս և արևմուտք, տեսնում ենք Ուկրաինայի կառավարությանը, որը մասնատվում է վարչապետ Յուլիա Տիմոշենկոյի, նախագախ Վիկտոր Յուշչենկոյի, նրանց համակիրների և երրորդ կողմը ներկայացնող Վիկտոր Յանուկովիչի քաղաքական անընդհատ պատերազմի արդյունքում: Չնայած ժո-

ղովրդավարացման գործընթացի առաջախաղացմանը՝ Մերձդնեստրյան տարածաշրջանում Ռուսաստանի կողմից հովանավորվող անջատողականների հետ հակամարտությունը Մոլդովայում հնարավորություն չի տալիս որևէ քայլ անել դեպի կարգավորումը: Վերջապես Ռուսաստան-ՆԱՏՕ լարվածությունը էներգետիկ հարցի շուրջ, ՆԱՏՕ-ի գորավարժանքները Սև ծովում, «սառեցված» հակամարտությունները Մոլդովայում և Կովկասում, Ռուսաստանի կողմից էներգետիկ գործոնի կիրառումը որպես քաղաքական նվաստեցման գործիք, Սև ծովում ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի աճող հետաքրքրությունը, ինչպես նաև Բուլղարիայում և Ռումինիայում արևմտյան ռազմական բազաների ստեղծումը նպաստում են Արևելք-Արևմուտք հարաբերությունների վատթարացմանը:

Աշխարհառազմավարական և աշխարհաքաղաքական մրցակցություն

Այսպիսով, Սև ծովում կարող ենք տեսնել երկու կամ ավելի անվտանգության սկզբունք: Սակայն, դրանցից միայն մեկն է առաջարկում անվտանգության, ժողովրդավարության և բարգավաճման դրական հեռանկար: Ավելին, Բուլղարիան և Ռումինիան վկայում են, որ ՆԱՏՕ-ի և ԵՄ անդամակցության շահագրգռվածությունը, ինչպես նաև Եվրոպայի հետ ինտեգրումը որպես ժողովրդավարացման հիմք, իրականում լավագույն անվտանգության քաղաքականությունն է: Սևծովյան տարածաշրջանի անվտանգության այս սկզբունքները համապատասխանաբար կազմված են թե՛ կոշտ անվտանգությունից, թե՛ կառավարման և գաղափարախոսության խնդիրներից, պետության կազմակերպման քաղաքական և տնտեսական հիմնահարցերից: Եվ չպետք է զարմանալ հետևյալ պնդումից, որ. «ակնհայտ է, որ Եվրոպական միությունը և Ռուսաստանը փորձում են ստեղծել բազմաբնույթ, համընդհանուր եվրոպական քաղաքականության տարածք գրեթե ամեն ինչի համար, բացի ամենախիմնարարից՝ ժողովրդավարությունը և մարդու իրավունքները: Դժվար չէ հասկանալ դրա պատճառները»: Ռուսական սկզբունքը՝ միակողմանիորեն ընդդիմանալու Սև ծովի հյուսիսային և արևելյան ափերին ցանկացած բազմակողմ կամ արևմտակա նացնող (Մոսկվան նույնացնում է այս երկուսը) ժողովրդավարացման և անվտանգության գործընթացներին, բերում է նորատոր հակամարտությունների, հե-

տամնաց և հակաժողովրդավարական կարգերի ձևավորման և բազմաթիվ կոշտ և մեղմ անվտանգության մարտահրավերների: Բացի այսպես կոչված «սառեցված» հակամարտությունները, Մոսկվայի հրաժարումը համագործակցել վերջին դեպքերից մեկի հետաքննության շրջանակներում, երբ մի ռուս բռնվել էր Ռուսաստանից Վրաստան ռազմական նշանակության ուրան անօրինական տեղափոխման համար, ցույց է տալիս անվտանգության բոլոր կոշտ և մեղմ վտանգները, որոնք առկա են այս տարածաշրջանի երկրներում, մասնավորապես՝ տարբեր անօրինական ապրանքների տեղափոխումը (ներառյալ մարմնավաճառները), թմրանյութերի և զենքի կտրուկ աճը, անօրինական միգրացիան և ընդհանուր հանցագործությունը: Հայտնի է, որ Օդեսայի նավահանգիստը և Ռուսաստանի պաշտպանության տակ գտնվող Մերձդնեստրյան կցորդ պետությունը ապօրինի փոխադրումների և առևտրի ապաստաններ են:

Ռուսաստանի համաժամանակյա ջանքերը գերակա դեր ձեռք բերելու ԱՊՀ երկրներում և հարավարևելյան Եվրոպայում Էներգետիկ ռեսուրսների վաճառքի ոլորտում, ինչպես նաև ռուսական ճնշմանը դիմադրող երկրների (ինչպիսիք են Վրաստանը, Ուկրաինան, Մոլդովան և Ադրբեջանը) դեմ գազը որպես զենք շահարկելը, միևնույն ժամանակ մրցակից արտադրողներին (ինչպիսին է Թուրքմենիան) թուրքական շուկայից դուրս մղելը, նրա նախկին դիմադրությունը վերջերս բացված Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան գազամուղին, ավելի են շեշտում այս միջբաղաբակրթական տարածքում Էներգետիկ անվտանգության և միջազգային Էներգետիկ մայրուղու կարևորությունը: Որպես շանտաժի և նվաստացման միջոց Էներգետիկ խաղաքարտը օգտագործելու ռուսական ջանքերը, ռուսական Էներգետիկ ընկերությունների և կառավարության միջև կապերը, ինչպես նաև հայտնի կապերը հետախուզության և քրեականացված կազմակերպությունների հետ, բարձրացնում են Արևելյան Եվրոպայի ժողովրդավարական կառավարությունների հիմքերը խարխլելուն և նսեմացնելուն միտված կազմակերպված արշավի վտանգն ընդհանրապես, այդ թվում՝ Կովկասում և Բալկաններում: Չուգադիպություն չէ, որ ամերիկացի վերլուծաբանները, որոնցից է Բրյուս Ջեքսոնը, պարբերաբար պնդում են, որ գոյություն ունի այսպես կոչված «մեղմ պատերազմ», որ Ռուսաստանը վարում է Արևելյան Եվրոպայում (ներառյալ սևծովյան տարածաշրջանը) արևմտյան ազդեցության դեմ:

Ավելի ու ավելի հաճախ ականատեսն ենք դառնում ոչ միայն մեղմ պատերազմի, այլև ավելի դասական աշխարհաքաղաքական մրցակցության, մի կողմից՝ Վաշինգտոնի և Արևմուտքի, մյուս կողմից՝ Մոսկվայի միջև: Մոսկվայի նորոգված հարձակումներն այս տարածաշրջանում ամերկյան բազաների դեմ, ինչպես նաև Նրա դիմադրությունը Բուլղարիայի և Ռումինիայի հիմնականում արևմտամետ արտաքին քաղաքականությանը այս մրցակցության հիմնական մասն են կազմում: Ռուսական ռազմական խոսնակները նկարագրում են այս նոր բազաները և հնարավոր նոր առաքելությունները, ներառյալ՝ հրթիռային պաշտպանությունը և իշխանության պրոյեկցիան Կովկասում կամ Կենտրոնական Ասիայում, որպես սպառնալիքներ՝ ուղղված ռուսական շահերի դեմ, հատկապես երբ ՆԱՏՕ-ն արդեն պարզորոշ կերպով հայտարարել է, որ Կովկասում գազամուղի անվտանգության խնդիրներին բավականին լուրջ է վերաբերվում: Ռուսական դիմադրությունը հավանաբար երկրաչափորեն կաճի, եթե ԱՄՆ մտադրությունները համագործակցելու Ուկրաինայի հետ հրթիռային պաշտպանության ոլորտում նյութականանան:

Նմանապես, չնայած Ռուսաստան-ՆԱՏՕ համագործակցության խոսակցություններին, Մոսկվան որոշեց խանգարել ՆԱՏՕ-ի մասնակցությանը «Ակտիվ փորձ գործողություն» ծրվային վարժանքներին Սև ծովում: Այս վարժանքները ուղղված էին հենց անվտանգության մեղմ սպառնալիքների դեմ, որոնք վարակել են սևծովյան ավազանը և որոնք մանրամասնվեցին վերևում: Այստեղ Մոսկվան աջակցեց Անկարայի այն համառ պնդմանը, թե Մոնտրիոյի համաձայնագիրն արգելում է օգտագործել ռազմածովային նավերը նման վարժանքների ընթացքում նեղուցներով շարժվելու համար, նույնիսկ խաղաղ ժամանակներում, թեև ռուսական ռազմական ուժերը զարմանալիորեն հետաքրքրված էին մասնակցելու «Ակտիվ փորձ գործողություն» վարժանքներին Միջերկրական ծովում: Այդուհանդերձ, Ռուսաստանն այս հետաքրքրությունը ցուցաբերեց միայն այն բանից հետո, երբ փորձեց հատուկ պայմաններ պարտադրել այս վարժանքում իր մասնակցության առնչությամբ, որը 2001թ. ի վեր ՆԱՏՕ-ի անդամների հակաահաբեկչական ծրվային համագործակցության միանգամայն հաջողված դրվագ էր: «Ռուսաստանը ցանկանում էր իր սեփական առևտրային նավերը ազատել փոխադարձ ստուգման ընթացակարգերից, որոնք այդ գործողության

հիմքն էին: Այնուհետև նա պահանջեց, որպեսզի «Ակտիվ փորձի» կառավարումը իրականացվի ՆԱՏՕ-Ռուսաստան խորհրդի կողմից, նույնիսկ այն դեպքում, երբ նա խնդրեց Դաշինքին վճարել ռուսական մասնակցության համար: ՆԱՏՕ-ն մերժեց այս բոլոր առաջարկները, սակայն ի վերջո ձևակերպեց անհարմար մի համաձայնություն, ըստ որի ռուսական նավատորմը գործողությանը կմասնակցի ՆԱՏՕ-ի հետ համատեղ, սակայն ոչ նրա հրամանատարության ներքո»: Ռուսաստանը իրեն վերապահեց նաև վարժանքի ընթացքում զենք կիրառելու իրավունքը, քանզի այն պետք է գործեր ՆԱՏՕ-ի «Չինված ուժեր հարավ» (ՉՈւՅարավ) գորամիավորումների հետ համատեղ, սակայն ոչ որպես դրա մաս:

Սակայն, երբ ավազանի բոլոր մյուս պետությունները, բացի Թուրքիայից, առաջարկեցին այս վարժանքն իրականացնել Սև ծովում, Մոսկվան կտրականապես հրաժարվեց պաշտպանել այդ առաջարկը: Թեև այս պետությունների խնդրանքը հասկանալի է, հաշվի առնելով սևծովյան տարածաշրջանում անվտանգության խնդիրների կարևորությունը, Ռուսաստանի վերաբերմունքը զարմանալի չէր: Երբ 2003թ. ՆԱՏՕ-ն զորավարժանքներ էր իրականացնում Ուկրաինայի հետ Սև ծովի ափին, ռուսական մամուլը տեղեկացրեց, որ Ռուսաստանը դեմ էր այս վարժանքներին, քանի որ ռուսական զինվորականները չէին կարող հանդուրժել «օտար» ՆԱՏՕ-ական նավերի առկայությունը ծովում, որը իրենք համարում են իրենցը: Ավելին, քանի որ այս գործողությունների սցենարները ենթադրում էին հակաանջատողական գործողություն, ռուսական պաշտոնյաները մեկնաբանեցին այն որպես ՆԱՏՕ-ի աջակցություն Վրաստանին կամ Ուկրաինային՝ ընդդեմ Մոսկվայի կողմից աջակցվող անջատողականների Աբխազիայում կամ Դրիմում:

Ուկրաինական ափի համար նախատեսված հետագա գործողությունները, որոնք ներառում էին «ջրացամաքային ափհանում» ընդդեմ ահաբեկիչների (Ծովային հովիվ գործողություն), չէրյալ համարվեցին Ռուսաստանի կողմից հրահրված մասսայական ցույցերից հետո, որոնք անհնարին դարձրեցին ուկրաինական կառավարության և ՆԱՏՕ-ի համար այս գործողության իրականացումը: Երբ «Ակտիվ փորձ գործողություն» վարժանքը բարձրացրեց Սև ծովի հարցը, նորից երևան եկան նույն մտահոգությունները. վրաց-աբխազական հակամարտության միջազգայնացման հավանականությունը, որտեղ Ռուսաստանի կողմից

պաշտպանվող ռազմածովային մրցավազքի, զենքի անօրինական վաճառքի և այլ հանցագործությունների դեպքերը բազմաթիվ են, ինչպես նաև Ուկրաինայի հետ լարվածությունը ապագայում Սևծովյան նավատորմի բաշխման և Ազովի ծովի սահմանների որոշման շուրջ:

Անշուշտ, Մոստիոյի պայմանագրի դրույթների շուրջ պայքարը համախմբում է Ռուսաստանին և Թուրքիային ընդդեմ Վաշինգտոնի, քանզի երկուսն էլ դեմ են Սև ծովում ամերիկյան ներկայության ընդլայնմանը: Թուրքիայի դեպքում այս դիմադրությունն առաջացել է Իրաքի հետ պատերազմի պատճառով, սակայն դրա արմատներն ավելի խորն են և հասնում են մինչև թուրքական «Սևրյան սինդրոմ» (որն իր անվանումն ստացել է այն տարածքի անվանումից, որտեղ Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո ստորագրվեցին Օսմանյան կայսրության տարածքի բաժանման մասին պայմանագրերը): Ամերիկյան դիվանագետները պնդում են, թե Թուրքիան հաջորդ՝ Լոզանի պայմանագրի (որի արդյունքում չեղյալ համարվեց Սևրի պայմանագիրը), ինչպես նաև Մոստիոյի պայմանագրի դրույթները անձեռնմխելի են համարում և, որ Թուրքիան զիջումների չի գևա, քանզի կարծում է, թե կշեռքին է դրվում իր ինքնիշխանության խնդիրը, եթե ռազմական նավերին թույլատրվի մտնել Սև ծով խաղաղ պայմաններում: Իր կողմից, Ռուսաստանը ՆԱՏՕ-ի և ամերիկյան ռազմական ուժերի հավանական ներկայությունը Սև ծովում դիտարկում է ոչ միայն որպես ռազմական սպառնալիք, այլև հնարավորություն ԱՄՆ-ի և/կամ ՆԱՏՕ-ի համար միջամտելու ԱՊՅ գործերին: Իսկապես, ԱՄՆ պնդում է, թե ինքը, կամ առնվազն ՆԱՏՕ-ն, իրավունքներ ունի Սև ծովում՝ ըստ Մոստիոյի համաձայնագրի:

Չետևաբար, Մոսկվան սևծովյան տարածաշրջանում ամերիկյան քաղաքականությունը պատկերում է որպես սպառնալիք ընդդեմ Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականության կենսական նպատակի՝ նեո-կայսերական համատիրություն հաստատել ԱՊՅ-ի վրա և նույնիսկ ավելին՝ նպատակասլաց շեշտադրվածությամբ հրահրել կարգերի փոփոխություն ողջ ԱՊՅ տարածքում՝ ներառյալ Ռուսաստանը: Իսկապես, ցանկացած ԱՊՅ անդամ երկրի համագործակցություն ՆԱՏՕ-ի հետ անմիջապես արձագանք է ստանում Ռուսաստանից, որը ցույց է տալիս, որ ռուսական քաղաքական Էլիտան ՆԱՏՕ-ն և Եվրոպական միութ-

յունը դեռևս ընկալում է որպես Ռուսաստանի թշնամի: Յուրի Բորկոն գրում է. «Ռուսաստանի քաղաքական, գործարար և մտավորական շրջանակներում հավատացած են, որ ԱՊՅ երկրների ինտեգրման քաղաքականությունը անհամատեղելի է ԵՄ-ի հետ ռազմավարական գործակցությանն ուղղված քաղաքականության հետ, Ընդհանուր եվրոպական տնտեսական տարածքի մեջ ինտեգրվելու և արտաքին քաղաքականության և անվտանգության միջոցառումների սերտ համակարգման հետ: Այս շրջանակները հազիվ թե ստիպեն Ռուսաստանի նախագահին հրաժարվել իր եվրոպական քաղաքականությունից, սակայն նրանց փորձերը կարող են բավարար լինել Գործակցության և համագործակցության նոր համաձայնագրի կնքման միտքը խորտակելու համար»:

Այս իսկ պատճառով, միանգամայն հավանական է Ռուսաստանի՝ ՆԱՏՕ-ի և Յավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության (ՅԱՊԿ) միջև համագործակցության վերաբերյալ կոչերը, ինչպես նաև նրա ռազմական դաշինքը Կենտրոնական Ասիայում, մեկնաբանել որպես ռուսական փորձ՝ ուղղված կանխելու ՆԱՏՕ-ի անմիջական համագործակցությունը Կենտրոնական Ասիայի կառավարությունների հետ և վերահսկելու այդ հարաբերությունները՝ այդպիսով նվազեցնելով ԱՊՅ պետությունների լիիրավ ինքնավարությունը պաշտպանության խնդիրներում: Օրինակ՝ 2004թ. ապրիլին Ուկրաինայում Կուչմայի կառավարությունը ՆԱՏՕ-ի հետ ստորագրեց համաձայնեցված դրույթները՝ հիմնավորող փաստաթուղթ: Այս փաստաթուղթն ամրագրում էր ուկրաինական տարածքի ջրերով Դաշինքի նավերի տեղափոխումը, որը ներառում էր Ազովի ծովը և Կերչի նեղուցը: Այնտեղ նշված էր նաև, որ Ուկրաինան խոստանում է. «ՆԱՏՕ-ին տրամադրել բոլոր անհրաժեշտ տեխնիկական, տեղեկատվական, բժշկական և այլ օգնություն վարժանքների իրականացման համար, ինչպես նաև լիարժեք ռազմական կամ խաղաղապահ գործողություններ՝ համաձայն «Գործակցություն և հանուն խաղաղության» ծրագրի»:

Ռուսական արձագանքը կանխատեսելի էր: Ռուսաստանը մեղադրեց Ուկրաինային այն բանում, թե այս համաձայնագիրը խախտում է 2003թ. կնքված այս ջրերի վերաբերյալ ռուս-ուկրաինական համաձայնագիրը, որտեղ նշված է, որ երրորդ կողմի նավերը չեն կարող նավարկել այդ ջրերում առանց երկու կողմերի

հատուկ համաձայնության, մի հայտարարություն, որը բացակայում էր վերոհիշյալ փաստաթղթում: Ավելին, Ռուսաստանի Արտաքին գործերի նախարարության անանուն աղբյուրները հայտնեցին, որ «Ուկրաինայի պատրաստակամությունը՝ թույլատրելու օգտագործել իր տարածքը ՆԱՏՕ-ի չմասնավորեցված գործողությունների համար առանց ռուսական թույլտվության, չի համընկնում պայմանագրի դրույթին, որը մասնավորապես նշում է, որ կողմերից ոչ մեկը չի կարող թույլ տալ օգտագործել իր տարածքը որևէ կերպ, որը կարող է վտանգել մյուսի անվտանգությունը»:

Հաջորդիվ, ռուսական աղբյուրները ներկայացնում են այս խնդիրը հավանական ռուս-ուկրաինական ռազմական հակամարտության լուսյի ներքո: «Այս փաստաթուղթը ՆԱՏՕ-ի ուժերին այսպես կոչված «արագ մուտքի» հնարավորություն է տալիս դեպի Ուկրաինայի տարածք ոչ միայն զինավարժությունների ընթացքում, այլև ռազմական գործողություններ իրականացնելու ժամանակ: Սա նշանակում է, որ Ուկրաինան կարող է ցամաքային կայանատեղի հանդիսանալ ՆԱՏՕ-ի ցանկացած գործողություն իրականացնելու համար, ներառյալ նրանք, որոնք չեն ստացել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի համաձայնությունը: Այս պայմաններում Հյուսիսատլանտյան դաշինքի արագ արձագանքման ուժերը կարող են գործել Ռուսաստանի եվրոպական մասի ողջ տարածքով մեկ և նույնիսկ շրջափակել Ռուսաստանի Դաշնության Սևծովյան նավատորմը, որը տեղակայված է Դրիմում, մինչև 2017թ., երբ ավարտվում է բազայի տեղակայման վերաբերյալ պայմանագիրը»:

Այս վերլուծությունն այնուհետև շարունակում է մեջբերել ռուսական մտահոգություններն առ այն, թե հետագայում Ուկրաինան կարող է ճնշում գործադրել Սևծովյան նավատորմի վրա և հնարավորություն ստեղծել, որպեսզի Սև ծովը վերջնականապես վերածվի ՆԱՏՕ-ի լճի՝ այսպիսով ամրապնդելով ՆԱՏՕ-ի օդային և ծովային երթուղիների կարողությունները, նսեմացնելով Ռուսաստանի ռազմավարական թիկունքի ողջ հասկացությունը, ինչպես նաև որևէ իմաստալից ռուսական կարողություն Ազովի կամ Սև ծովերում: Քանի որ Ուկրաինան պարզորոշ հայտարարել է, որ ցանկանում է, որպեսզի Ռուսաստանը հանի Սևծովյան նավատորմի իր բազաները Սևաստոպոլից, երբ 2017թվականին

ավարտվի ռուս-ուկրաինական համաձայնագիրը, գրեթե կասկածից դուրս է, որ ռուս-ուկրաինական լարվածությունը, որը բավականին սրված է Էներգետիկ և այլ հարցերի շուրջ առկա խնդիրների արդյունքում, Էլ ավելի կարվի նավատորմի, դրա ակտիվների և ենթակառուցվածքների բաշխման հետևանքով: Այսպիսով, ԱՊՅ-ի սևծովյան տարածաշրջանում ՆԱՏՕ-ի ռազմական ներկայության կամ Ուկրաինայի ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու շուրջ ռուսական վախի այս վերլուծությունը հաստատվում է այն ենթադրության հիման վրա, թե առկա է շարունակական Ռուսաստան-ՆԱՏՕ ռազմական-ռազմավարական մրցակցություն, որը վերաբերվում է հատկապես ԱՊՅ սահմաններին: Ներկա պայմաններում դեռ պետք է տեսնել, թե ինչպես են ՆԱՏՕ-ի վարժանքները Ուկրաինայում վտանգում ռուսական անվտանգությունը, այն դեպքում, երբ Ռուսաստանը հայտարարել է ՆԱՏՕ-ի հետ իր գործակցության մասին: Պարզ չէ նաև, թե ինչպես կարող է Ուկրաինան դիտարկվել որպես Ռուսաստանի դեմ հավանական թշնամական դրսևորման բազա: Սակայն, սա ցույց է տալիս Ռուսաստանի Արտաքին գործերի և Պաշտպանության նախարարությունների և ռուսական կառավարության շրջանակներում գերակա տեսակետները: Այսպիսով, ՆԱՏՕ-ի կամ ԵՄ հետ համագործակցելու կամ սերտ կապեր ստեղծելու ուկրաինական ցանկացած ազդանշան հավանաբար փոթորկոտ արձագանքի կարժանանա Մոսկվայում:

Ուկրաինայի դեպքը մեկուսի դեպք չէ: Իրականում Մոսկվան նշում է, թե ոչ մի պետություն չի կարող միաժամանակ դաշնակցել թե՛ իր, թե՛ ՆԱՏՕ-ի հետ: Ավելին, իր «ազդեցության ոլորտում», Ռուսաստանը պնդում է, թե միայն ինքը լիարժեք հեղինակություն ունի անդամների պաշտպանության քաղաքականության վրա: Այսպիսով, Ռուսաստանը բացահայտ կերպով նորացրեց Բրեժնևի դոկտրինայի «նվազեցված ինքնավարություն» դրույթը, որը տարածվում է Կենտրոնական Ասիայի երկրների վրա, մասնավորապես ՆԱՏՕ-ի կամ ամերիկյան բազաների առնչությամբ: «Այս տարածաշրջանի երկրները Յավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության անդամներ են: Եվ եթե այս երկրները որոշում են իրենց տարածքներում նոր բազաներ հիմնել, նրանք պետք է հաշվի առնեն Ռուսաստանի շահերը և համադրեն իրենց որոշումները մեր երկրի հետ»: Արձագանքելով այն տեսակետին, թե ԱՊՅ երկրները անկարող են հանդես գալ որպես լիարժեք ինքնավար, անկախ պետություններ, ռուսա-

կան դիվանագետները դեռևս ամբողջովին չեն ընդունում նախկին խորհրդային հանրապետություններին որպես իրական պետություններ, ինչպես ցույց է տալիս այն դեպքը, երբ ԵԱՀԿ հանդիպումներից մեկի ժամանակ մասնակիցներից մեկը խոսեց Վրաստանի՝ որպես «մի շրջանի» մասին: Սա պատահականություն չէր, այլ ավելի շուտ ներկայացնում է Ռուսաստանի Արտաքին գործերի նախարարության խորապես արմատավորված վերաբերմունքը:

Սև ծովի երկու կողմերում այս հակասական միտումները խոսում են այն մասին, որ ժողովրդավարության և անվտանգության համար պայքարը ընթանում է զուգահեռաբար, եթե ոչ փոխկապակցված: Նույնիսկ կարելի է պնդել, թե մեկը մյուսից անբաժանելի է: Ռուսաստանի և Արևմուտքի հետ դաշնակցելու միջև բարդ ընտրությունը կապված է սոցիալական զարգացման երկու մոդելների հետ: Իսկապես, նույնիսկ որոշ ժուռ վերլուծաբաններ են համաձայնվում այս տեսակետի ճշմարտության հետ: ԱՊՅ-ում Ռուսաստան-Արևմուտք պայքարը պայքար է երկու անհամատեղելի համակարգերի միջև: Կառավարվող ժողովրդավարություններն ըստ էության խորհրդային համակարգի մեղմ տարբերակն են:

Եթե դեռևս 2005թ. առաջընթացի հնարավորությունը հավանական էր թվում, մասնավորապես Ուկրաինայի և Թուրքիայի ԵՄ անդամակցության և Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի կարգավորման առումով, այսօր այս գործընթացներն այլևս կանգ են առել: Սևծովյան տարածաշրջանի հետ կապված այլ առաջատար միտումների հույսը ևս չիրականացավ այնպես, ինչպես ակնկալվում էր: Այդուհանդերձ, այն կառավարությունները և քաղաքական ուժերը, որոնք ցանկություն ունեն ընդարձակել անվտանգության տարածքը Սև ծովի արևմտյան ափի երկայնքով, չպետք է հուսահատվեն: Նախկին ձախողումների հիմնական պատճառներից մեկը ուշադրության շեղումն էր, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի, ՆԱՏՕ-ի և ԵՄ կամքի կորուստը, որը դրսևորվեց գործողության շարունակական բացակայությամբ, գործողություն, որի նպատակն էր լինելու սևծովյան բոլոր պետությունների առավել խոր ինտեգրումը, որպես նրանց անվտանգության դժվարությունները հաղթահարելու միակ եղանակ:

Ի՞նչ պետք է անել

Եվրոպայում և Եվրասիայում ժողովրդավարացումը որպես ցանկալի անվտանգության քաղաքականություն դիտարկելու, սակայն միևնույն ժամանակ Մոսկվայի և «կառավարվող ժողովրդավարության» նրա թիվկոցի հետևում թաքնվողների կողմից այդ գործընթացը որպես մահացու սպառնալիք ներկայացնելու մարտահրավերին հեշտ չի դիմակայել: Տարածաշրջանում կառավարման բնույթի շուրջ այս գաղափարախոսական-քաղաքական պայքարն ավելի է ուժգնանում այնպիսի ռազմական մեգաուժերի ներգրավվածության պատճառով, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը կամ ՆԱՏՕ-ն, որոնք ավելի ու ավելի են տարածում իրենց հզորությունը դեպի ԱՊՅ և Ռուսաստան: Այդ իսկ պատճառով, այս ավելի մեծ անվտանգությունն ապահովելու գործընթացում հաջողության հասնելը շատ ավելի խրթին խնդիր է:

Սակայն, այս տարանջատող հանելուկն այլևս տարածաշրջանի և համաշխարհային քաղաքական կյանքի փաստ է: Եթե խաղաղությունը, առաջընթացը, բարգավաճումը, իրական ժողովրդավարությունը և անվտանգությունը պետք է հաստատվեն Սև ծովի հյուսիսային, հարավային և արևելյան խռովված ափերին, ապա տարածաշրջանի երկրների կառավարությունները պետք է առաջ տանեն եվրոպական արժեքները, որոնց մասին նրանք արդեն իսկ բացահայտ հայտարարել են: Եվ այս քայլը որևէ արդյունք կարող է տալ միայն ՆԱՏՕ և ԵՄ անդամակցության արդյունքում, որոնք կազմակերպություններ են, որոնք քաղաքականության, տնտեսության և պաշտպանության մեջ իրենց անդամների հետ հարաբերվում են ժողովրդավարական նորմերին և վարքի կանոններին համաձայն:

Վերոհիշյալ դիտողությունները ցույց են տալիս, որ Ռուսաստանը ոչինչ չունի առաջարկելու իր «գավառների», բացի սեփական շահը և իշխանության ծարավը բավարարելու համար ստեղծված հնարավորությունը: Սակայն, Մոսկվային պակասում են թե՛ միջոցները, թե՛ տեսլականը՝ ստեղծելու լեգիտիմ անվտանգության համակարգ այս տարածաշրջանում կամ այլուր, և, ի վերջո, նման կառավարվող ժողովրդավարություններին հատուկ շեղումները արդյունքում

կարող են հանգեցնել բռնության: ազդեցությունը պահպանելու լեգիտիմ ընթացակարգերի բացակայությունը, զինված ուժերի նկատմամբ ժողովրդավարական վերահսկողության և օրենքի գերակայության բացակայությունը գայթակհություններ և հրավերք են այնպիսի արկածախնդրության, որի ականատեսն ենք Չեչնիայում, Անդրդեստում և Կովկասում: Այս օրինակները վկայում են սևծովյան տարածաշրջանում առկա անվտանգության սկզբունքներից մեկի շեղումների մասին: Սակայն մյուսի տեսլականն ու ինտերցիան շարունակվում են, անկախ այն բոլոր դժվարություններից, որ դրա կողմնակիցները հանդիպեցին: Սակայն, ժողովրդավարությունը միայն քաղաքականության մշակման գործընթացի համար չէ անհրաժեշտ: Այն նաև արտաքին քաղաքականության եության մասն է: Հստակորեն սահմանված եվրոպական պետական կարգի և ակնհայտ «եվրոպական շահերի» բացակայության պայմաններում, որոնք ըստ եության կարող են բացահայտվել առավել տեղեկացված էլիտայի կողմից, այնպիսի քաղաքականության մշակման գործընթացը, որի արդյունքում կձևավորվի եվրոպական արտաքին քաղաքականություն, դառնում է եվրոպական արտաքին քաղաքականության եական բաղադրիչներից մեկը և դրա եության անբաժանելի մասը: Թեև սևծովյան տարածաշրջանի ամերին գոյություն ունեն մրցակցող անվտանգության երկու սկզբունքներ, պարզ է, որ միայն մեկն է առաջարկում եվրոպական ինտեգրման և անվտանգության կառուցման անավարտ գործընթացն ավարտելու որևէ հույս:

Հայաստանում ՆԱՏՕ-ի տեղեկատվական գրասենյակի տնօրեն

Եթե հակիրճ պատասխանելու լինեմ համաժողովի կազմակերպիչների առաջադրած հարցին՝ կարող է արդյո՞ք ՆԱՏՕ-ի հետ Հայաստանի Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիրը (ԱԳԳԾ-IPAP) ծածկել Եվրոպական հարևանության ծրագրի անվտանգության «ճեղքվածքը», ապա պատասխանս կլինի դրական: Խոսքն այս դեպքում գնում է նախևառաջ պաշտպանական բարեփոխումների այն ծավալուն ծրագրի մասին, որը նախատեսված է ԱԳԳԾ-ով, և որի հիմնական նպատակն է Հայաստանի զինված ուժերը դարձնել ավելի պատրաստված ժամանակակից անվտանգության մարտահրավերներին դիմակայելու համար:

Առաջին հրապարակային ելույթները Հայաստանում պաշտպանական բարեփոխումների վերաբերյալ սկսվեցին 2005 թ. գարնանը, երբ Հայաստանի զինված ուժերի ղեկավարությունը հայտարարեց, որ ծրագրում է մինչև 2015թ. ստեղծել «21-րդ դարի պահանջներին համապատասխանող, նոր մարտահրավերներին դիմակայելուն պատրաստ ու հանրապետության ռազմական անվտանգությունը լիովին ապահովող բանակ»:

Ժամանակի ընթացքում, սակայն, սկսեց տպավորություն ստեղծվել, որ բարեփոխումների «խորքային վերլուծությունն» ու «աստիճանական բնույթը» արգելակում են բարեփոխումների ընթացքը: Ամեն դեպքում, մինչև ս.թ. մայիսը ռազմական բարեփոխումները այնքան էլ տեսանելի չէին:

Սակայն մայիսի 30-ին Հայաստանի պաշտպանության նախարարության կողմից հիստում պաշտպանության նախարար Մեյրան Օհանյանի ունեցած ելույ-

թը վկայեց, որ Չայաստանում պաշտպանական բարեփոխումներն այլևս առասպելական գործընթաց չեն:

Իր ելույթում պաշտպանության նախարարը հատուկ առանձնացրեց այն փաստը, որ հատուկ քաղաքացիական ծառայության են անցնելու մեծ թվով սպաներ, ովքեր իրենց վարչություններում և բաժիններում զբաղեցնում են զինվորական հաստիքներ:

Պաշտպանության նախարարը հիշեցրեց նաև, որ հատուկ քաղաքացիական ծառայության անցնելու գործընթացը մոտեցել է վերջին փուլին, և այդ համակարգը պետք է գործի ս.թ. նոյեմբերի 1-ից: «Այս խնդրին պետք է ցուցաբերել չափազանց նրբանկատ և ուշադիր մոտեցում, որպեսզի չանտեսվեն զինծառայողների իրավունքները: Անհրաժեշտ է օգնել նրանց հարմարվելու միանգամայն նոր և դեռևս ոչ լիովին հասկանալի ծառայողական կառույցի կայացմանը», - նշում էր պաշտպանական գերատեսչության ղեկավարը:

Նա նաև կոչ արեց «փոխել սեփական և ենթակաների հոգեբանությունը, որպեսզի բոլորը հասկանան ու համոզված լինեն, որ պաշտպանական բարեփոխումները մեզ համար անհրաժեշտություն են»:

Փաստորեն, այս ելույթն առաջինն էր վերջին երեք տարիների ընթացքում, որը պարունակում էր պաշտպանական բարեփոխումների իրական նկարագրություն՝ առանց ընդհանրացված մտքերի ու բարեմաղթանքների:

Չափազանց կարևոր գործոն էր նաև պաշտպանության նախարարի խոստովանությունն առ այն, որ բարեփոխումներն անխուսափելիորեն կհանգեցնեն համակարգի կողմից որոշակի ներքին հակազդեցության և լուրջ հոգեբանական փոփոխություններ կպահանջեն: Ներկայում բանակը երևի թե պետական միակ կառույցն է, որը փաստացիորեն վայելում է հայ հասարակության անվերապահ աջակցությունը՝ անկախ մարդկանց քաղաքական համակրանքներից: Դրա վկայություն կարող է հանդիսանալ այն փաստը, որ ս.թ. մարտի 1-ից 20-ը երևանում հայտարարված արտակարգ դրության ողջ ընթացքում զինծառայողների

ու քաղաքացիների միջև ոչ մի միջադեպ չգրանցվեց: Մյուս կողմից, չի կարելի հաշվի չառնել այն իրողությունը, որ ՀՀ շատ զինծառայողների համար ռազմական համազգեստն ու ուսադիրներում աստղերի առկայությունը եղել և մնում է որոշակի հատուկ կաստային պատկանելիության խորհրդանիշ, և այդ և բազմաթիվ այլ ատրիբուտներից գրկվելը լուրջ ցնցում կառաջացնի նրանց մոտ:

Կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ պաշտպանական բարեփոխումների ակտիվ փուլի մեկնարկի մասին հայտարարվեց Հայաստանի իշխանությունների ու ընդդիմության քաղաքական չլուծված հակամարտության պայմաններում. ակնհայտ է, որ որքան խորը լինեն պաշտպանական բարեփոխումները, այնքան քիչ կլինեն բանակը որպես «ջոկեր» օգտագործելու գայթակղություններն ինչպես քաղաքական ուժերի, այնպես էլ զինվորական հագուստ կրող մարդկանց շրջանում:

Այն մասին, որ պաշտպանական բարեփոխումներն այլևս անշրջելի են, վկայում է այն, որ Հայաստանում սկսվել է Պաշտպանության ռազմավարական վերանայման (Strategic Defense Review-SDR) գործընթացը, որի անհրաժեշտությունը բխում է Ազգային անվտանգության ռազմավարությունից և ենթադրում է բարեփոխումների ամբողջական փաթեթի նախապատրաստում: Արդյունքում պետք է մշակվի այնպիսի փաստաթուղթ և դրանից բխող գործողությունների և միջոցառումների այնպիսի ծրագիր, որը կհամապատասխանի համընդհանուր և տարածաշրջանային անվտանգության ժամանակակից մարտահրավերներին:

Պաշտպանության ռազմավարական վերանայման արդյունքները հիմք կհանդիսանան ռազմական կարիքների որոշման և զինված ուժերի օպտիմալ կառուցվածքների երկարաժամկետ պլանավորման համար՝ հաշվի առնելով տնտեսական, ռազմաքաղաքական, ժողովրդագրական և այլ գործոնները:

և այսպես. Հայաստանում պաշտպանական բարեփոխումները ակտիվ փուլ են մտնում և այդ հանգամանքը ոչ միայն տեղական, այլ նաև տարածաշրջանային նշանակություն ունի: 2005թ. հոկտեմբերին հանդես գալով «Անվտանգություն Հարավային Կովկասում» սեմինարում՝ ՀՀ ներկայիս նախագահ, իսկ

այն ժամանակ պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանն ասում էր, որ Հարավային Կովկասի երկրներում ՆԱՏՕ-ի հետ համագործակցությամբ իրականացվող պաշտպանական բարեփոխումները պետք է միասնական գործընթացի բնույթ կրեն՝ տարածաշրջանի պետությունների ժողովրդավարացման ու զարգացման համատեքստում: Այսօր, ցավոք, չենք կարող խոսել այդպիսի միասնական գործընթացի առկայության մասին: Մյուս կողմից, սակայն նման լայնածավալ բարեփոխումների «միակողմանի» կերպով անցկացումը լավագույն կերպով հավաստում են Հայաստանի մտադրությունների լրջության և ՆԱՏՕ-ի և միջազգային այլ գործընկերների առջև ստանձնած պարտավորություններին հավատարիմ լինելու մասին:

*ԵԱՅԿ Երևանյան գրասենյակ,
Քաղաքական-նազմական խորհրդատու*

Չարգելի տիկնայք և պարոնայք,

Ինձ խնդրել են խոսել Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՅԿ) դերի մասին Հայաստանին աջակցելու գործընթացում և այն մասին, թե կազմակերպությունն ինչպես կարող է նպաստել երկրի եվրոպական ինտեգրմանը ԵՅՔ շրջանակներում: ԵԱՅԿ-ն որպես կազմակերպություն ձևավորվել է Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության համաժողովի (ԵԱՅՅ) հիման վրա, որը հանդիպումների մի շարք էր, որը հետևեց 1975թ. ստորագրված Զելսինկյան վերջնական ակտին: Այս ակտը Եվրոպային առաջնորդող հիմնարար փաստաթղթերից մեկն է, որը տեսլական է առաջարկում, թե ինչպես պետք է պետությունները վարվեն իրենց սահմաններից ներս և դուրս: Այն կարելի է համարել ՄԱԿ-ի կանոնադրության տարածաշրջանային համարժեքը: ԵԱՅԿ-ն փոխհամաձայնության վրա հիմնված կազմակերպություն է, իսկ նրա համաձայնությունները ոչ թե իրավական, այլ բարոյական ուժ ունեն: Այդուհանդերձ, երկրների մեծամասնության կողմից իրենց գործընկերների կողմից կայացված համաձայնագրերից հրաժարվելը կոդիտարկվի որպես անընդունելի վարքագիծ և նրանց համար դժվար կլինի բացատրել, թե ինչու, օրինակ, տաս տարի առաջ ստորագրված փաստաթղթերը այլևս ճիշտ չեն: Եթե հաշվի առնենք այլ եվրոպական կազմակերպությունները ևս, ապա պետք է նշել, որ առկա է թե՛ աշխատանքի բաժանում, թե՛ մասնակի համընկնում ՆԱՏՕ-ի, Եվրոպայի խորհրդի, ԵԱՅԿ-ի և Եվրոպական միության կողմից գործադրվող ժողովրդավարացման ջանքերում: Հայաստանի հետ ՆԱՏՕ-ի հարաբերությունները սահմանված են Անհատական գործակցության գործողությունների ծրագրով: Եվրոպայի

խորհրդի աշխատանքը հիմնականում միտված է մարդու իրավունքների պաշտպանությանը և ամրագրված է մի շարք կարևոր, պարտավորեցնող պարտականություններով, պայմանագրերով և խորհրդարանական համաժողովի որոշումներով: Եվրոպական միությունն աշխատում է իր Եվրոպական հարևանության քաղաքականության շրջանակներում և դրան առնչվող Գործողությունների ծրագրերի միջոցով: Բոլոր այս քաղաքականությունները և փաստաթղթերը մի շարք պարտավորություններ են ենթադրում, որոնք համընկնում են ԵԱՀԿ-ի պարտավորությունների հետ, ինչն իրականում հիանալի է: Թեև ԵԱՀԿ-ն իրավականորեն պարտավորեցնող պարտականություններ, առաջընթացի վերաբերյալ տարեկան հաշվետվություններ կամ վերջնաժամկետներ չի պարտադրում, այն մի քանի առավելություններ ունի, որոնք առանձնացնում են այս կազմակերպությունը վերոհիշյալների շարքում և այդ առավելությունները կարող են օգտակար լինել այն երկրների կառավարությունների և հասարակական կազմակերպությունների համար, որտեղ ԵԱՀԿ-ն իր ներկայացուցչությունն ունի:

ԵԱՀԿ-ի ամօրյա գործնական աշխատանքները համակարգվում են Կիեննայում գտնվող դեսպանների կարգավիճակ ունեցող Մշտական խորհրդի կողմից: Կարևորագույն քաղաքական պարտականությունները, ինչպես նաև նոր ուղղությունները, քննարկվում են ամենամյա Նախարարական հանդիպումների ընթացքում, որոնք տեղի են ունենում տարվա վերջում, ինչպես նաև երբեմն հրավիրվող վեհաժողովներում, որոնցից վերջինը տեղի ունեցավ 1999թ.: 2000թ. ի վեր ԵԱՀԿ-ն իր առաքելության գրասենյակներ է բացել Բալկանյան, Արևելյան Եվրոպայի, Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի մի շարք երկրներում: Այս առաքելությունները գործում են ամեն տարի երկարացվող մանդատով, որը բավականին ընդգրկուն է: Սա և մի շարք այլ կառավարման մեխանիզմներ ԵԱՀԿ-ին եզակի ճկունության հնարավորություն են ընձեռում, որի մասին ավելի մանրամասն կխոսեն ստորև:

Հայաստանում ԵԱՀԿ-ն թերևս առավել հայտնի է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ կարգավորման իր միջնորդության փորձերով: Այս խնդրով զբաղվում է այս հակամարտության խնդիրներով զբաղվող ԵԱՀԿ գրասենյակի գործող Նախագահի անձնական ներկայացուցչի գրասենյակը, ինչպես

նան երեք համանախագահները, որոնց մանդատը միանգամայն տարբեր է երևանում ԵԱՀԿ գրասենյակի մանդատից:

ԵԱՀԿ-ն անվտանգության խնդիրներին անդրադառնում է երեք տեսանկյունից, որոնք հիմք են հանդիսանում նաև ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի ստորաբաժանումների համար: Առաջին հարթույթը, որը ներկայացնում են Ես, Քաղաքական-ազգային բաժինն է: Ինչ վերաբերում է վստահության և անվտանգության կառուցման միջոցառումներին, ինչպիսիք են սպառազինության կառավարումը և վաղ նախագգուշացումը, դրանք համակարգվում են կենտրոնացված կարգով Վիեննայում գտնվող Քարտուղարության կողմից: Երևանյան գրասենյակը, համագործակցելով Հայաստանի կառավարության հետ, հիմնականում զբաղվում է զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկողության ամրապնդման, քաղաքականության մշակման և իրականացման բարելավման, վերապատրաստման և կազմակերպված հանցագործության և ահաբեկչության դեմ պայքարի խնդիրներով:

ԵԱՀԿ գործունեության երկրորդ ոլորտը այսպես կոչված տնտեսական և բնապահպանական հարթույթն է, որը վերաբերվում է շուկայական տնտեսության համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելուն և բնապահպանական չափանիշների վերաբերյալ գիտակցության բարձրացման և դրանց կիրառման խնդիրներին: Այս ոլորտում ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի գործունեության կարևոր օրինակներից է Օրհուս կենտրոնների համացանցի ստեղծումը ողջ Հայաստանի տարածքում, որի նպատակն է բարձրացնել հասարակության տեղեկացվածությունը բնապահպանական խնդիրների վերաբերյալ, ինչպես նաև խրախուսել հանրային մասնակցությունը այս խնդիրների շուրջ արդարությանը վերաբերող հարցերում:

ԵԱՀԿ երրորդ հարթույթը վերաբերվում է մարդու իրավունքների պաշտպանության չափանիշներին: Երևանյան գրասենյակը բավականին ակտիվ է այս ոլորտում և իրականացնում է ավելի քանի քսան ծրագիր՝ սկսած Հայաստան վերադարձած միգրանտների իրավիճակի ուսումնասիրությունից մինչև մարդու իրավունքների պաշտպանության չափանիշների մշակումն ու ավագ դպրոցում

քաղաքացիական կրթությունը: Իհարկե, այս համատեքստում չենք կարող չի-
շատակել նաև ՄԻԺԻ մասին, որը հայտնի է ընտրությունների մոնիտորինգի իր
ամաքելություններով, սակայն միևնույն ժամանակ խորհրդատվություն է տրա-
մադրում իրավական նախագծերի վերաբերյալ, ինչպես նաև աշխատանքներ
է իրականացնում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպա-
նության, թրաֆիքինգի դեմ պայքարի ոլորտներում, որոնք նրա գործունեությ-
ան շրջանակը ներառող ասպարեզներից մի քանիսն են միայն: Ղեկավարվելով
Վարչավայից՝ այն բավականին լայն ազատություն ունի ամաչանահերթություն-
ներն ինքնուրույն սահմանելու համար, գոնե ներկայում:

Ինչ վերաբերվում է ԵԱԿ և ԵՅՔ կապին, թույլ տվեք սկսել՝ շեշտելով, որ ԵԱԿ և
ԵՄ ընդհանուր արժեքներ ունեն: Չեմ կարող հիշել ժողովրդավարացման խնդիր-
ներին վերաբերող որևէ ասպարեզ, որտեղ այս երկու կազմակերպությունների
միջև հակասություն ամաչանա այն հարցի շուրջ, թե ինչ է անհրաժեշտ անել:
Իրականում կարծում եմ, որ այն ժողովրդավարացման ծրագրերը, որ այս կազ-
մակերպությունները կարող էին իրականացնել Հայաստանում, ըստ Եության
համարժեքորեն փոխարինելի են: Այդ իսկ պատճառով, Հայաստանում ԵԱԿ յու-
րաքանչյուր նվաճում նպաստում է երկրի եվրոպական ինտեգրմանը: Սա պայմա-
նավորված է նաև այն հանգամանքով, որ Հայաստանի ԵՅՔ Գործողությունների
ծրագրի գերակա ոլորտներից ամաչինը և երկրորդը, որոնք վերաբերվում են
մարդու իրավունքների պաշտպանությանը և ժողովրդավարացման գործընթա-
ցին, հիմնվում են այս ոլորտներում ԵԱԿ չափանիշների վրա:

Մի քանի ամավելություններ կան, որոնք ԵԱԿ-ն ամանձնացնում են մի շարք
այլ կազմակերպություններից: Ֆինանսական տեսանկյունից կարելի է ասել,
որ կազմակերպությունը և հատկապես դրա տարածքային ամաքելությունները
իրենց իրավասության տակ ծրագրեր իրականացնելու ավելի շատ ռեսուրսներ
ունեն, քան Եվրոպայի խորհուրդը, թեև, իհարկե, դրանք ավելի քիչ են, քան Եվ-
րոպական միության ֆինանսական ռեսուրսները: Սակայն, ԵԱԿ տարածքային
ամաքելություններն ավելի ճկուն են, քան ԵՄ-ն, գերակայությունների սահման-
ման և դրանց փոփոխության հարցում: Մեկ այլ ամավելություն է նաև այն հան-
գամանքը, որ ԵԱԿ 18 տարածքային ամաքելությունները՝ ներառյալ երևանյան

գրասենյակը, բավականին լայն մանդատ ունեն, որում պարզորոշ սահմանվում է, որ գրասենյակը գտնվում է տվյալ երկրում վերջինիս օժանդակելու համար, որպեսզի այն կատարի ԵԱՀԿ առջև ստանձնած իր պարտավորությունները բոլոր վերոհիշյալ հարթույթներում: Այդ իսկ պատճառով բոլոր գրասենյակները բավականին ճկուն են և, ի հավելումն, բավականին մեծ ինքնավարություն ունեն իրենց ծրագրերի և բյուջեների պլանավորման հարցում: Ավելին, առաքելությունների մեծամասնությունը աշխատանքի է հրավիրում մեծ թվով տեղացիների, որոնք իհարկե մեծապես ծանոթ են տեղական պայմաններին և կարող են լավագույնս օգտակար լինել գրասենյակի գործունեությունը առավելապես ներքին կարիքներին հարմարեցնելու և հնարավորինս արդյունավետ դարձնելու հարցում:

Ինչպես ցանկացած կազմակերպության դեպքում, ԵԱՀԿ ուժեղ է այնքանով, որքանով իր մասնակից պետությունները շահագրգռված են դրանում, մինչդեռ վերջին ժամանակներում որոշ մասնակից պետությունների կողմից հարցականի տակ են դրվում կազմակերպության ինստիտուտների և տարածքային գրասենյակների մեծամասնության անկախությունն ու ճկունությունը: Այս պետությունները ցանկանում են տեսնել Քարտուղարության և Մշտական խորհրդի դերի ամրապնդում: Տարածքային առաքելությունների մանդատը նորոգվում է ամեն տարի՝ հնարավորություն տալով անբավարարված երկրին որոշակի փոփոխություններ անել: Մինևույն ժամանակ, հաճախ բացակայում է նոր նախաձեռնությունների շուրջ փոխհամաձայնությունը, որը խանգարում է հետագա զարգացմանը և ԵԱՀԿ պարտավորությունների կատարմանը: Վերջին անգամ Նախարարական խորհուրդը համատեղ հայտարարության մասին համաձայնության է եկել 2002թ.:

Չնայած այս դժվարություններին, որոնք հատուկ են նման բազմաանդամ և փոխհամաձայնության սկզբունքի վրա հիմնված կազմակերպություններին, այնուամենայնիվ դեռևս գոյություն ունի բավականին հզոր մի պատճառ, որն արդարացնում է ԵԱՀԿ գործունեությունը, իսկ ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակն, ըստ էության, վերջին մի քանի տարիների ընթացքում բավականին ընդլայնվել է՝ թե՛ ֆինանսապես, թե՛ աշխատակազմի թվի առումով: Մեզ երկու տեսանկյունից էլ

ավելի շատ ռեսուրսներ են պետք Հայաստանում բոլոր ուժերի հետ աշխատելու համար, որը թույլ կտա կոնկրետ նվաճումներ արձանագրել, իսկ 2008թ. այս տեսակետից չի կարելի համար լավագույն ժամանակաշրջանը: Կարծում եմ, բոլորն էլ կփաստեն այս մասին:

Ընդհանուր առմամբ, երբ խոսք է գնում նվաճումների և արդյունքների մասին, անմիջապես անդրադարձ է կատարվում քաղաքական կամքին: Որևէ կազմակերպության ինտեգրայից կամ որևէ ծրագրի նպատակահարմարությունից անկախ՝ միշտ դժգոհություններ կան, որոնք վերաբերում են քաղաքական կամքին. կամ այն գրեթե աննշան է կամ լիովին բացակայում է: Բարեփոխման, նոր, առավել արդյունավետ կերպով գործունեություն ծավալելու համար անհրաժեշտ քաղաքական կամքի ձևավորման համար պետք է պատրաստ լինել փոփոխության: Մտածելակերպի նման փոփոխության կարելի է հասնել միայն հնարավորին չափ լավ ծրագրերի իրականացման արդյունքում, որոնք ցույց կտան և կներմուծեն գործունեության նոր եղանակներ, սակայն սա պահանջում է նաև, որ նրանք, ում համար նախատեսված են այդ փոփոխությունները, լինեն բաց՝ ընդունելու և ընկալելու դրանք: Անհրաժեշտ է, որ կառավարությունը բաց լինի, որպեսզի կարողանա ճանաչել և օգտվել այն հնարավորություններից, որոնք ընձեռնված են իր ինստիտուտները բարեփոխելու և բոլորի համար կյանքը բարելավելու համար:

Արձագանքող պետությունից դեպի նախաձեռնող պետություն կոփոխությունը խիզախություն և ապագայի տեսլական է պահանջում: Այստեղ կցանկանայի վերափոխել Մարկ Տվենի այն արտահայտությունը, որ մենք օգտագործում ենք ուստիկանության կրթության զարգացման ծրագրում. «Եթե դու միշտ մտածում ես այն, ինչ միշտ մտածել ես և շարունակում ես անել այն, ինչ միշտ ես արել, ապա արդյունքում կունենաս այն, ինչ միշտ ունեցել ես»: Պարզ է, որ Հայաստանն ավելիին է արժանի, և ես հուսով եմ, որ նրա առաջնորդները կշարունակեն դեպի եվրոպական չափանիշներն ուղղորդող բարեփոխման ճանապարհը:

Շնորհակալություն:

*Օրենսդրական նախաձեռնությունների
գործակալության ԵՄ հարցերով փորձագետ,*

Ուկրաինա

Պետության ժողովրդավարական զարգացման խթանումը, որը դիտարկվում է որպես ժողովրդավարական ամբողջականացման գործընթաց, բարդ և բազմամակարդակ երևույթ է: Նախ, այն պետք է ներառի պետության զարգացման ռազմավարական տեսլականը, որը պետք է համապատասխանի ժողովրդավարական չափանիշներին, որոնք հնարավոր է իրականացնել իրավական շրջանակներում: Երկրորդ, այդ գործընթացի անհրաժեշտ նախապայման է համապատասխան բարեփոխումներ իրականացնելու համար քաղաքական կամքի առկայությունը, որը պետք է արդյունավետ և օրինական լինի: Այդուհանդերձ, ժողովրդավարական ամբողջականացման եռությունը սահմանելու նպատակով ընթացակարգային խնդիրների շեշտադրումն ամբողջական չէ, քանզի այս հասկացությունը կարող է օգտագործվել նաև կառավարման որոշակի որակ բնութագրելու համար, որակ, որը թույլ է տալիս ապահովել քաղաքական համակարգի կայունությունը և դրա հիմքերի համապատասխանությունը ժողովրդավարական չափանիշներին:

Այսպիսով, ամբողջականացված ժողովրդավարությունը, որպես քաղաքական կարգի պայման, կարող է դիտարկվել որպես պետության գործունեության մեջ ժողովրդավարական արժեքների ամրագրման արդյունք: Միևնույն ժամանակ, ժողովրդավարական ամբողջականացումը՝ որպես նման արժեքների ինտեգրում քաղաքական համակարգի մեջ, պահանջում է արդյունավետ խտիտումների ձևավորում, որի նպատակն է լինելու միավորել ընդհանուր ժողովրդավարական «խաղի կանոնները» և նպաստել դրանց կենսունակությանը, իհարկե, որոշակի իրավական և քաղաքական դաշտի սահմաններում:

Միջազգային հանրության, մասնավորապես ԵԱՀԿ և Եվրոպայի խորհրդի, դիրքորոշումը աշխարհում ժողովրդավարության զարգացման վերաբերյալ կարելի է ամփոփել որպես կայացած ժողովրդավարական արժեքների խրախուսում հասարակական և պետական բոլոր հարթույթներում (քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, իրավական և այլն): Սա բացատրում է գործողությունների թիրախների ընտրությունը, թե ինչու են դրանք ճանաչվել որպես առաջնահերթություններ, հատկապես մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, օրենքի գերակայության սկզբունքի հաստատումը, տարբեր ոլորտներում բարեփոխումների իրականացումը և անդրադարձը Եվրոպական միության մարտահրավերներին: Ընդհանուր առմամբ, ԵԱՀԿ և Եվրոպայի խորհրդի կողմից խրախուսվող արժեքները ստիպում են ամրապնդել ժողովրդավարական ամբողջականացման սկզբունքները: Սակայն, տարբեր պետությունների կողմից ստանձնած պարտականությունների հաջող իրականացումը կախված է մի շարք քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային և պատմական գործոններից, որը նշանակում է, որ գոյություն ունեն ժողովրդավարական ամբողջականացման համընդհանուր մեխանիզմներ: Այդուհանդերձ, ժողովրդավարական կառավարման սկզբունքների հաստատումը հիմնված է արդյունավետ ինստիտուցիոնալ համակարգի զարգացման վրա, քանզի այս քաղաքիչը հնարավորություն է ընձեռում ամրագրել կարգի կայունությունն ու շարունակելիությունը:

Ուկրաինան, որպես հետխորհրդային պետություն, մի շարք խնդիրներ ունի, որոնց լուծումները կարևոր են նրա հետագա քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական զարգացման համար: Խորհրդային ժառանգությունը, որը բնութագրվում էր թերզարգացած քաղաքական կուսակցությունների համակարգով, Էլիտաների փոփոխության թափանցիկ համակարգի և ազդեցության տարբեր կենտրոնների միջև իշխանության արդյունավետ բաշխման բացակայությամբ, բավականին բարդացրել է պետության նոր պայմաններին հարմարվելու գործընթացը: Առկա բարդություններին արձագանքելու ընթացքում հիմնական առաջնահերթությունը դարձավ քաղաքական ինստիտուտների լայնածավալ բարեփոխումը, որի նպատակն է քաղաքական կարգի արդյունավետության ամրագրումը՝ ըստ ժողովրդավարական չափանիշների: Որակական առանձնահատկությունների տեսանկյունից Ուկրաինայի ներկա քաղաքական զարգացու-

մը կարելի է սահմանել ժողովրդավարական ամբողջականացման տեսության շրջանակներում: Մինևույն ժամանակ, դեռևս չլուծված խնդիրների առկայությունը վկայում է ընտրված նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ բարեփոխումների շարունակության անհրաժեշտության արդիականության մասին:

2006թ. սահմանադրական փոփոխությունները Էականորեն ձևափոխել են ուկրաինական քաղաքական համակարգը: Որոշումների կայացման համակարգի առանցքի փոփոխության, ներկայացուցչական իշխանությունների ձևավորման համար կիրառված մեթոդի, ինչպես նաև պետական իշխանությունների համակարգում վերահսկման լծակների բաշխման արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջացել ոչ միայն նոր ձևաչափեր փնտրել քաղաքական ուժերի միջև համագործակցությունն ապահովելու համար, այլև հաղորդակցության նոր եղանակներ կիրառելու համար, որպեսզի նման համագործակցության կանոնների և հետևանքների վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք բերվի:

Դժբախտաբար, 2006-2008թթ. քաղաքական ճգնաժամը ցույց տվեց ուկրաինացի քաղաքական գործիչների համաձայնության հասնելու ունակության ցածր մակարդակը: Մյուս կողմից, սա կարելի է բացատրել քաղաքական կուսակցությունների գաղափարախոսությունների և ծրագրերի մասնատված դերով, որը բացառում է փոխզիջումների համար անհրաժեշտ հիմքը, ինչպես նաև քաղաքականության մշակման եղանակների ընդհանուր սահմանումը: Սակայն, կա նաև անձնական կամ կորպորատիվ շահը հանրային շահից վեր դասելու տխուր գործոնի հանգամանքը: Սա նոր, ավելի մեծ ջանք է պահանջում Ուկրաինայում ժողովրդավարության ամբողջականացման համար, որպեսզի պահպանվի ինստիտուցիոնալ կարգի կայունությունը, ինչպես նաև գնահատվի քաղաքակիրթ քաղաքական մշակույթը թե՛ քաղաքական էլիտայի, թե՛ քաղաքացիների կողմից:

Վերջին տարիներին ԵԱՀԿ-ն և Եվրոպայի հորիզորդը մի շարք ծրագրեր և միջոցառումներ են հովանավորել ուկրաինական քաղաքական գործիչներին արևմտաեվրոպական արժեքներին ծանոթացնելու նպատակով: Ավելին, այս կազմակերպությունները կանոնավոր կերպով մասնագիտական գի-

տելիք և հմտություններ են տրամադրում ուկրաինական օրենսդրությունը ժողովրդավարական չափանիշներին համապատասխանեցնելու նպատակով, ինչպես նաև առաջարկում են օտարերկրյա փորձից օգտվելու եղանակներ: Նախաձեռնությունների մեծամասնության նպատակը պետական պաշտոնյաների և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների միջև երկխոսության հաստատմանն էին միտված: Սակայն, անհրաժեշտ բարեփոխումները հաճախ բախվում են պետական պաշտոնյաների մոտ քաղաքական կամքի բացակայությանը, որը վկայում է այն մասին, որ քաղաքական էլիտաները պատրաստ չեն կառուցողական երկխոսության՝ այսպիսով ժողովրդավարական ամբողջականացումը զրկելով այս կարևոր բաղադրիչից:

Վերոհիշյալ խնդիրը պարզաբանող պատճառներից մեկն այն է, որ համընդհանուր (և այսպիսով միանգամայն նոր) խաղի կանոններ ստեղծելու միտքն առաջացավ միայն 1990-ականների վերջերին: Ժողովրդավարության կայունության հիմք հանդիսացող ինստիտուտների հավասարակշռված համակարգի ստեղծման փորձերը հնարավոր դարձրեցին հասկանալ և գիտակցել պետության մեջ էական ժողովրդավարական ձևափոխությունների ողջ բարդությունը: Այդ իսկ պատճառով, Ուկրաինայում ժողովրդավարության հաստատման գործընթացում ինստիտուցիոնալացման դերը կարելի է համարել կարևորագույնը: Սա նշանակում է, որ Ուկրաինայում ժողովրդավարական ամբողջականացման ուսումնասիրության մեթոդաբանական շրջանակը պետք է գծագրվի դրա ինստիտուցիոնալ բաղադրիչի ուսումնասիրության հիմքի վրա: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել այնպիսի խնդիրներին, ինչպիսիք են

- ա. կառավարության ձևի ընտրությունը,
- բ. էլիտայի ռոտացիայի տրամաբանությունը և այդ գործընթացում ընտրությունների դերը,
- գ. քաղաքական կուսակցությունների զարգացման առանձնահատկությունները:

Երկրում պետական կառավարման համակարգի բարեփոխմանն ուղղված՝ 2006թ. Ուկրաինայում սահմանադրական բարեփոխումների նպատակը ացնումն էր

կառավարման խառը համակարգից խորհրդարանական հանրապետության ձևաչափին: Սա իր հերթին նախատեսում էր Ուրկախնայում պետական մարմինների միջև իշխանության այնպիսի վերաբաշխում, որը թույլ կտար նվազեցնել երկրի նախագահի կշիռը որոշումների կայացման գործընթացում: Հիմնական քայլերն ուղղված էին խորհրդարանին (ավելի ճիշտ, խորհրդարանական մեծամասնությանը) պետական պաշտոնների մեծամասնությունում նշանակումներ կատարելու իրավասություն տրամադրելուն, ինչպես նաև գործադիր իշխանության երկատվածության դեմ պայքարելուն՝ կառավարությանը տրամադրելով իշխանության ցածր մակարդակների նկատմամբ վերահսկողության ողջ իրավասությունը: Ենթադրվում էր, որ սահմանադրական փոփոխությունների մեկ այլ կարևոր հատված ներառելու էր տեղական ինքնակառավարման համակարգի բարեփոխումները, որոնք պետք է ամրագրեին տեղական ինքնակառավարման եվրոպական կանոնակարգի սկզբունքները: Հայտարարված նպատակները միանգամայն համընկնում էին բռնատիրությունից ժողովրդավարության անցման տեսականորեն հիմնավորված տրամաբանության հետ, որը նախատեսում է կենտրոնացված կառավարման (նախագահական հանրապետության) Եվրոլուցիոն փոխարինումը մի մոդելով, որտեղ ավելի գերիշխող դեր ունի ներկայացուցչական իշխանությունը՝ օրենսդիրը:

Ուրկախնայում սահմանադրական բարեփոխման առաջին Էական սխալը այն բարենպաստ պայմանների ստեղծումն էր, երբ հնարավորություն ընձեռվեց խորհրդարանը փոխարինել խորհրդարանական մեծամասնությամբ: Սահմանադրությունը սահմանում է միայն խորհրդարանական մեծամասնության կարգավիճակը, մինչդեռ մեծամասնության մեջ չմտնող խորհրդարանականների կարգավիճակը սահմանադրորեն սահմանված չէ: Համապատասխան սահմանադրական հիմքի և փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության ժողովրդավարական փորձի բացակայության պայմաններում սա կարող է նախապայմաններ ստեղծել քաղաքականության մշակման գործընթացից փոքրամասնությունը ներկայացնող պատասխանատու անձանց դուրս մղելու համար:

Սահմանադրական բարեփոխումների ընթացքում կատարված սխալների մեկ այլ մեծ շերտ վերաբերվում է այդ փոփոխությունների անկարողությանը՝ ապահովելու իրավասությունների և պարտականությունների հավասարակշռված և ադյունավետ բաշխումը կառավարության համակարգում: Ուկրաինական գործող օրենսդրությունը սահմանում է, նախևառաջ, տեղական ինքնակառավարման երկակի բնույթը, և երկրորդ, տեղական իշխանությունների երկակի ենթակայությունը: Մարզային քաղաքականության արդյունավետությանը սպառնացող ամենակնհայտ վտանգը իշխանության մարմինների թիվն է, որոնց պետք է հաշվետու լինեն տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Ինչ վերաբերում է պատվիրակված լիազորությունների մասով իշխանության ներկայացուցչական մարմնի առջև պատասխանատու լինելուն, պետք է նշել, որ չնայած այն տեղական խորհուրդները չունեն իրենց գործադիր ստորաբաժանումները, այնուամենայնիվ այդ նորմը չափազանց տրամաբանական է: Ինչ-ևէ, պետության ղեկավարի և կառավարության մրցակցությունը տեղական ինքնակառավարման գործադիր մարմնի վրա ազդեցություն ձեռք բերելու առումով պարադոքս է: Թեև սահմանադրական բարեփոխման նպատակը նախագահի և կառավարության միջև ազդեցության ոլորտների բաշխումն էր, նախագահը դուրս չմնաց տեղական ինքնակառավարման գործադիր մարմինների ձևավորման և վերահսկման գործընթացից: Այն մոդելը, ըստ որի նախարարները հաշվետու են խորհրդարանին, իսկ «օբլաստների» և «ռայոնների» ղեկավարները՝ նախագահին, հանգեցնում է գործադիր ճյուղի ուղղահայացի հատմանը: Այս հատումը հատկապես ակնհայտ դարձավ, երբ 2006թ. խորհրդարանական ընտրություններից հետո մեկ տարվա ընթացքում արձանագրվեցին մի շարք դեպքեր, երբ «ռայոնների» խորհուրդները իրենց անվստահությունը հայտնեցին մարզային կառավարությունների ղեկավարներին, իսկ նախագահը վերջիններիս չհեռացրեց իրենց պաշտոններից՝ ելնելով սեփական քաղաքական նկատառումներից: Այս իսկ պատճառով, գործադիրի երկակի բնույթի պահպանումը դիտարկվում է որպես սահմանադրական բարեփոխումների ամենամեծ թերություններից մեկը:

Ուկրաինական սահմանադրական համակարգի նոր մոդելի վերոնշյալ թերությունները ուղղակի ազդեցություն ունեն ժողովրդավարական ամբողջականաց-

ման գործընթացների վրա, քանի որ դրանք կապված են ինստիտուցիոնալ շրջանակի ձևավորման հետ, որը սահմանում է քաղաքական համակարգի համար պաշտոնական խաղի կանոնները: Մի կողմից, դրանք սահմանում են հզոր մի ռեսուրսի ծավալը, որը տրվում է որոշակի պաշտոնյայի (օրենքով սահմանված իրավասություններ, ենթակա բաժինների թիվ և ուժ, շահարկման հնարավորություններ և այլն), իսկ մյուս կողմից, դրանք հիմք են հանդիսանում պետությունում իշխանության տարբեր կենտրոնների միջև հավանական առճակատման համար, որը կարող է հանգեցնել խաղի ժողովրդավարական կանոնների անտեսմանը: Նման անկայուն և անարդյունավետ պայմաններում ժողովրդավարական վարքագծի կայացումը քաղաքական կյանքի մասնակիցների արժեքների և կարծիքների առումով բավականին խնդրահարույց է թվում:

Այսպիսով, Ուկրաինայի օրինակն ապացուցում է, որ որևէ կառավարման համակարգի ընտրությունը որպես այդպիսին չի երաշխավորում ժողովրդավարական ամբողջականացում: ԵԱՀԿ և Եվրոպայի խորհրդի կողմից քաջալերվող արդյունավետ կառավարման տարբերակը նախատեսում է ոչ միայն կառավարման մարմինների որոշակի կառուցվածք, այլև դրա փոխարինումը կայուն և ժողովրդավարական կանոններով, որոնք հաստատվելու են այդ մարմինների գործունեությունն ապահովելու համար, այսինքն, պատշաճ իրավական կանոնակարգում, որը թույլ կտա կիրառել իշխանության տարանջատման և հավասարակշռման սկզբունքները:

Ժողովրդավարական ամբողջականացման մեկ այլ կարևոր խնդիր է Ուկրաինայում Էլիտաների ռոտացիայի առանձնահատկությունը: Ներկայում նման ռոտացիայի հիմնական շահագրգռող գործոնը իշխանական առաջնորդների վախն է հայտնվելու ընդդիմությունում, որը հատուկ է նաև ժողովրդավարական աշխարհին: Ուկրաինական քաղաքական գործիչների համար ամենամեծ սպառնալիքը իշխանության կորուստն է որպես այդպիսին, քանի որ դա սահմանափակում է այլ դիվիդենտների մատչելիությունը, ինչպիսիք են բիզնես եկամուտը, կարգավիճակին հատուկ առավելությունները և այլն: Այս համատեքստում արժի դիտարկել Ուկրաինայում ընտրությունների որակը: Իրավական տեսանկյունից այս պահին չի թվում, թե ուկրաինական ընտրական հա-

մակարգն ի վիճակի է գործել որպես լիարժեք և արդար մեխանիզմ, որը կարող է արտացոլել քաղաքացիների շահերը: Եթե որպես արդար և թափանցիկ ընտրությունների մոդել վերցնենք ԵԱԿԿ և Եվրոպայի խորհրդի չափանիշները, ակնհայտ է դառնում, որ Ուկրաինական օրենսդրությունը մի շարք թերություններ ունի: Եական թերությունները հետևյալն են. Նախընտրական քարոզարշավների իրավական կանոնակարգման համախմբումը և ընտրության մասին օրենքի կայունության ապահովումը, անկախ թեկնածուների մասնակցությունը, ընտրության ազատությունը, համամասնական ընտրական համակարգի անձնավորումը, համընդհանուր և հավասար ընտրական իրավունքի կանոնների պահպանումը, կենտրոնական ընտրական վարչական մարմնի (Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի) ձևավորման ընթացակարգի փոփոխությունը, ընտրական գործընթացին մամուլի մասնակցության վերաբերյալ բարելավված կանոնակարգը և այլն: Այսպես, պետք է հրաժարվել այս կամ այն կանոնավոր կամ ընտրություններից անմիջապես առաջ ընտրական օրենսդրության փոփոխության ոչ ժողովրդավարական պրակտիկայից: Քաղաքացիների ինքնաառաջադրման կամ ինչ-որ խմբում որպես թեկնածուներ նրանց համախմբման համար անհրաժեշտ է օրենսդրական մեխանիզմ: Նպատակահարմար է խուսափել երկրից բացակայողների և արտերկրից ընտրություններին մասնակցելու նպատակով ժամանած քաղաքացիների ընտրության հետ կապված խնդիրներից: Խորհրդարանում չներկայացված քաղաքական կուսակցությունները պետք է ավելի լայն ընտրական իրավունքներ ստանան: Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը չպետք է ձևավորվի քաղաքական սկզբունքների հիման վրա: Ուկրաինական ընտրական օրենսդրության այս թերությունները հանգեցնում են Ուկրաինայում էլիտաների փակ շրջանի և խրախուսում են դրանց նորացումը բացառապես ներքին ներուժի միջոցով:

Վիճելի է, թե արդյոք ժողովրդավարությունը կարող է գոյատևել առանց կայուն քաղաքական կուսակցական համակարգի: Ինչ վերաբերում է Ուկրաինային, այնտեղ գերակշռում է քաղաքականության անձնավորված մոտեցումը: Արդյունքում քաղաքական դաշտի և ընտրական նախասիրությունների կառուցման գործընթացում նվազում է գաղափարախոսության դերը: Այլախոս քաղաքական համակարգի հակառակ երեսը, որը Նարնչագույն հեղափոխության արդ-

յունքն էր և արտահայտվեց մի շարք ուժեղ քաղաքական ուժերի ձևավորմամբ, քաղաքականության անձնավորումն է և դրա արդյունքում քաղաքական կուսակցությունների թուլացումը: Մինչև 2004թ. անհավասարակշռված քաղաքական համակարգի պատճառներից մեկը նախագահական իշխանության այսպես կոչված «ապակուսակցականացումն» էր, որը հիմնված էր սահմանափակ մենաշնորհային շրջանակի աջակցության վրա: Նարնջագույն հեղափոխությունից հետո ազդեցության կենտրոնների թիվը զգալիորեն աճել է, իսկ հզոր քաղաքական գործիչները ձգտում են հենվել քաղաքական կուսակցությունների վրա: Սակայն վերջիններս դեռևս շարունակում են կախված մնալ իրենց առաջնորդների դիրքից և հեղինակությունից: Արդյունքում ընտրությունները վերածվել են խոստումների շքերթի և ռեսուրսների մրցավազքի՝ այդպիսով միանգամայն կորցնելով քաղաքացիների շահերի արտահայտման իրենց գործառնությունը:

Այսօր որևէ քաղաքական ուժին աջակցելու սահմանը կախված է նրա առաջնորդի հեղինակությունից և ընտրական գրավչության աստիճանից: Այս միտման բացասական կողմերն առաջանում են հիմնականում ուկրաինական հասարակության քաղաքական կառուցվածքի ձևավորման և մասնակցության քաղաքական մշակույթի զարգացման գործընթացների դանդաղ ընթացքի արդյունքում: Ինչ-որ անհատի շուրջ համախմբումը հաճախ հանգեցնում է բազմաթիվ ընտրական նախագծերի ի հայտ գալուն, որոնց նպատակն է իրենց առաջնորդի հեղինակության բարձրացումը, ինչպես նաև գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար ընտրազանգվածի ուշադրության շեղումը խոշոր քաղաքական կուսակցություններից:

Վերոհիշյալ գործընթացները հանգեցնում են պետության քաղաքական համակարգում քաղաքական կուսակցությունների հեղինակության և դերի անկմանը: Այսօր քաղաքական կուսակցությունները չեն կարող դիտարկվել որպես քաղաքացիների շահերի լիարժեք արտահայտողներ: Ավելին, հաճախ դրանց ընտրացուցակներում կան մարդիկ, որոնց անդամակցությունն այդ կուսակցությանը ոչ մի զաղափարախոսական հիմք չունի և թերևս թելադրված է իրենց սեփական բիզնես շահերը պաշտպանելու կամ դրանք առաջ տանելու ցանկությամբ (նման միտումը մասնավորապես համառորեն է դրսևորվում տեղական ներկայացուց-

չական համակարգում): Այսպիսով, քաղաքականության հանդեպ անձնավորված մոտեցումը և քաղաքական կուսակցությունների թուլությունը ուկրաինական քաղաքական համակարգի այն հիմնական մեթոդաբանական խնդիրներն են, որոնք Եական ազդեցություն են ունեցել տարածաշրջանում քաղաքական գործընթացների վրա:

Բացի համակարգային խնդիրներից, ԵԱՀԿ և Եվրոպայի խորհուրդը շեշտում են նաև այն հանգամանքը, որ ուկրաինական ամենամեծ քաղաքական կուսակցությունները պետք է բարելավեն ներկուսակցական ժողովրդավարության մակարդակը: Դրանց մեծամասնության ոչ թափանցիկ գործունեությունն ի հայտ է գալիս այնպիսի երևույթներում, ինչպիսիք են ընտրությունների ժամանակ թեկնածուների ոչ հստակ առաջադրումը, քաղաքական դաշնակիցների ընտրությունը, ինչպես նաև այնպիսի հարցերի սահմանումը, որոնք կամ պահանջում են, կամ գուցե նաև պահանջում ստանալ համազգային և տեղական աջակցություն: Կուսակցությունների զարգացման մեկ այլ խնդիր, որը բազմիցս շեշտվել է ԵԱՀԿ և Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների կողմից ուկրաինական քաղաքական կուսակցությունների համակարգի գնահատականներում, քաղաքական կուսակցությունների ֆինանսավորումն է: Եվրոպայում բավականին ընդունված է ֆինանսավորել ոչ միայն խորհրդարանական կուսակցություններին, այլև այն քաղաքական կուսակցություններին, որոնք թեև չեն կարողացել հաղթահարել ընտրական շեմը, սակայն ստացել են որոշակի ընտրազանգվածի աջակցությունը: Միևնույն ժամանակ, քաղաքական կուսակցությունների ուղղակի ֆինանսավորումը պետության կողմից սահմանափակված է բազմաթիվ երկրներում, և, որպեսզի քաղաքական կուսակցություններին հրապուրեն պետական ռեսուրսներից բացի այլ ռեսուրսներ հայթայթելու հեռանկարով, յուրաքանչյուր կուսակցությանը տրամադրվող ֆինանսական օժանդակության ծավալը սահմանափակ է: Այսօր Ուկրաինայում քաղաքական կուսակցությունների ֆինանսավորման համակարգը չի խրախուսում դրա զարգացումն ու կայունացումը: Բազմաթիվ քաղաքական ուժեր կամ չեն կարողանում իրենց համապատասխան դիրքը գտնել քաղաքական դաշտում կամ Էլ ընկնում են արտաքին հովանավորների ազդեցության տակ, ովքեր համաձայնվում են ֆինանսապես աջակցել կուսակցությանը ներկայացուցչական իշխանություններում իրենց շահերի

լրբբինգի դիմաց: Նույնիսկ նման սցենարի հավանականությունը հակասում է ամբողջականացված ժողովրդավարության ոգուն: Սակայն իրավական պատշաճ կանոնակարգումը կարող է հիմք ստեղծել տնտեսապես հզոր շրջանների կողմից կառավարության վրա ճնշումները սահմանափակելու համար:

Վերը նկարագրված խնդիրները վկայում են այն մասին, որ Ուկրաինայում անհրաժեշտ է շարունակել քաղաքական ինստիտուտների բարեփոխումները: Այս համատեքստում սահմանադրական փոփոխությունների շարունակականության վերաբերյալ քննարկումները, որոնք վերջին երկու տարիներին ներառել են քաղաքական գործիչների, փորձագետների, քաղաքացիական հասարակությանը և մամուլին, բավականին արդյունավետ էին, քանզի դրանք կարող են հիմք հանդիսանալ «խաղի ընդհանուր կանոնների» շուրջ լայն փոխհամաձայնության կայացման համար: Նման փոխհամաձայնեցումը կհանգեցնի եվրոպական ժողովրդավարական արժեքների կայացմանը, ինչպես նաև պետական կարգի արդյունավետությանն ընդհանրապես: Հաշվի առնելով ԵԱՀԿ և Եվրոպայի խորհրդի կողմից տրամադրվող ակտիվ աջակցությունը՝ Ուկրաինան հնարավորություն ունի առավելապես արդյունավետորեն օգտագործել օտարերկրյա փորձը պատշաճ կառավարման և ժողովրդավարական ամբողջականացման եվրոպական չափանիշները ամրագրելու համար:

ՀՀ Նախագահի օգնական

Արդյո՞ք Եվրոպան կտեսնի իր Հարևանության քաղաքականության ավարտը

Հարգելի գործընկերներ, տիկնայք և պարոնայք,

Նախ կցանկանայի շնորհակալություն հայտնել Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնին և համաժողովի բոլոր համաֆինանսավորողներին այս միջոցառման հիանալի կազմակերպման համար: Նման քննարկումներն իսկապես մեծ նշանակություն ունեն թե՛ ակադեմիական և թե՛ գործնական տեսանկյունից: Ակադեմիական առումով դրանք հնարավորություն են ընձեռում կանոնավոր կերպով վերանայել մեր ձեռքբերումները և ձախողումները Եվրոպական միության մեջ և դրա շուրջ անվտանգության նոր համակարգի կառուցման շրջանակներում: Գործնականորեն նման քննարկումները կարևոր են, քանզի դիվանագետների և քաղաքական գործիչների ակտիվ մասնակցությունը, թերևս, բավականին խոսուն փաստ է, որը վկայում է այն մասին, որ այս համաժողովներն ավելին են, քան զուտ ակադեմիական միջոցառումները:

Այս համաժողովը բացառություն չէ: Այսօր ընդամենը մի քանի օր է մնացել մինչև Նախագահ Սարգսյանի երկու կարևոր այցերը: Դրանցից մեկը նրա այցն է Ֆրանսիա, որտեղ Նախագահը անդրադառնալու է երկկողմ խնդիրների բավականին լայն շրջանակի, սակայն ակնհայտորեն խոսելու է Նախագահ Սարգսյանի հետ՝ որպես Եվրոպական միության նախագահությունը ստանձնած երկրի նախագահի:

Մյուս այցը Բրյուսել է: Նախագահ Սարգսյանի համար սա նոր քաղաք չէ: Նա բազմաթիվ հնարավորություններ է ունեցել այցելել Բրյուսել որպես

Պաշտպանության նախարար, քննարկելու ՆԱՏՕ-ի վերաբերյալ խնդիրներ, իսկ անցյալ տարի՝ նաև որպես ՀՀ Վարչապետ: Սակայն այս այցն այլ բնույթ է կրելու, որովհետև Սերժ Սարգսյանն այժմ այցելելու է այնտեղ այլ կարգավիճակով: Բացի այդ, մեր երկիրն արդեն անցել է ԵՀՔ պլանավորման և իրականացման նախնական փուլը և Եվրոպական միությունում կան կարծիքներ, թե պետք է ընդայննել հարաբերությունների ներկա շրջանակը:

Հարգելի գործընկերներ,

Անցյալ տարի ինձ խնդրել էին ելույթ ունենալ համանման մի համաժողովում, և ես խոսեցի Եվրոպական հարևանության քաղաքականության մասին, որպես իր իսկ իրականացման գործընթացում ձևավորվող քաղաքականություն, այսինքն մենք սովորում ենք հենց իրականացման ընթացքում: Ես առաջարկեցի այն տեսակետը, թե մի կողմից Եվրոպական միությունը, իսկ մյուս կողմից գործընկեր երկիրն են որոշելու, թե որքան հեռու են նրանք ցանկանում, մտադրվում և կարողանում տանել իրենց երկկողմ և բազմակողմ հարաբերությունները:

Այդ ժամանակվանից ի վեր մի շարք կարևոր քայլեր են արվել: Հարևանները տարբեր, սակայն պարտավորվածություն ենթադրող դիրքորոշումներ են որդեգրել դեպի Եվրոպա իրենց ցանկություններում, իսկ Եվրոպան հետևողականորեն սահմանել է իր ակնկալիքները և պլանները իր հարևանների խմբերի հետ:

Մեր տարածաշրջանի երկրների համար մենք տեսանք Նոր նախաձեռնության ծնունդը, որը հայնտի է որպես Արևելյան գործակցություն: Այս նախաձեռնությունը ենթադրում է հատուկ վերաբերմունք Ուկրաինային, Մոլդովային, Հայաստանին, Վրաստանին, Ադրբեջանին և որոշակի պայմաններով, Բելառուսին՝ իհարկե ապագայում: Ակնհայտ է, որ այս լեհ-չվեդական նախաձեռնությունը, որին աջակցում է սպասվող չեխական նախագահությունը, Եվրոպական միությունում քննարկումների նշանակալի շրջանի միջով է անցնելու՝ մինչև որոշակի քաղաքական քայլերի մեջ նյութականացվելը: Սակայն, այնպես, ինչպես այն մշակված է ներկա փուլում, դա բավական հավակնոտ և ամուր շրջա-

նակ է, որը թույլ կտա կոնկրետ և տեսանելի քայլեր նախաձեռնել թե՛ Եվրոպական միության, թե՛ ԵՀՔ երկրների քաղաքացիների համար առավել ապահով կեցության եվրոպական տարածք ձևավորելու ուղղությամբ:

Եվ այսօր ես կցանկանայի առաջարկել այն տեսակետը, թե Արևելյան գործակցությունը կարող է վերածվել թե՛ անեծքի և թե՛ բուժամիջոցի: Կարևորագույն հարցը սա է. կարո՞ղ ենք արդյոք միասնական ուժերով օգտագործել այս նախաձեռնությունը՝ շահագրգռելու մեր հասարակություններին և քաջալերելու ԵՀՔ գործընկեր երկներում եվրոպական ինտեգրման ջատագովներին, թե՞ փոխարենը կնպաստենք հուսահատության և ապագա եվրոպական նախաձեռնությունների հանդեպ անվստահության ձևավորմանը:

Եթե Արևելյան գործակցությունն սկսվի պլանավորած, շահագրգռ և արդյունավետ քաղաքականությունների ուժգին մղումով, այն կարող է իրական փոփոխություն մտցնել ԵՀՔ երկրների քաղաքացիների կյանքում՝ արդյունքում այս վեց երկրներում փոխելով ԵՄ-ի վերաբերյալ ընկալումները:

Իմ կարծիքով, Արևելյան գործակցության հաջողության միակ գրավականն այս երկրներում տարածաշրջանային ինքնության ձևավորումն է: Այլ կերպ, Արևելյան գործակցությունը ոչնչով չի տարբերվի այլ նախաձեռնություններից, եթե այն փորձի փոխարինել համատեղ ջանքերի մղումը եվրոպական միության և այս վեց երկրներից յուրաքանչյուրի հետ երկկողմ հարաբերությունների զուտ մաթեմատիկական գումարով:

ԵՀՔ-ն գործիք է, որը թույլ է տալիս ԵՄ անդամների և գործընկերների միջև հարաբերությունները խորացնել առանց որևէ սահմանափակումների: Այսպիսով, Արևելյան գործակցության աղն ու իրական արժեքը վիզային համակարգի հեշտացման վերաբերյալ հատուկ պայմանների խոստումը կամ «Նախապատվությունների ընդհանուր համակարգ +»-ը չէ, կամ էլ ինչ-որ այլ բան, որին կարելի է հասնել ԵՀՔ Գործողությունների ծրագրի շրջանակներում: Գործակցության Եռությունը ավելի ապահով տարածաշրջանային կեցության տարածքի ձևավորումն է, որը կարևոր է թե՛ Եվրոպայի, թե՛ Նշված տարածաշրջանի

համար: Այս առումով, շատ կարևոր է, որպեսզի Արևելյան գործակցությունը ներառող և ոչ-ամճակատման բնույթ ունենա: Այն պետք է օգնի լուծել առկա խնդիրները, ոչ թե՛ Նորերի ստեղծման պատճառ հանդիսանա: Այլ կերպ, Արևելյան գործակցության միջոցով համագործակցությունը չպետք է նախագծվի կամ ընկալվի որպես «գրո հանրագումարով» խաղ, որն ուղղված է ինչ-որ մեկի դեմ: Իսկ ընդգրկված երկրներին պետք է լրջորեն նախագուշացնել, որպեսզի որևէ մեկը չկիրառի որևէ պրոպագանդա կամ խորհրդանիշ այս նախաձեռնության մեջ ներգրավված կողմերի միջև որևէ լարվածություն կամ թյուրիմացություն ստեղծելու նպատակով: Ավելին, երկրներից ոչ մեկը չպետք է զգա այն ճնշումը, որ մեղսցիները զգացին 24 դար առաջ աթենացիների հետ հայտնի Մելոսյան երկխոսության ժամանակ, որը վերաբերվում էր վերջիններիս լիզային միանալուց հրաժարվելուն:

Եվրոպական միությունն ավելի շուտ պետք է օրակարգ հաստատի, քան հետևի գոյություն ունեցող օրակարգին: Այն պետք է ավելի վճռական լինի, ավելի հստակ և տեսանելի: Եվրոպան բավականին բան ունի առաջարկելու հատկապես աշխարհի այս մասում և այդպես էլ պետք է անի: Այն պետք է ներկայացնի իր քաղաքականության խնդիրները և բավականին պահանջկոտ գտնվի իր գործընկերների հետ՝ այդ օրակարգով ենթադրվող ակնկալիքներն իրականացնելու հարցում: Այն պետք է խիստ լինի իր գործընկերների հետ թե՛ նրանց ներքին քաղաքականությունների, վարքի և ամրագրած արդյունքների առումով, թե՛ հորիզոնական կապեր և համագործակցություն հաստատելու նրանց ունակության առումով: Այլ կերպ, հորիզոնական համագործակցության և տարածաշրջանային ծրագրերի իրականացման բաղադրիչը պետք է պարտադիր լինի այլ կերպ անիմաստ այս նախաձեռնության մեջ: Այնպես ինչպես հետպատերազմյան Եվրոպան էր ստիպված ընդհանուր համակենցության տարածաշրջանային դասեր սովորել, քանզի անհրաժեշտ էր դիմակայել առավել լուրջ մարտահրավերներին և սպառնալիքներին, այնպես էլ Նոր հարևանները պարտադրված են սովորելու այդ դասերը: ԵՉՔ Գործողությունների ծրագրի մոտեցման համեմատությամբ Արևելյան գործակցության առաջընթացը շահառուների հավաքական ինքնության ձևավորման հնարավորությունն է, և այն պետք է ամբողջովին օգտագործվի:

Ինձ մոտ այնպիսի տպավորություն է ստեղծվել, թե արագորեն փոփոխվող միջազգային քաղաքական ասպարեզում ինչ-որ շտապողականությամբ գեղեցիկ շարադրված վերնագրեր ու պիտակներ են մշակվում, երբեմն առանց դրանք իրականացնելու հաստատականությամբ: Ինչպե՞ս կարող ենք խոսել եվրոպական արժեքներից, ապրանքների, ծառայությունների, ֆինանսական ռեսուրսների և աշխատուժի ազատ տեղաշարժից և միևնույն ժամանակ հանդուրժել ԵՄ հարևանների միջև փակ սահմանների ամրապնդությունը: Որքա՞ն է Եվրոպան շարունակելու քննարկել Թուրքիայի հետ այս խնդիրը բարձրացնելու նպատակահարմարությունը, Ասկարայի հետ Եվրամիության անդամակցության խնդրի քննարկան վերելքներում ու վայրէջքներում: Երբ ԵՅԶ-ի իրականացման գործընթացն արդեն սկսված է, իսկ Թուրքիայի հետ շարունակվում են անդամակցության բանակցությունները, Հայաստանի և Թուրքիայի միջև փակ սահմանների խնդիրն այլևս դադարում է միայն այս երկու երկրների միջև խնդիր լինելուց: Այդ բաժանարար սահմանն այլևս Եվրոպական արժեքների ողջ համակարգի փորձաքարն է:

Տիկնայք և պարոնայք,

Երբ ես ասում եմ, որ Արևելյան գործակցությունը պետք է իրապես մասնակցային բնույթ ունենա, ես իսկապես նկատի ունեմ հենց դա: Ես չեմ կարծում, թե միայն այս նախաձեռնությունը կարող է լուծել այս բավականին բարդ տարածաշրջանի բոլոր խնդիրները: Ես չեմ ակնկալում, թե այն պետք է տա բոլոր հարցերի պատասխանները: Սակայն, ես հույս ունեմ, որ այն կարող է փոխել առկա դինամիկան: Այն կարող է ճանապարհ հարթել մի քանի, եթե ոչ բազմաթիվ, տարածաշրջանային ծրագրերի համար, որոնք իսկապես ներառում են բոլոր գործընկեր երկրներին:

Եթե նայենք Արևելյան գործակցության աշխարհագրությանը, ապա նշանակալի է այն հանգամանքը, որ Բելոռուսից բացի, որի համար հեռանկարները դեռևս հեռավոր են և անորոշ՝ ըստ փաստաթղթի ներկա ախտատանքային տարբերակի, այն ներկայացնում է ԳՈՒԱՄ-ը՝ գումարած Հայաստանը: Այդ իսկ պատճառով արժեքների վրա հիմնված մոտեցում և բավականին ջանք է պահանջվելու Ար-

նելյան գործակցության քաղաքականությունը հետևողական, հավասարակշռված և կայուն կերպով մշակելու համար: Իմ կարծիքով, Եվրոպական միության համար Արևելյան գործակցության մշակման գործընթացը հատկապես բարդ է այն պատճառով, որ գործընկեր երկրների Եվրոպային միանալու ցանկության աստիճանը բավականին տարբեր է, և նրանց համար միասնական վեկտորի մշակումը դժվարին հանձնարարական է: Սակայն, այս տարբերությունը հաշվի առնելու արդյունավետությունը պետք է հիմնված լինի այլ տարածաշրջանային և համաշխարհային ուժերի հետ համագործակցության վրա: Այս երկրների նկատմամբ Եվրոպական քաղաքականությունը պետք է փոխադարձաբար ամրապնդվի բազմաթիվ դոնորների և մասնագիտացված փորձագետների համայնքների ջանքերի համադրմամբ և համատեղ գործողություններով, ինչպես նաև տարաբնույթ ձևաչափերի կիրառմամբ:

Իհարկե, անկախ նրանից, թե ինչ գործիքով է չափվելու առաջընթացը՝ Անդամակցության համաձայնագրերով, Գործողությունների ծրագրերով, թե ինստիտուցիոնալ փոխհարաբերությունների այլ ձևաչափերով, յուրաքանչյուր երկրի առաջընթացը պետք է գնահատվի և համապատասխան քայլեր պետք է նախաձեռնվեն տվյալ երկրին հատուկ արժանիքների և ձեռքբերումների հիման վրա: Սակայն այս նվաճումների գնահատումը աներկբայորեն պետք է ներառի մեկ այլ չափանիշ. արդյոք տվյալ երկիրը նպաստե՞լ, թե՞ խոչընդոտել է տարածաշրջանային համագործակցության հեռանկաների իրականացմանը:

Չարգելի գործընկերներ,

Երբ նախապատրաստվում էի այս ելույթին, աչքի անցկացրեցի անցյալ տարվա իմ ելույթի նոթերը և կցանկանայի մի քանի դիտարկումներ անել այն մասին, թե ինչ զարգացումներ են եղել այդ ժամանակվանից ի վեր: Չայաստանի համար այս տարին հարուստ էր իրադարձություններով: Նախագահական ընտրությունները և հետընտրական իրադարձություններն ուղղակիորեն կապված են Չայաստանի Եվրոպական նկրտումների հետ: Անցյալ տարի ես ընդգծեցի, որ ԵՅԶ-ի հաջողությունը չափվելու է հասարակության վերափոխման և հասարակական հա-

րաբերությունների մակարդակում ազատականության որոշակի աստիճանի հասնելու չափանիշներով:

Այդ ժամանակներից ի վեր Յայաստանն անցել է տխուր իրադարձությունների միջով: Դրանք դրամատիկ իրադարձություններ էին և խորն են դաշվել հանրային հիշողության մեջ: Սակայն, կցանկանայի համարձակ մի դիտարկում անել, թե այդ իրադարձությունները դարձան նաև փոփոխության համար կարևորագույն մի կատալիզատոր:

Ես կարծում եմ, որ չափազանց կարևոր է այն հանգամանքը, որ հայտնի իրադարձություններից հետո ՀՀ իշխանությունները հստակորեն հայտարարեցին իրենց կամքը՝ երկրում իրավապահ մարմինների կարգավիճակի գնահատման և դրա շուրջ խորհրդատվություն ստանալու համար միջազգային փորձագիտության ներգրավվման վերաբերյալ: Այս հանգամանքը շեշտվել է Նախագահ Սարգսյանի՝ Ֆրանսիայի և Եվրոպական հանձնաժողովի նախագահներին հղված նամակներում և երկուսի պատասխանն էլ արտահայտում էր նրանց պատրաստակամությունը՝ աջակցելու այդ գործընթացին ողջ իրականացման ընթացքում:

Անցյալ տարի ես խոսում էի ԵՀՔ Գործողությունների ծրագրի կետերը առավել ընդգրկուն քաղաքական օրակարգ և կառավարության գործողությունների ծրագրերի մեջ ներառելու անհրաժեշտության մասին և այսօր ուրախ եմ, որ մեզ հաջողվել է իրականացնել դա Յայաստանում: Ավելին, Եվրոպական հանձնաժողովի պատվիրակության ղեկավարի՝ պրն. Ռաուլ Լուզենբերգերի աջակցությամբ մենք կարողացել ենք մշակել Յայաստանի կառավարության համար Եվրոպական խորհրդատուների վերաբերյալ փաստաթուղթը: Կարծում եմ, սա Եական նվաճում է, որը կարող է ապահովել Յայաստան-ԵՄ հարաբարերությունների արդյունավետ և արագ առաջընթացը: Կցանկանայի օգտագործել այս առիթը և շնորհակալություն հայտնել պրն. Լուզենբերգերին և ԵՄ նախագահությունը ներկայացնող դեսպան Սմեսովին, Նախագահի այդ նախաձեռնության հանդեպ լիակատար ուշադրություն ցուցաբերելու համար:

Անցյալ տարի ես խոսեցի նաև արժեքների վրա հիմնված եվրոպական ինքնուրույն մասին: Կարծում եմ, Գործողությունների ծրագրերի իրականացման համար մենք պետք է շարունակենք աջակցել և խրախուսել «Մարդիկ մարդկանց հետ» հարաբերությունները: Այստեղ ես կցանկանայի մասնավորապես դիմել Հայաստանում հավատարմագրված ԵՄ դեսպանատներին: Ճիշտ է, որ Հայաստանը դեռևս մի շարք բարեփոխումներ պետք է իրականացնի, մինչև կարողանա օգտվել մուտքի արտոնագրերի ստացման գործընթացի հեշտացման մեխանիզմի առավելություններից: Սակայն կարծում եմ, որ նույնիսկ այսօր բավականին հիմքեր կան, ինչպես նաև հանրային ակնկալիքներ, հյուպատոսական բաժինների կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների որոշակի խմբերին մուտքի արտոնագրերի տրամադրման գործընթացում ճկունության առավել բարձր մակարդակ դրսևորելու համար: Առնվազն տարբեր մասնագետները, գիտնականները, ստեղծագործ կատարողները և ուսանողները, ովքեր պաշտոնական հրավերքներ ունեն, պետք է ավելի կառուցողական վերաբերմունքի արժանանան:

Եվրոպական գործընթացի հաջողության համար անհրաժեշտ է, որպեսզի այն առավել միտված լինի դեպի հասարակությունը: Ըստ Էուրոյան, հենց հանրության խնդրանքով պետք է բարձրացվի հարաբերությունների մակարդակը: Եվ ամեն անգամ, երբ հանրային կարծիքն ավելի դինամիկ է իր պահանջներում, քան մենք, ներքին և միջազգային քաղաքացիական ծառայողներս կարող ենք բավարարել այդ պահանջները: Միայն այս դեպքում կարելի է խոսել հասարակական մակարդակում իրական փոփոխության մասին: Եվ մենք պետք է խրախուսենք դա ուսանողական կապերի, ակադեմիական փոխանակման ծրագրերի, ինչպես նաև հետազոտական ինստիտուտների և քաղաքացիական հասարակության տարբեր կազմակերպությունների միջև ավելի ակտիվ փոխհարաբերությունների միջոցով:

Հարգելի գործընկերներ,

Ամփոփելով՝ կցանկանայի մեկ անգամ ևս շեշտադրել երեք հիմնական դրույթները, որոնց անդրադարձա իմ ելույթի ընթացքում.

Արևելյան գործակցությունը ողջունելի նախաձեռնություն է, սակայն այն պետք է կարողանա ապացուցել իր հայեցակարգային տարբերությունը արդեն իսկ գործող ԵՅՔ գործիքներից: Մեր կարծիքով, նման տարբերության եական ցուցանիշը տարածաշրջանային հարթույթը պետք է լինի: Արևելյան գործակցության հաջողության համար անհրաժեշտ է, որ այն ներառական լինի, միևնույն ժամանակ այն պետք է հենվի այն բոլոր ջանքերի վրա, որոնք իրականացվում են այս տարածաշրջանում ակտիվ այլ շահագրգիռ կողմերի կողմից:

Յուրաքանչյուր գործընկեր երկրի գնահատումը պետք է հիմնվի տվյալ երկրի արժանիքների, նվաճումների և ձախողումների վրա: Անհատական գործընկերների առաջընթացը չպետք է կապվի ընդհանուր տարածաշրջանի առաջխաղացումը հավասարակշռելու փորձերի հետ, քանի որ գործընկերները նշանակալիորեն տարբերվում են եվրոպական ինտեգրման իրենց ցանկությունների մակարդակով:

Հասարակությունների միջև հարաբերությունները պետք է այս բոլոր ջանքերի անկյունաքարերը լինեն, քանի որ Հարևանության, ինչպես նաև Արևելյան գործակցության վերջնական նպատակը Եվրոպական միությունը շրջապատող երկրներում հասարակական փոփոխություններն են:

Շնորհակալություն ուշադրության համար:

Photos from the Conference

Նկարներ համաժողովից

